

PŘEDMLUVA.

Autor této knihy není odborníkem v celé řadě vědeckých oborů, jichž data jsou nutná pro vybudování vědeckého výkladu o národnosti, a jichž bylo zde pouhá. Některým vědcům snad sám úkol vědeckého objasnění takového nahodilého shrnutí, za jaký pokládají národnost, bude se zdáti nespřávně stanovem. Včť jest totiž ta, že soudobá sociologie, vědecky to obor, jehož nejvíce se týká učení o národnosti, nezabývá se speciálně jejím studiem. Při nedostatku takového studia národnosti a otázka národnosti staly se majetkem skupiny badatelů a publicistů, kteří nijak nestudovali cíle vědeckého výkladu.

Já vědycky jsem pokládal takový stav věci za nespřávný.

I se stanoviska povšechného názoru světového, i se stanoviska veřejně-politického, stanovemí vědeckého názoru na převod národnosti a na otázky národnosti se mně zdálo nezbytně nutným.

Během nejednoho desíletí stopoval jsem data vědeckého bádání i rozvoj vědeckého myšlení, jež by mohly vřimnouti světu na tyto otázky.

V posledních patnácti letech nejednou měl jsem příležitost, vystoupiti i s veřejnými přednáškami o jednotlivých částech této práce. Dáti ji konečnou formu jest mi možno za okolností, jež nejsou dostatečně příznivy pro klidnou vědeckou práci. Musím zde projeviti zvláštní vděčnost N. A. Rubakinu, jehož bohatá knihovna (v Lausanně) umožnila mi doplniti mnohé mezery mého výkladu, obzvláště v oboru málo dostupných ruských pramenů za hranicemi. Hleděl jsem, pokud možno, citovati také cizí vydání v ruských překladech, jež jsou v této knihovně.

Z jednotlivých poznámek, jež jsem slyšel před vytištěním knihy, zmíním se o jedné. Míjí pozornost obraceti k tomu, že jsem ne-

tak dlouho drží moc. První otázku se zabývá ve své „Historii vtoroj ruskkoj revoljucii“ (3 díly, Sofia 1922—1924), druhou rozvedl v dějovosaskovém díle „Russlands Zusanmenbruch“, z díly, 1925 (vyšlo též ruské, rozmnžené vydání). Za velké revoluce stará carská říše se rozpadla. Okrajní národové (Poláci, Litevci, Lotyšši, Estoncí, Finové) založili si samostatné státy. Sovětská říše sama dostala formu pestré federace. Už to by stačilo, aby rušiti lidé byli nuceni uvažovali o problémech národnostních. Věde k tomu i jiná věc: Ukazuje se, že teprve za revoluce široké vrstvy ruského národa nabývají opravdového národního vědomí. Teprve revoluce tvoří národní vědomě a v něm žil o Rusa, byt by sovětská vláda sledovala cíle internacionální. Kniha „Národnost a národnosti otázka“ je zřejmě mluvena jako rukověť národnostních problémů, před níž stojí dnes Rusové. Poslouží také u nás, kde se dodnes často pleťou i pojmy nejběžnější (na př. internacionalismus a anacionismus). Nelze-li snad ve všem úplně souhlasiti s autorem, někdo zajisté mu neupře snahu po objektivní stricivosti a vědeckosti, s níž problém národnosti vykládá.

V Praze v březnu 1930.

Dr. Jan Svaobik.

O B S A H

Předmluva	7
První oddíl:	
VZNIK NÁRODNOSTI.	
I. Tri these národnostní otázky	11
1. Stanovisko kosmopolitické. Názory P. L. Lavrova a P. Tkaceva. Protest rakouských socialistů proti „primitivnímu stanovisku proletářského kosmopolitismu“.	
2. Stanovisko nacionalistické. Národnost. Znak „nacionalismu“. Teorie hrab. Gobineaua a Gustava Lebouna. Teorie „rasistů“.	
3. Internacionální jako pokus kompromisní. Německý kosmopolitism Marxův. Opravy orgánu Internacionály (der Vorbote). Konkrétnější chápání Bakuninovo. Internacionální ruských socialistů. Nedostatečnost „internacionálního“.	
4. Vědecké stanovisko. Jeho evolučně-sociologická povaha. Jeho souvislost s hnutím demokratickým; názory Gradovského jako ilustrace. Národní a mezinárodní.	
II. Rasa a národnost	25
Zaměňování „rasy“ a „národnosti“. Vědecké objevy, jež učinily konec zaměňování. Starobylost ras. Rasy evropské. Jich poměr k národnostem evropským. Význam jazykové příbuznosti. Rozšíření „arijských“ jazyků.	
III. Proměnlivost a dědičnost	34
Učení Weismannovo. Lamarck a novolamarckisté. Weismannova teorie dědičnosti a její opravy po kritice novolamarckistů. Paměť jako mechanism přízpůsobení organismu (učení R. Semona). Dědičnost přízpůsobení. Plastičnost organismu.	

IV. Proměnlivost znaků rasových	42
Podmínky změny rasy. Změny vzrůstu. Změny barvy pleti, vlasů a očí. Změny lebečního tvaru.	
V. Proměnlivost znaků národnostních	50
Znaky národnosti nevysvětlují se vlivem prostředí a nedělí se. Jazyk — nikoliv nutný znak národnosti. Náboženská symbol, nikoliv podstatná národnosti. Vliv území. Měry, obvyčej, zvyky vztahují se k symbolice národnosti. Pověstný rys znaků národnostních: jsou podmínkou a ne výsledkem vzájemné působnosti. Národnost — pojem sociální.	
VI. Vytvoření národnosti	57
Dvě periody vytvoření a uvědomení národnosti. Náznaky „objektivních“ sociologů (P. Sorokin) na národnost. Vliv fyzického prostředí. Přirozené zeměpisné pásy. Vliv prostředí za hranice národnosti. Vliv sociálního styku a napodobení (Tarde a Gidding). Síla faktoru sociálního napodobení v primitivní společnosti. Činitelé změny. Rozvoj jazyka jako znak rozšíření styku. Sociální rozvrstvení.	
VII. UVĚDOMENÍ NÁRODNOSTI. Národ	63
Nejstarší formy kolektivního uvědomení národnosti. Sociální paměť jako předpoklad trvalého národnostního uvědomení. Definice národnosti — dřívější a současně. Voluntarismus — významný rys posledních. Orgány národnostního uvědomení. Rozšíření tohoto slova dolů. Příklad Německa. Vystoupení městské inteligence. Nové pojetí náboženství — původem národnostního uvědomení. Národní jazyk. Národní idea v druhé polovině XVIII. stol. stává se revolucí. Idea národnostního sebrnění ve francouzské revoluci. Vznik romantického chápání principu národnostního.	
VIII. Národnostní otázka v Evropě v XIX. století 77	
Revolučně-národní hnutí prvníh dvou desetiletí XIX. stol. Přitažení mas do národně politického hnutí (Madžin). Sjednocení Německa a Itálie.	
IX. Národnostní otázka u Slovanů	80
Zničení národnostního vědomí se zničením orgánů toho uvědomení od Turků. Mechanismus národnostního znovuzrození od	

konce XVIII. stol. Vytvoření hierarchického jazyka. Variant téhož procesu v Rakousko-Uhersku. Příklad Čech: odpor proti germanisaci; úloha demokratické náboženskosti. Zničení orgánů národnostního uvědomení po bitvě na Bílé hoře. Národní znovuzrození. Tři generace inteligence: Dobrovského, Šafaríka, Kolára, Palackého a Havlíčka. Vítězství rasy národnostního procesu. Vliv revoluce r. 1848. Idea národnostní autonomie u ruských socialistů. Národní otázka ve válce 1914—1918. Zastaralost bývalých řešení.	
Druhý oddíl:	
NÁRODNOSTNÍ OTÁZKY V RUSKU.	
I. Zvláštnosti při vytváření národnosti a uvědomení národnostního v Rusku	95
Podmínky rozšíření a izolace národních typů. Dva typy procesu: v lese a na stepi. Starodávnost a rozšíření z východu typu stepního. Zpoždění a rozšíření od západu typu lesního. Izolace lesních kultur. Smlíšená skupina rasová, sjednocená jazyky germánsko-litevskými. První odloučení ruské skupiny (VII.—XI. stol.). První kolonizace, asimilace a vyjasnění území. Směry napodobení cizozemského: arabského, skandinávského a byzantského. Vznik národnostního uvědomení ve vyšších vrstvách (klášter a družina). Pochybnost o rozšíření jeho dolů. Primitivní forma sociální paměti (legenda). Václavský ráz prvotního uvědomení.	
II. Ruská národní tradice	106
Nová národní tradice velkoruského centra. Přenesení proudů napodobení a izolace kultury (XII.—XV. stol.). Odkud začíná národní moskevskou tradici? Byzantsko-tureckojihoslovanský pramen nové ideologie. První ruší intelektu. Vítězství oficiální ideologie nad svobodomyšlnou v polovině XVI. stol. Přenesení zdrojů napodobení v XVII. stol. Konflikt nové vyšší ideologie XVII. stol. s ideologií XVI. stol., jež se rozšířila do kruhů městských. Prvky svěrázné ruské kultury XVI.—XVII. stol. Její nestálost a obavy Krizaničovy. Bezúrodnost těchto obav. „Roztržka“ s národem a začátek tradice voluntaristické.	

III. Ruská kulturní tradice 113

Předpoklady nepřerušené voluntaristické tradice: škola a kulturní prostředí. Vznik jich po Petrovi a ráz pozdějších přerušeni. Nedostatečnost nacionalistického vybudování historie národního uvědomení. Rozšíření národního uvědomení shora dolů po Petrovi. Chronologická klasifikace stadií prohloubení obsahu národního uvědomení. Bytový a etnografický nacionalism. Základní rys druhého období — zápas politické idey. Nacionalism tohoto období. Evropsism tohoto období. Třetí perioda — převládání nábožensko-filosofických ideí. Slavjanofilské vybudování nacionalismu. Styk tehdejšího „západnictví“ s touto ideologií. Čtvrté období — převládání sociálních ideí („národnice-stvo“). Páté období — požadavek vědeckého kritéria. Pokusy vědeckého zdůvodnění nacionalistické ideologie (N. Danilevský a K. Leontěv). Pokusy vědeckého zdůvodnění socialistické ideologie (marxism). Novoromanism fin-de-siècle a pokus restaurace slavjanofilstva. Ruský liberalism odstraňuje rozpory nacionalismu a evropsismu o samostatnosti a přejímání. Idea evolučního organického procesu. Vědecké vysvětlení S. M. Solovjeva, K. D. Kavelina, B. N. Čičerina a A. Ščapova. Petr nepřispěje přerušeni v historickém procesu. Idea zákonnosti ve stadiích procesu (M. M. Kovalevský). Současná antropologie a sociologie. Poptrovský literární jazyk jako barometr evoluce národního uvědomení.

IV. Národnostní hnutí na území bývalé ruské říše 135

Dvoji stanovisko naproti voluntaristickému procesu národního uvědomení. Příznaky hypertrofie národního cítění. Tři kategorie národnosti na území Ruska: národnosti splynuvší s ruskou, národnosti vtažené do ruského procesu, národnosti nedávno přidružené na okrajích. Konkurence politického kulturního centra. Vládní podpora mladých národních kultur proti silnějšímu sousedním ve Finsku, při baltickém a západním kraji. V Zakavkazsku. Spolek ruské pokrokové inteligence s národními. Spojení nacionalistické inteligence s vládou. Vládní pronásledování v době Alexandra III. a zkažení poměrů národnosti k Rusku. Přiznání Dragomanova a bojovný ukrajinský nacionalism.

V. Hledání pokojného soužití 146

Parižský sjezd národností (listop. 1904). Ruskopolská vyjednávání. Umírnění polských požadavků. Umírnění ukrajinských požadavků. Umírněnost požadavků běloruských. Národní znovuzrození Litveců. Zmírnění jejich požadavků. Umírněné požadavky Lotyšů a Estonců. Kulturně-národní požadavky moslemů. Postřídání separatismu u asijských cizorodých kmenů. Gruzinské požadavky samovlády. Turcký separatism Armenců. Povšechný ráz národního hnutí.

VI. Od autonomie ku potlačení, od potlačení k oddělení 156

Příčiny změny ve smýšlení. Nacionalism třetí duny. Intervence cizozemců. Propaganda národních inteligencí za hraničení. Agitace parižského „Svazu národností“. Požadavky ruských národností v Lausanne. Opatrnost konference.

VII. Národní otázka v sovětském Rusku 164

„Leninova desnexe“. Bolševická deklarace práv národnosti a rozdělení Ruska. Centralistická tendence bolševiků. Nové národní dělení Ruska. Činnost „komitetu národností“. Národní šovinism sovětských úředníků a nespokojenost národností. Vytvoření „federace S. S. R.“ Centralistický ráz konstituce 6. července 1923. Nesprávné cesty při řešení národních otázek v Rusku. Nestálost řešení a perspektivy do budoucna.

VIII. Dostav k českému vydání (P. N. Mišinov) 173

dostatečně se obíral psychologickou stránkou procesu národní „apercepcí“ (teorie Oty Bauera). Maje zájem především o sociologickou stránku procesu, skutečně vzal jsem tu stránku jako něco daného, očekávaje, že zatím specialisté, filosofové a psychologové ji propracují hlouběji.

Také mi namíli, že v otázkách antropologických příliš jsem se přiklonil k novotářům a v otázkách biologických následoval novolamarckistů. Přiznávám se k prozívanu i druhému a vracím vytknutí zpět. Na příkladě Topinardově je vidět, jak velice přílišná oddanost starým vědeckým poznatkům nám vadí, abychom viděli nejúčtivnější fakta.

PRVNÍ ODDÍL

PŮVOD NÁRODNOSTI

I. TŘI THESE NÁRODNOSTNÍ OTÁZKY.

1. Stanovisko kosmopolitické.

Ve stati „Náš program“, jež byla vytištěna v zahraničním žurnále P. L. Lavrova,¹⁾ nalézáme tuto thesi národnostní otázky, jež byla stanovena ruským sociálním revolucionářem: „Sociální otázka jest pro nás otázkou pořádkou... Otázka národnostní, podle našeho mínění, musí zcela zmizeti před vážnými úkoly sociálního boje... Pro tuto práci neexistují hranice, jazyky a tradice. Jsou jenom lidé a jim společné cíle. Tyto zásady nutně vyžadují nejrozhodnějšího boje proti národní rozdělenosti... Každý národ jest povinen konati svou věc ve shodě s povšechnou snahou o cíle všelidské.“

Posudek soupeře Lavrova, P. Tkačeva, o úkolu národního živlu ještě jest určitější a břitější. Odpovídaje ve svém „Nabatu“²⁾ socialistovi ukrajinskému, praví Tkačev toto: „Mezi vzdělanými lidmi, mezi lidmi duševně vyvinutými není a nemůže býti ani „Řeků ani Židů“, jsou jenom lidé. Intelektuální polkrok usiluje o to, aby zničil národní zvláštnosti, jež především vytvářejí se z neuvědomělých citů, návyků, tradicních ideí a zděděných prae-dispocic... Stát, věda, obchod a průmysl... všechny usilují smísiti lidi v jednu povšechnou a jednotvárnou masu, přelítí je v jeden všenárodní a všelidský typ... Socialista jest hluboce přesvědčen, že s povšechným vítězstvím zásad sociální revoluce všechny ple-

¹⁾ „Vpered“, sv. I. 1873.

²⁾ „Nabat“, Ženeva, 1878, stat: „Revoluce a principy národnosti.“ Na podnět „Poznámek jho-ruského socialisty“.

menné a národní rozdíly mezi lidmi musí vymizeti. Zásada národnostní jest neslučitelná se zásadou sociální revoluce a musí býti této obětována. To jest jeden z elementárních požadavků sociálního programu a jím se určuje poměr socialistů ke stávajícím národnostem.“

Toto kompolitické stanovisko vysvětluje, proč ruská — a také evropská — socialistická inteligence posledních generací byla netoliko lhostejná k národním otázkám, ale dokonce stavěla se naproti nim nepřítelsky. Než v životě bezděčně naráželi socialisté na tyto otázky, obzvláště tam, kde, jako na př. v Rakousko-Uhersku, národnostní hnutí postupovala souběžně se sociálními. Také ze řad samých socialistů (v Rakousku) ozvaly se námitky proti „primitivnímu stanovisku proletářského kosmopolitismu“. „Nehrozi-li kulturní kosmopolitism, překážejí uchování národní svéráznosti, záhubou samostatné existence národa?“ ptá se Otto Bauer... „Neustiluje-li o smíšení lidstva v jednu hromadu, v níž by zmizela všeliká národní svéráznost?“ Nikoliv, odpovídá, odvolává se na „důležitý fakt národnostní aparcepc¹⁾“: „o vymizení národní svéráznosti nemůže býti ani řeči, dokonce i ve společnosti socialistické! Ani jedna myšlenka, přejítá jedním národem od druhého, nebude osvojena, dokud nebude přepracována a přizpůsobena národnímu bytí. Vyrovnání materiálního obsahu rozličných národních kultur nijak neznamená zničení národní individuálnosti. Nikdy ještě uvedomení rozdílu mezi národy nebylo tak výrazné jako v naší době, třebaš, zejména nyní, každá národnost učí se od druhých a přejímá od nich mnohem více než kdykoliivěk dříve.“)

2. Stanovisko nacionalistické.

Stoupenci všelidských ideálů zamítali národnost a předpovídali její zaniknutí v budoucnosti proto, že v jejích očích národnost byla nakupením všemožných přežitků minulosti,

¹⁾ Otto Bauer. Národnostní otázka a sociální demokracie. Prél. M. S. Panin, s předmluvou Žitlovského. Petrohr. Vyd. „Serp“, 1909, str. 111, 131, 163 atd.

principem ohraničenosti a omezenosti, jenž jest překážkou v cestě k uskutečnění úkolů vyššího lidstva. Než jakmile takto pochopili ideu národnostní, tím právě ponechávali jí ke úplné nekontrolovanému a volnému použití těm, kteří zejména oceňovali národnost jako produkt minulosti. Zbývalo jen učiniti za historií tečku, přimouti vytvořivší se národnost za definitivní, ukončený, stálý a nezměnný produkt — a národnost stala se krásným politickým heslem pro ochránce starobylosti. Reakcionáři všech odstínů si pospíšili, aby se postavili pod ochranu nacionálního názoru světového.

Národnost stala se odznakem „nacionalismu“.¹⁾

Na různých místech této knihy seznámí se čtenář s pokusy vědeckého a filosofického zdůvodnění „nacionalismu“, počínaje německou romantickou a historickou školou na počátku XIX. stol. a dále u ruských slavjanofilů a jich následovníků uprostřed a v druhé polovině minulého století. V souvěké své formě učení nacionalismu opírá se o teorii hraběte Gobineaua o „nerovnosti ras“, dále nachází silnou oporu v učení o dědičnosti A. Weismanna, převládajícím do poslední doby, a duchaplný výklad v dílech Gustava Le Bona. Z těchto zdrojů plyne také rozšířené učení německých „rasiistů“, učení o „prvenství“ plavovlasé a vysokorostlé „germánské“ rasy. U nás v Rusku odrazem těchto učení jest teorie N. Danilevského o neznámých „kulturně-historických“ typech, jíž přejal od německého dějepisce Rückerta²⁾, jež však dává „prvenství“ rase slovanské. Konečně zvláštním odvět-
vím těchto teorií jest učení o „nepostizitelnosti“ a nemožnosti analysovatí národnost, na kterou se také přenášejí učení o individuálnosti. (P. Struve: národnost jest bytost „mystická“, „nadrozumná“ a „mimo rozum existující“. N. P. e r-

¹⁾ Slova „nacionalism“ užívá se v tomto zvláštním významu (národního šovinismu) již skoro po celé století. Pokus, dáti jemu povšech-
nější a neutrálnější smysl „národního“ vůbec, setva se zdaří. V této knize slova „nacionalism“ a „nacionální“ užívá se v úzkém specifickém i tradičním smysle.

²⁾ Viz o tom u Vlad. Solovjeva, sebr. spisy sv. V. stat: „Německý originál a ruský opis“ (1890).

d j a j e v : „národnost jest organism mystický, racionálně ne-definovatelný“. Frank: „veškeré národní bytí... v jeho posledních mezích, dlužno mysliti jako jeden z projevů ab-solutna“).

Gustave Le Bon, jenž hleděl zůstatí ve světě poznavatel-ného a vyrovnati se s požadavky vědeckými, formuluje učení o neproměnnosti národního typu takto: „Druhy jsou nepro-měnný... a pravděpodobně různého původu. Základy pro klasifikaci (ras) ... podávají se psychologii... Každý národ vládne duševním ústrojím, tak právě stálým, jako jeho anatomické zvláštnosti; v něm mají původ jeho city, jeho myšlenky, jeho instituce, jeho víry. Psycholo-gické zvláštnosti vytvářejí se důsledně s pra-videlností a stálostí; tento agregát tvoří národní po-va hu... Tato totožnost psychologické organisace má zá-klad fyziologický.“

Každé individuum jest... produktem... své rasy... Zá-soba ideí a citů, kterou přináší její při narození na svět všechna individua jedné a téže rasy, tvoří duši rasy. Ne-změnitelné, nejšpeciebnější a nejzákladnější zákony, řídicí povšechný postup každé civilisace, plynou z duševního ústrojí ras. Osudem národa rozhodují v míře mnohem větší pokolení zemětělá než živoucí... Aby kterýkoliv národ pře-tvořil svoje instituce, svou víru, své umění, musí nejprve pře-tvořiti svou duši. Aby mohl jinému předati svou civilisaci, nutno, aby také mohl jemu předati svou duši (což Le Bon pokládá za nemožné)... Ztráta „charakteru“ (sestávajícího především z rysů citových a nikoliv intelektuálních) vede k úpadku a rozkladu národa, ztrátě jeho civilisace“. Uvidíme později, co jest správného v tomto učení. Ale především bije do očí, jak veliký tu má podíl tendence nadsazování. Le Bon zná dobře, že jeho rasy nejsou „přirozené“, ale „umělé“, sám popisuje proces střídání „zastaralých ideí“ a vytvoření „no-vých dogmat“ v národní duši, sám ukazuje na vliv napodo-bení, vychování a prostředí na duši národa, sám hrozně se bojí „zkázy charakteru národního“ a proto přece trvá na jeho

„fyziologické neproměnlivosti“, na jeho „stálosti, jež se po-dobá stálosti anatomických zvláštností.“

Důslednějším v tomto směru jeví se ta teorie, podle níž zá-kladem všech národních zvláštností jest přímo anatomie a fyziologie, — přirozeně-historická „rasa“. Takovou teorii roz-víjeli ochránci „převrství“ „světlé“ rasy, ztotožněné s „ger-mánskou“.

Již hrabě Gobineau „přišel k závěru, že existují silné a slabé rasy, jal se badati o genealogii silných „ras“ a konec konců se přesvědčil, že vše, co jest velkého, úspěšitého a plodotvorného na zemi v oblasti lidského tvoření, vědy, umě-ní a civilisace, vzniklo z jednoho a téhož jádra, z jediné rodiny, jejíž odvětví vládla ve všech kulturních zemích světa“. A to jest — dlouholebá, světlolásá a vysokorostlá rasa. Ovšem stoupenci „převrství“ germánské kultury osvo-žili si tento názor a dovedli jej do krajních důsledků. „Severní rasa“, praví Ludvig Wolman, nejvýraznější hlasatel tohoto směru, „jest přirozenou nositelkou světové civilisace“.

Smišví se s jinými rasami povznesa je fyziologicky na vyšší úroveň — jak stredozemní národy, tak mongoly a čer-nochy. Dokázáno, že všude ve vědčích státech a vrstvách pře-vládá germánská krev ve způsobě čisté a nemiščené... Z toho možno odvoditi antropologický důkaz, že veškerá evropská civilisace, rovněž i v krajích slovanských a román-ských, jest výtvorem rasy germánské. Indové, Peršané, Ře-kové, Římané byli prvotně skutečnými syny světlolásé, bílé rasy... Papežství, doba renaissance, francouzská revoluce a světové panství Napoleonovo byly velikými činy ducha ger-mánského... V nejstarších dobách čtyř světlolásých seve-ránů pronikaly do Číny, Babylonie a Egypta a mohly při-nésti těm rasám jak kulturní prvky, tak i kulturní schopnosti.¹⁾

¹⁾ Tuto „antropologickou historii civilisace“ rozvil Wolmann již ve své „Politické antropologii“. Viz vyd. Popové, 1905, str. 296 a jinde. Ještě rozhodněji tato teorie rozvíia v jeho pozdějším spise: Die Ger-mannen und die Renaissance in Italien. 1905. Totéž mínění o „vyšší rase“, zastižené z Francie „turanským“ lidem v době francouzské revoluce, má Lapouge: Les sélections sociales, Paris, 1896, p. 75. Ná-

V obojím, námi charakterisovaném směru, — učení o nepro-
měnlivosti „národní duše“ a nerovnosti „ras“ jevílo se jako
krásné ospravedlnění praktického nacionalismu.

Tímto argumenty bylo možno dokazovati přednost všec-
liké starožnosti, odumřelých institucí a idejí, i škodlivost ja-
kýchkoliv novot, ohrožujících samu existenci národu.

Prvenstvím „vyšší rasy“ ospravedlňovalo se jakékoliv utla-
čování ras „nižších“, porobení národností, vláda tříd aristoc-
ratických — jakožto příslušníků vyšší třídy dobyvatelů —
a násilná asimilace porobených národností od „vládnoucích“.

Jest přirozeno, že teorie nacionalistické musely vyzvati re-
akci směrů pokrokových. Než tato reakce byla by bezmocna,
jestliže by se ukázalo, že názory pokrokové nemají pevné
půdy a že bojující nacionalism opírá se o přesná a pevná vě-
decká data.

Nejpřesvědčivějším důkazem proti nacionalismu jest pře-
devším to, že se oddálil nejen od života, ale také od vědy.

3. Internaciona lism jako pokus kompromisu.

Než snad není třeba zahloubávati se příliš ve vědecké
zkoumání, ale spokojiti se s myšlenkou, že i kosmopoliti-
cká i nacionalistická these otázky národnostní zá-
vívá v sobě svou část pravdy, a že plnost pravdy musí pozů-
stávati v jejich rozumné dohodě aneb synthesi? V praktickém
životě obyejně krajnosti se usmírují vnějším kompromisem.
Pokud se však týče vědeckých pravd, stěží jest to správný
postup. Jestliže dvě teorie navzájem si odporují a jest zřejmo,
že odporují také vědě, tu správnější jest nehladati mezi nimi
zprostředkování, ale vytvořiti novou vědeckou teorii úplným
přehledem otázky.

Postup kompromisní jest ovšem mnohem snažší a pokusili
se oň v národnostní otázce socialisté. Socialistické učení

nikdy viz u Fouillé: Psychologie francouzského národa, přel. N.
Končevskou, Petrohrad 1899, str. 69—75, 94—96, 108.

Speciálně proti této teorii směřuje kniha Ignáce Zollschan: Das
Rassenproblem, 2. vyd. Vídeň a Lipsko. Braumüller 1911.

v podstatě jest kosmopolitické. Existence navzájem různých
národností jest pro socialism, zvláště pro marxism, nemilou
překážkou, již třeba odkliditi v ideální společnosti budouc-
nosti. Masaryk má pravdu ve svém tvrzení, že „Marx há-
jil směr kosmopolitického a že ve skutečnosti, ani Marx, ani
Engels nechápali současného národního rozvoje“. V nej-
prvnějších literárních projevech Marx ztotožnil¹⁾, praví Ma-
saryk, „národnost se sítatem... Národnostní spory chápanou se
jako ekonomické... Patrně... Marx chápe národnost jen ve
smysle politickém... Zakladatelé marxismu dokonce zůstali
cizími otázkou o národnosti“. Masaryk vysvětluje to jednak
podstatou „ekonomického materialismu“, nezpůsobilého ob-
jasnití rozvoji národností, jednak i okolím činnosti Marxe a
Engelse, kteří se přetvořili prakticky v kosmopolity, mimo
svou vůli, po přesídlení do Anglie a Francie. „V Paříži, Brus-
selu a Svýcarech sešli a smloužovali se dělníci různých národ-
ností.“ Takový jest vznik „Komunistického manifestu“. Než
Masaryk má pravdu i v tom, že Marx a Engels proto něméné
uznávali se za Němce, a že jich kosmopolitism byl fakticky
nacionalismem, usilujícím o jednotu Německa.²⁾ Také jedi-
ným příspěvkem Marxovým v první Internacionále, pokud
se týče národnostní otázky, byl čistě německý návrh, předlo-
žený na prvním kongrese této Internacionály v Ženevě
(1866 r.), o „nutnosti, zlomiti ruský vliv v Evropě stan-
o-vením práva národů na sebeurčení a obnove-
ním Polsky na podkladě demokratických a sociálních refo-
rem“. V tom smysle Bekker, jenž opatřil doprovodem návrh
Marxův (zamítnutý francouzskou delegací), nazval polskou
otázku „německou otázkou“³⁾

Než fakt sám, utvoření totiž Internacionály („Mezinárodní
společnosti dělníků“) z dělnických sekcí různých národ-
ností, způsobil jistou opravu v kosmopoliticko-německém

¹⁾ Masaryk. Filosofické a sociologické základy marxismu s překl. N.
Nikolajeva. Ml. 1910. Soldatěnkov, oddíl „nacionalism a interna-
cionalisace“.

²⁾ Dopis Marxův k Youngovi 20. listopadu 1865 s tímto návrhem viz
u Jelka: „Internacionála“, překl. a vydavat. „Molot“, Petrohrad, 1906.

stanovisku Marxovč. G. Žitlovský mohl sebrati celou řadu citátů z oficiálního orgánu Internacionály „der Vorbote“ (vyd. v Ženevě za red. Bekkerovy), jež dokazovaly, že tento žurnál stál již na stanovisku nikoliv kosmopolitickém, ale internacionálním, — a dokonce, že vinil „liberální buržoazii“ z kosmopolitismu. Z těchto citátů jest vidno, že v Internacionále národnost již se neodmítala, že také i „nejmenší národnosti přiznávalo se právo na svobodnou a samostatnou existenci“. Ale z týchž citátů viděti, že národnost budila zájem především tím, že „má úkol, přinésti svůj podíl ve všeobecnou kulturu a přispěti svou zvláštní mincí k všeobecnému kulturnímu majetku“. „Budeme pomáhati jen těm národnostním snahám“, psal týž Vorbote, „jež mají svým cílem plnou svobodu, samostatnost a rovnoprávnost v šlech, a by bylo možno včleniti každý národ jako rovnoprávný, organický člen lidstva ve všeobecnou svobodnou federaci.“¹⁾

Internacionalism v protívě ke kosmopolitismu, jak vidíme, rozešil národnostní otázku v duchu heglovském, v duchu sřídání (aneb koexistence) národnosti, z nichž každá přináší svou „všekkulturní“ idou ve společnou pokladnu lidstva. V osobě Bakunina, jenž se přidal k Internacionále r. 1868, setkáváme se ovšem s konkrétnějším pojímáním národnosti. Jakožto osobní přítel revolucionářů všemožných národnosti, agitátor na pražském sjezdu 1848, účastník v přípravě polského povstání 1863, organisátor tajného „mezinárodního bratrstva“ (1864—69), v němž měli účast Vlachovč, Francouzi, Skandinavci a Slované, a zvláštní „slovanské sekce“ při Internacionále, odpůrce německé „panovačnosti“ a předsvědčený o nutnosti její srážky se slovanskou „anarchií“ a konečně jako teoretik federalisace od spoda, Bakunin byl schopen pochopiti jednotlivá národní hnutí z vnitřa. Než, jak známo, především tyto jeho významné vlastnosti vzbudily nepřekonatelnou nenávisť Marxovu naproti Bakuni-

¹⁾ Ch. Žitlovský: Socialism a národnostní otázka. „Serp“, Kyjev—Petrohrad, 1906.

ninu, jež několikráte pokoušel se usvědčiti jako agenta ruské vlády, a přivedly ke konfliktu v Internacionále samé a k jejímu zhroutilí.

Při tom všechny národnostní federace mimo germánskou a část švýcarské (vlašská, španělská, holandská, belgická, anglická, část francouzské a americké) vystoupily z Internacionály a utvořily zvláštní seskupení, jež přezího Bakunina (1878). Německý typ socialismu konec konců přece zvířel a odraz toho jevil se jako neúplnost socialistického kompromisu mezi „kosmopolitismem“ a „nacionalismem“.¹⁾

Takto „internacionalism“ ukázal se jako nedokonalá forma kompromisu v národnostní otázce. Zatím tato forma až dosud jest vlastnictvím ruského socialismu. V patřičné přednášce P. L. Lavrova r. 1886 tento kompromis byl posunut dokonce zpět, k roku Komunistického manifestu (1847). „Bylo to především“, praví Lavrov, „prohlášení velikého, nesmířitelného zápasu tříd ve společnosti kapitalistické, ale současně bylo to prohlášení nového internacionalismu místo dřívějšího kosmopolitismu.“ K čemu zavazuje internacionalism v národnostní otázce? K ničemu. „Různost národnosti“, pokračuje Lavrov, „neukládá socialistovi zvláštních povinností. Hleď k tomu, jak jest to výhodné pro všelidské, mezinárodní cíle zápasu socialismu proti kapitalismu, stranickým prvého jest působiti buď v kruhu jejich národnostního svazu, aneb v prostředí zcela jiných národů, aneb ve skupině, zahrnující v sobě zástupce nejrůznějších národností... Národnost není nepřitelem socialismu, tak jako současná vláda; není to více než nahodilá pomůcka a nebhodilá závada činnosti socialistické. Jen tenkrát, když národnostní svaz chce zdolatí třídní zápas... tento předhistorický princip jeví se jako

¹⁾ Historie konfliktu Marxe s Bakuninem, netoliko jako konfliktu osobního, ale jako srážky dvou nesmířitelných názorů světových, nestraně vyložena v knize Fritz Brupbacher, Marx u. Bakunin. Ein Beitrag zur Geschichte der internationalen Arbeiterassociation. Münchov. Vlastní název Bakuninův viz v jeho stati „Gosudarstvennost i anarchiia“. (Sb. vyd. Balašova, sv. II.)

odpor proti socialismu a musí být překonán. Národnostní rozdíl jest toliko vnější zvláštností, jež má zcela druhořadou úlohu v zápase socialistickém. Ukrajinec, jenž se probudil k životu přesvědčeného socialisty mezi dělnickými skupinami německé sociální demokracie, jest německým sociálním demokratem. Sociální revoluce tou měrou očividně postupuje blíže a blíže, že utvoření nových politických celků (t. j. sjednocení nových národností) — otázka to v minulosti jistě vážná — sotva může se stát tak podstatným a předběžným úkolem pro socialistu, jako otázka o změně politického a právního ústrojí nynějších vlád. Přednáška končila projevem přesvědčení, že po vítězství socialistickém „tato ráznost mezi lidmi (t. j. národnostní) upadne v zapomnění se všemi ostatními“.¹⁾

Nepostavitelnost záměny „kosmopolitismu“, „internacionalismem“ rysuje se tu s dokonaleou očividností. Jest také očividna příčina této nepostavitelnosti. Národnost stále se projevuje jednáva nikoliv ze vnitra, jako cíl sama o sobě, ale ze vnějšku, jako prostředek pro nějaký cíl jí cizí. Jest zcela jasno, že takové zacházení s národností nemůže odstraniti a nahraditi jejího projednávání se strany nacionalistů. Vždyť otázka posuzuje se zde zcela s jiného stanoviska, totiž nikoliv vztahem k národnosti samé, ale jen vztahem k budoucímu ideálu „bratrské rodiny národů“.

Se stanoviska tohoto všelidského ideálu vlastní život národností nejenom stále představuje se jako něco cizího, ale dokonce i něco popíraného. Nezachránění věci ani pokus, prohloubiti stanovisko „internacionalismu“ mechanickým připojením učení o formách projevu národní svobody a o vyšších

¹⁾ „Národnost a socialism“, přednáška, jež byla přednesena Lavrovem v ruském dělnickém spolku v Paříži 16. října 1886. Zeneva, „Volnaja r. typ.“ 1887, str. 16. Podrobněji názor Lavrovův na národnost vyjádřen v jednácetém dopise jeho „Historických listů“. Viz také poznámky jeho v knize podé jménem A. Dolengi „Nejdůležitější momenty v dějinných myšleních“. M. 1903; tu třetího universalismus stává se proti předhistorické tradici národnostní izolace a jejího nepřátelství: „toliko převaha zájmu universálních a ideálů může zméniti tuto chorobu našeho věku“.

národně-kulturních statcích, jak to činí Žitlovský.¹⁾ Neboť reálná a konkrétní jest zejména sama tato národní samocinnost a její plody, mimo ten či onen vztah k hypotetickým úkolům všeho lidstva.

4. Stanovisko vědecké

Není tudíž nutný kompromis nacionalismu se zásadami nenacionalními, ale důkladný přehled národnostní otázky samé o sobě, ve vši úplnosti a podstatě. To může být toliko přehled vědecký, t. j. opírající se o současný stav vědy. Jeho tendence může být jen evolučně-sociologická, nikoliv však konservativní aneb liberální. Monopolisace národnostního problému od směrů nacionalistických a zanedbávání jeho od směrů pokrokových objevily se, bohužel, proto, že ve vědě příslušné oddíly nejsou dosti zpracovány, a pokud jsou zpracovány, jest to často tendencně. Než i z toho, co jest po ruce, možno učiniti dosti objektivní zá-

¹⁾ Zajímavě poznamenejati, že Žitlovského pokus, zaměnit „kosmopolitism“, „internacionalismem“ přešel do ruského socialismu, především prostřednictvím socialistů jiných národností. Tak na základě spisku Žitlovského sestavena přednáška Gajdarova „o socialismu a národnostní otázce“, jež byla čtena na konferenci ruských národně-sociálních stran 16. dubna 1907 (viz protokoly této konference, vyd. „Sojuz“, Petrohr. 1908). „Kosmopolitism“ zde připisuje se liberálům, „šovinistický nacionalism“ konservativcům, kdežto socialism jest nepřátelský stejně i šovinismu i kosmopolitismu. Jest „internacionalismem“, shodujícím se s kosmopolitismem tam, kde některá odvětví kultury podléhají zcela všelidskému kritériu, ale zato uznávající, že samy tyto národnostní tvoření, jakož i mnohé plody tohoto tvoření ve vyšších oblastech kultury jeví se se stanoviska všelidského zcela rovnocennými.“ „Budoucí zánik národnosti a nové plody tohoto tvoření ve vyšších oblastech kultury jeví se se stanoviska všelidského zcela rovnocennými.“ „Budoucí zánik národnosti, je-li vůbec myslitelný, musíme si představití nikoliv jako pohlcení všech ostatních jednou národností, ale jako rozvoj a zesílení všelidských principů uvnitř každé národnosti.“ Toto směřující stanovisko setkalo se s rozhodnými námítkami přítomných sociálních demokratů. „Internacionalism jest na stanovisku kosmopolitickém a nikoliv na stanovisku Gajdarova“, tvrdili Bobrov. „Pokud mluvíme o jakési všeobecné národní kultuře, vízete různé třídy s protivnými zájmy.“ Jiný sociální demokrat Sikorov prohlásil: „Národnost jest přechodná forma společenského života.“ Třetí, Wagner, vyzdvihl praktické pojetí: „nemůžeme trvat na posílení národní kultury, neboť pak nutno jí posilovati i uvnitř národností vládnoucích“.

věry, jež níci nacionalistickou tendenci a naznačují cestu ke správnému řešení. Děje-li se to nahodile, že závěry vědecké shodují se nikoliv s nacionalistickým, ale s demokratickým řešením národnostní otázky? Nikoliv, neboť národnost v podstatě jest demokratická: jest to proces, uskutečňující se v masech. Jsouc chápána jako princip živý a nikoliv mrtvý, národnost jest zároveň principem tvůrčím. Ona nejen ochraňuje staré statky, ale i stále vytváří nové.

Jako všechno živé, národnost jest podrobena zákonu vývoje a zdokonalování.

Takové chápání národnosti není chápání „internacionalistické“. Není nové — a my se s ním neseškáváme právě v táboře internacionálního. Jeho dějinám jest věnována větší část této knihy. Než pro ilustraci uvedu zde minění ruského liberála, jenž blíže než ostatní dospěl ke správnému chápání národnostní otázky. Myslím tu A. Gradovského. Národnost pro tohoto vynikajícího učenca a myslitele jest, ideou novou, náležitější našemu století¹⁾. „Byla doba, kdy také na západě evropském chápali národnost jako něco ukončeného a sobě vždy rovného. Později však skutečná historická bádaní objevila, že národové se přetvářejí vlivem rozvoje vlastních tvůrčích sil a působením jiných kultur“.

„Princp osobní svobody a nezávislosti přišluší, i národnostmu hnutí, i politickému, i společenskému pokroku. Národnostní princp byl prohlášen jménem civilisace a pro civilisaci. Prohlásiti národnostní princp znamená říci národům: uklidněte se a zdřimněte si ve své soběstačnosti, vy nepotřebujete ničeho přejímati od druhých... Naopak... vše bude směřovati k tomu, aby se podporovaly v národě živé principy samostatnosti a uvědomění“.

Ve shodě s tím pokládal Gradovský také rozvoj ruského národnostního uvědomění za plod demokracie ruského veřejného života.

„Mohli-li pocit vědomí národnostního vzniknouti v Rusku do r. 1861 (t. j. před osvobozením sedláctví)?“ táže se — a odpovídá záporně. Toliko to, co se uskutečnilo za posledních 25 let

(t. j. veliké reformy Alexandra II.), vytvořilo pevnou půdu pro rozvoj Ruska, zejména ve směru národním. Gradovský také rozhodně odsoudil národní vynášení Dostojevského v jeho znamenité řeči o slavnosti Puškinově. „Požaduje-li pokory před národní pravdou“, psal Gradovský, „přijímá tuto pravdu jako něco hotového, pevného a věčného... Nikoliv. Společenské ideály našeho národa jsou ještě v procese tvoření a rozvoje. Není-li předčasně najednou snít o všelidské úloze, jestliže ještě nestali jsme se národností?“¹⁾

Zamítajíc termín „internacionální“ pro určení správného názoru o podstatě národnosti, nemíníme přece tím zcela popíratí význam mezinárodního živlu při vytváření a evoluci národnosti. Na důležitost tohoto živlu ukazuje také Gradovský v uvedených citátech. Seznámíme se dále s úlohou mezinárodních prvků v nejranějších stupních existence národnosti. Tím méně možno popíratí význam mezinárodnosti v tomto smyslu v naší době, kdy všemožné formy mezinárodního styku spoutaly v jeden celek nejdlehljší kouty světa.

Stací připomenouti zdokonalené formy přímého styku nejen lidské myšlenky, ale také lidského hlasu mezi starými a novým světem, neobyčejné zkrácení vzdálenosti expresními vlaky a aeroplány, vzrůst vzájemného působení prostřednictvím tisku a osobních styků v oblasti práva, náboženství, umění a vědy, nemluvě ani o technice a materiálním zařízení života, abychom pochopili, jakým hustým tkanivem mezinárodního vzájemného působení každý z nás jest obklopen.

K tomu připojím vystoupení barevných ras na světovém jevišti, které fakticky odmítlo nacionalistické učení o nerovnosti ras, dále postupné ustupování Evropy před tímto probuzením do těch dob němých pevnin — a nabudeme ponětí o světovém vítězství idey národnosti, zejména v době internacionálního — avšak internacionálního reálného, a nikoliv utopistického. Gradovský má pravdu, že národnost jako živý, tvůrčí a demokratický princp jest především projevem našeho věku. Než novými jsou zde jen formy a rozmach ná-

¹⁾ Gradovský, Spisy, sv. VI.

rodnostního projevu. Ve skutečnosti tytéž síly, jež působí nyní, působily i v minulosti, vytvářejíce a obnovující národnosti. Nám zbývá pochopiti jejich totožnost a objasnit minulost tím, co jsme pochopili v přítomnosti, místo toho, abychom vysvětlovali národnost nynější doby jako zkamenělý produkt minulosti. Tehdy najdeme život, nepřetržitý pohyb a změnu, složitost a zdokonalování i tam, kde dříve viděli jsme jen mrtvé formy, přežitky a předsudky věků temnoty a nevědómosti. V domněle ztuhlých formách nalezneme a postihneme tvůrčí princip, jediný a věčný ve světě živých bytostí.

II. RASA A NÁRODNOST¹⁾

Náš první krok v této analýse bude spočívat v tom, abychom oddělili poněti národnosti od poněti rasy. Nacionalistická učení, jak jsme viděli, dokazují nehybnost národného typu a nezměnnost národní duše tím, že spojují tento typ a tuto duši s fyzickým vnějším člověka. A fyzický vnějšek, „rasa“, anatomické a morfológické zvláštnosti, jak ukazuje denní pozorování, přecházejí nezměněny od pokolení na pokolení.

Nebudeme zjišťovati, je-li správné toto pozorování.

Rozhodně současná věda nezvratně dokázala, že „rasu“ (fyzické typy) a národnosti třeba nejostřeji rozlišovati.

Spojovati národnost s rasou není vůbec možno.

Ovšem, ještě do těchto dob slova „rasa“ užívá se také od vynikajících spisovatelů v jiném smyslu, totiž ve smyslu historických aneb kulturních skupin lidstva, nikoliv však ve smyslu rozdělení antropologických. Začátek tohoto zneužití slova učinil v první polovině XIX. století francouzský dějepisec Augustin Thierry, jenž pod „rasami“ chápal nikoliv základní fyzické typy, ale ty staré národnosti, z nichž se vytvořily nynější národnosti Anglie a Francie.¹⁾ Ale v jeho

¹⁾ Dějiny slova „rasa“ viz u Topinarda „Éléments d'anthropologie générale, Paris, 1885, Charles Lyell, „The geological evidences of the antiquity of man“, Lond. 1863, D. N. Anučin, „Původ člověka a jeho vykopaní předkové v XIX. st.“, „Život“ sborník, „Logi nauki“. Rovněž neveliké brožurky, D-r K. v. Buttel-Reenen, „Z dějin původu lidstva“, Moskva, 1913, W. L. H. Duckworth, „Prehistoric man“, Cambridge, 1922. Nejnovější práce, Boule, „Les races fossiles“. Max Müller, dřívější názor v „Lectures on the science of language 1861“. Nové vysvětlivky ve Sb. prací sv. VII, „Chips from a German Workshop“ sv. III, s odvoláním na dopis k Bunzenovi r. 1854.

době vědecká antropologie, předhistorická archeologie a linguistika byly ještě v začátcích. Tehdy bylo možno souditi, že člověk byl stvořen 4000 let před Kristem, že první jazyk, jímž lidé mluvili, byl hebrejský a že evropští národové pocházejí z plemene Jafetova, jež opusťilo údolí palestinské r. 2247 před nar. Kristovým. Objev pak souvislosti mezi jazyky indoevropskými (arijskými) na první pohled jaksi potvrdoval tento starý názor.

Při šťastném nápadu Maxe Müllera začali učenci klidně mluvit o „arijské rase“ Indů, Peršanů, Řeků, Římanů, Slovanů, Keltů a Germánů, kteří se vystěhovali z Asie, kde žili pod jednou střechou jako malé všearijské plémě.

Rok 1859 učinil konec těmto poblouzněním. K tomuto roku připínají se tři události, jež od základu změnily naše ponětí o dějinách lidstva; jsou to: vydání knihy Darwinovy „O vzniku druhů“, definitivní uznání Lyellovo existence předhistorického člověka a vytvoření „antropologické společnosti“ v Paříži.

Roku 1863 vyšla kniha Lyellova „Geologické důkazy dávnověkosti člověka“, v níž byly spojeny v jeden celek výsledky předhistorických výkopů, jež se do té doby nahromadily, a bylo dokázáno, že člověk žil v Evropě již v době pliocenní, t. j. v dobách tak odlehilých, že u porovnání s nimi nejstarší památky egyptské jeví se jako výtvořiny naší doby. Lyell stanoví v této knize tuto důležitou thési pro nás: „rasy nemějí se mnohem zdoluhavěji než jazyky“. A skutečně, ani jeden z nynějších jazyků nexistoval před tisíci lety; národnosti, mluvící těmito jazyky, vytvořily se již za světla historie. Dělení však lidstva na rasy sahá do dob, vzdálených od nás na statisíce let. Období pleistocenu, v němž byly nalezeny nejstarší předhistorické lebky (a které shoduje se v archeologii s obdobím nehlazených kamenných nástrojů), trvalo podle výpočtů učence Rutota (1904) po dobu 139.000 let, podle výpočtů Sterdzova (1909) jen jedna část tohoto období trvala celých 700.000 let. Lebky ty již náležejí nspou d v ě m a různým rasám. Z nich jedna (zvaná „ne-

anderalská“) ještě jest na nižší úrovni než nynější lidstvo, ale druhá (aurignacská anebo cromagnonská) již představuje typ současný (obě rasy dlouholebé). Vyšel-li rod lidský z jednoho kořene (což opět popíral v poslední době prof. Klatzsch, jenž odvozuje člověka od dvou různých typů primátů), tu nutno jest hledati předky stejného typu těchto různých vykopaných ras ještě v rannějším období „pliocenu“ anebo také „miocenu“. A to již značí miliony let lidské existence na zemi. Jest přirozené, že při tak ohromných časových obdobích nelze ztotožňovati rasy s národnostmi známé nám historické epochy, zabírající celkem šest tisíc let. Také Max Müller jal se již vystříhati před míšením vývodů antropologických s vývody linguistickými. „Jsou evropské a semitské jazyky“, pravil ve své strassburské přednášce r. 1872, „ale bylo by to proti všem logickým pravidlům mluvíti o arijské rase, o arijské krvi, o arijských lebkách, a vytvářeti podle znaků jazykových ethnologickou klasifikaci... Opakují to, co jsem říkal často dříve: „mluviti o krvi arijské, jest tak chybné, jako mluvit o dlouholebém muži“.

Avšak nepostačí oddělení existující národnosti od ras předhistorických, abychom mohli věsti definitivní hranici mezi národnostmi a rasou. Národnost není totožná s rasou, ale každý z nás náleží současně i k nějaké národnosti i k jedné ze stávajících ras. Ovšem antropologové tvrdí, že již není čistých ras, a že nyní máme co činiti s rasami smíšenými. Topinard dokonce se vyjádřil, že mluvíti o lidských rasách jest tak nemožno, jako mluvit o rase pouličních psů. A jiný antropolog německý se nabídl nalézti lebky všech ras světových na kterémkoli německém hřbitově.

Alle toto nijak nevyklučuje tvrzení týchž antropologů, že ve smění možno vytknouti její podstatné části. Podle převahy v obyvatelstvu těch či jiných znaků (vlnité aneb hladké vlasy, podlouhlá aneb okrouhlá forma lebky, světlá aneb tmná barva kůže, očí a vlasů, vysoký aneb nízký vzrůst, podlouhlý aneb okrouhlý obličej, úzký aneb široký nos, přímá aneb vy-

stupující do popředí čelist atd.), možno si utvořití ponětí o rasách, vytvořivších danou směs. Tyto základní rasy, jež neexistují v čisté podobě, ale projevují se ve statistice opětvující se znaků, antropologové jsou dokonce ochotni pokládati za nezměněné, pokud sahá paměť historie.

Prozkoumati je můžeme toliko studiem stávajících lidských skupin, t. j. zase jen národnosti. „Rasa jest abstrakce“, praví Topinard. „Jen národnosti skutečně existují.“

Je-li tomu tak, jak tyto „rasy“, setčené ve směsi, mají se ke stávajícím národnostem (aneb národnosti k rasám)? Shodují-li se aneb se navzájem křížují? Odpovídajíc na tuto otázku, nebudeme se pozastavovati při současném podrozdělení lidstva na rasy. To by dalo příliš složitý obraz, jenž není potřebný pro náš cíl. Deniker na př. vypočítává celých šest ras a čtyři rasy podružné, mezi něž dělí se lidstvo; jini ještě mnohem více.

Vycházejíc od pravděpodobného historického původu současných ras, můžeme se zastavití při dvou z nich: negerské — krátkolebé. Patrně tyto dvě rasy měly největší úlohu v postupném rozvoji lidstva. Tyto zanechaly v izolovaných cennostech jižní polokoule, jako jest Austrálie, jižní Afrika a jižní Amerika, neprimitivnější a dávno odumřelé odnože základního kořene, samy pak postoupily dále, a jak ihned uvidíme, vnikly do dějin evropské části lidstva.¹⁾

1) Dějiny lidských ras jsou dosud velice temné a záhadné. Opirám svůj výklad o soubornou práci Ripleyova „The races in Europe“. Bohužel máme jenom krátký přehled ruský této práce od Koropčevského hrád, 1901. Náhled o časném rozvětvení nejpřevládějších typů na jižních pevninách, především v Austrálii, založen na pozorováních rozšíření rostke změnám podnebí, počínaje dobou tercierní, a předpoklady o stěhování vykrytalstisovaných forem na jih v dobách, kdy pevniny jižní polokoule dočasně byly spojeny s pevninami severní polokoule, jež stále tvořily celek, u Loisyho, „Vorlesungen über Descendenztheorien, Jena, Wolmannové,“ Učení o rasách“, přeložil V. Ulrich, Petrohrad, 1900: „Současná antropologie uznává tři základní rasy: černochy, mongoly

Dvě uvedené rasy dělily se o severní a jižní polovinu Asie, jsouce rozděleny Himalajou, — nepřístupnou „střechou světa“.

Tam, kde hory se snižují na západ a na východ, obě rasy se stýkaly a při stýkání ztrácely svou čistou, dávajíc původ smíšeným skupinám. Tak na východ od Himalají vytvořila se smíšená oblast v Indocíně, kde rozšířili se Malajci, a na ostrovech australských. Na západ od Himalají nalézáme tutéž smíšenou oblast v Malé Asii, ve východní Evropě a severovýchodní Africe (jižní Afrika v době tercierní byla oddělena mořem saharským).

Nechávajíc stranou tyto oblasti, nás méně zajímaví, zastavíme se při Evropě. Sem zamířil v nejstarší době, dostupné našemu pozorování, lidský proud ze severní Afriky, souvisící souší s jižní Evropou. Tato dlouholebá rasa někdy zaplnila celou Evropu, pokud území Evropy nebylo pod ledovcem aneb pod vodou. Jak ustupoval ledovec a vyschla severní část Evropy, toto obyvatelstvo pravděpodobně postoupvalo na sever, tehdy teplejší. Mnohem později, možná již v období mladší doby kamenné (větš hlazených nástrojů) od východu přišla druhá hlavní krátkolebá rasa, jež zabrala především náhorní střed Evropy a vklínila se mezi dvě části dlouholebé rasy afrického původu.²⁾ Při tom na sever zatla-

i kavkazany... Od negrů vzšla plemena středozemní a potom i obyvatelé severní Evropy. Proto i kostry předhistorického člověka mají stopy typu negerského... „Kavkazskou“ rasou rozumíme středozemní a severněevropskou či germánskou rasu, kdežto v alpinské rase střední Evropy a zejména v jejích čistších, nesmíšených typech, vidíme západní odvětví mongolů.“ Srv. také Fouillé, „Psychologie francoisanského národa“, přiklad N. Konečevské, Petrohrad, 1899, str. 71, 0 „skandinávské rase“, jako o přeměně staré neandertalské vlivem vlhzného a chladného podnebí čtvrtohorního období. Velice poučné je také schema Stratzo (Naturgeschichte des Menschen 1904), jež jest sestaveno na postupném odvětvení od „prvo-morfni“ lidské rasy nejprve „trjmorfních“ ras (Austrálie, Papuanci Kojkoini), jež měly všechny variances pozdějších tří hlavních ras, dále „dvojmorfních“ (Američané a obyvatelé ostrovní Indie, postádajících negerských variantů) a konečně „jednomorfni“, od kterých vycházejí světkožíni a žlutokožíni na jih a sever od Himalají.

2) Podlouhlými lebkami nazýváme takové, jež hledíme-li shora, mají podlouhlý tvar (šířka jest menší tří čtvrtin délky aneb také menší sedmi

černá část dlouholebých podstatně změnila svůj zevnějšek. Z nízké, temnovlasé a tmavooké rasy změnila se na vysokorostlou, světlovlasou a modrookou. Tak se utvořily tři hlavní základy nynějšího obyvatelstva evropského. Zbytky jižní rasy, tak zvané „středozemní“, dosud žijí na jižním pobřeží a jižních poloostrovních výběžcích Evropy. Severní část, aneb tak zvaná „skandinávská“, stala se předmětem kultu německého, jako nejdokonalejší rasa vznešených šlechtických dobyvatelů. Pro střední, krátkolebá, rudovlasá rasa se širokou tváří a prostředním vzrůstem, s masivním nosem a šedýma očima, obdržela název „alpinské“.

Nyní můžeme si přesně představit poměr mezi hlavními evropskými rasami (vypustili jsme podružné) a národnostmi, obývajícími Evropu.

Snadno můžeme pozorovati, že mapa rozšíření jmenovaných ras s mapou rozšíření národností se úplně neshoduje. V území Francie nalezneme všechny tři uvedené typy: skandinávský, alpský i středozemní. Severozápadní Francie jeví se více „skandinávskou“ než jižní Německo. Alpský typ vyskytá se v Savojsku, Auvergni a Bretaněsku. V Německu severní typ má převahu v Hannoveru, Šlesviku a Westfalsku, ale mizí na jihu v Badensku, Württembersku a Bavorsku, ustupuje zde před alpským, krátkolebým typem. Tento přes Dánsko proniká dokonce do Skandinávie, dáváje obyvatelstvu jižní Skandinávie temnější zabarvení. Sever Itálie osídlen jest rasou krátkolebou, alpskou, ale v Ligurii vidíme přechod ke dlouholebé a temné středozemní rase, která již zcela převládá za Tiberem. Ve Švýcarsku a Tyrolsku jest centrum, kde převládá alpská rasa, ale i zde vidíme vliv rasy severní, jež zatahuje krátkolebé v osamocené horské oblasti. V Anglii dlouholebá rasa zcela pohltila bývalé krátkolebé obyvatelstvo, jehož lebky možno najíti ve starých mohylách a jehož stopy vidíme v temném zabarvení obyvatelstva Walesu a Irsku. Současná slovanští národové přidesetinu). — Krátkými zovou se lebky, mající shora okrouhlý tvar (šířka jest větší tři čtvrtin délky).

bližují se k typu alpskému. V Rusku dlouholebá rasa byla vystřídána krátkolebou, již řada badatelů přijímá za slovan-skou (Anučin, Talko-Hryncevič, Tarančický, Olechnovič, Kopenický, Ikov, Jančuk), třeba jiní (Bogdanov, Zograf a Niederle) soudí, že Slované byli dlouholebí.¹⁾

Tento krátký přehled ukazuje, že rozhodně všechny národnosti evropské sestávají ze smíšených antropologických prvků. Jednoly „krve“ není, ani u Francouzů, ani u Němců, ani u Vlachů. Národnosti se měnily, splyvaly, navzájem se vytláčovaly. Ale stará rasová podstata obyvatelstva evropského téměř neutrpěla změny od dob předhistorických. Odpadávala a měnila se jen nová štukatura, základní žulová vrstva evropské etnické budovy zůstávala v povšechných rysech jednou a toutéž.

Nyní jest pochopitelné, jak máme se chovati naproti pokusům, hledati příbuznost mezi národy na základě příbuznosti jazykové. Nikdo již nesestavuje nyní genealogického kmene národu na základě genealogického kmene jazyka. Evropanští národové nemějí arijských prarodičů. Zcela pravděpodobně nebylo společného arijského prajazyka, jak si její představitel Max Müller. Jan Schmidt (1872) místo první teorie — postupného rozvětvení jazyků v témě, jak národové vycházeli ze společné vlasti Asie — vystoupil s novou teorií rozšíření arijských jazyků z jednoho střediska jaksi ve způsobu vlny aneb kruhu; střediskem tím nebyla Asie, nýbrž Evropa. Skutečně každý z arijských jazyků evropských zvláště těsně souvisí zejména s nyní jižšími sousedy: slovanický s litevským, litevský s germánským, germánský s keltským, keltský s italským, italský s řeckým, řecký s tráckým. Iránci a Indové jsou jedinou větvi arijského jazyka, jež se rozšířila v Asii. Z toho jest patrný závěr: všechny tyto jazyky jsou nyní kruhovitě rozloženy v témž sousedstvu, v jakém se vytvořily.

¹⁾ Nejnovější výklad o rozdělení ras v Evropě a jiných částech země, ve spojení s předhistorickými rasami viz ve spise Eugène Pittard, „Les races et l'histoire“ (v serii Evolution de l'humanité, sv. V.). Paris, 1924.

To znamená, že se vytvořily teprve poměrně nedávno v Evropě. Odloučily se tyto jazyky nikoliv proto, že se odloučili národové, ale proto, že onen národ, který přinesl arijský jazyk, nepohyboval se v prázdném prostoru, ale v prostoru, jež bylo pevně osídleno uvedenými starými rasy. Arijskými jazyky začaly mluviti bývalé místní živly, jež byly všude různé; proto i jazyk se rozrůznil tu právě, na místě, přímo z nářečí, beze všech mezery časové při vytváření nových jazyků. Zde uskutečnilo se totéž, co se uskutečnilo mnohem později při rozšíření latiny v dobytých provinciích od Římanů a při vytvoření nových románských jazyků.

Možno míti pochybnosti toliko o jednom, totiž o otázce, odkud rozšířily se arijské jazyky; zda ze středu dlouholebých či ze středu krátkolebých obyvatel Evropy. Viděti jsmě, že Němci tuto přednost nechávají dlouholebé rase severní; k nim se připojuje český vědec Niederle a náš ruský Sachmatov. Jiní, jako Taylor, srovnávají svědeckí výkopů o novokamenné kultuře se svědeckým srovnávacím jazykozpytu (sebranými Schraderem) o stejné výši kultury, kloní se k tomu mínění, že arijské jazyky rozšířily se z jižního středisla. Toto mínění zdá se mi více pravděpodobným.¹⁾

1) O. Schrader, „Srovnávací jazykozpyt a první dějiny“. Linguisticko-historické materiály pro studium indogermánské starobylosti. Petrohrad, 1886. V nejnovějším díle („Indoevropané“, překl. Pavlova, Petrohrad, 1913, v „Bibliotéce vědění“, vyd. Sojkinovo) Schrader vyjadřuje se velmi opatrně o pravlasti indoevropanů — „Indoevropský granát — nebyl rasou... S ním možno spojovati představu o etnickém konglomerátu.“ Dále říká, „svým vnějškem byli spíše severňan než jižním národem, spíše vysokorostlí než nízkého vzrůstu; světlolvasí spíše než temnovlasí“. Ale na druhé straně, „prohlásiti dlouholebý skandinávský typ za jediný a pravý indoevropský typ a sestrojiti teorii skandinávského původu indoevropanů, jest to, co se zove vědeckou lbovostí!“ Dr. Lubor Niederle, „Lidstvo v době předhistorické“, předhistorická archeologie Evropy a zvláště zemi slovanských, překl. Volkova za red. Annačina, Petrohrad, 1898, str. 655. Ve své nejnovější práci („Původ a počátky východních Slovanů“, poslední část jeho „Slovanských starožitností“, Praha 1925), Niederle rovněž počíná si velmi opatrně ve vývodech o fyzickém typu Slovanů. Isak Taylor, „L'origine des Aryens et l'homme préhistorique“ v „Bibl. evolutioniste“, Paris, 1895.

Skutečně nalézáme na jihu starší kulturu a více prostoru pro široký styk velkých národních mas. Stejně roviny jihovýchodní Evropy byly více příznivy tomuto styku než zapdlá místa, lesy a močály tehdejšího loveckého a rybářského severu Evropy.

Ať jest tomu jakkolivěk, nyní víme, že nelze mluviti, ani o jednotném původu národů, kteří mluví arijskými jazyky, ani o rasové jednotě každého z nich, ani o gemánské krvi, ani o anglické rase, ani o slovanské duši. Jestli skutečně jazyk rozsvěcuje lampu národní duše a jest její zářnou — později uvidíme, v jakém smyslu může to býti správné — pak, vpravdě, není to duše nezměnitelná a věčná, ale dosi nestálá a tékavá. Neboť kolikrát již jazyk změnil své pány v Evropě... „Rasa mění se mnohem pomaleji než jazyk.“ Ale přece také rasa se mění. Národním díkazem toho jest sama existence několik a ras, jež mají původ z téhož kořence. Než jak děje se tato změna? Tu setkáváme se s jednou vědeckou obtíží, již nutno rozřešiti, než postupíme dále.

III. PROMĚNLIVOSTI A DĚDIČNOSTI.

Od osmdesátých let minulého století ve vědě se ustálilo učení, v němž stoupcenci neproměnlivosti ras a národnosti mohli najít silnou oporu. Mním učení Augustina Weissmana o dědičnosti. Jsa žákem Darwinovým, ovšem nepopíral proměnlivosti druhů, ale naopak učinil toto učení vůdčí myšlenkou biologické vědy.

Avšak přidružuje se Darwinu, vysvětloval všechnu změnu druhů výhradně darwinskou teorií „přírozeného výběru“ prospěšných znaků v boji o existenci, v němž přežijí ostatní toliko ty, které mají tyto znaky. Než odkud bře se sama různost mezi jednotlivci, vládnoucími vlastnostmi, aneb postřadajícími vlastností, jež objeví se prospěšnými v boji? Podle Darwinu i podle Weismanna různost ta plyne z poměrně nevelkých změn aneb nahodilých variací mezi potomky týchž rodičů. Hromadice se přetrváním a rozmnožováním jen nejprospěšnějších variací, tyto znaky, nahodilě v s v ě m p ů v o d u, postupně dávají také počátek zvláštním druhům.

Jakkolivěk vliv boje o existenci v přírodě jest mocný, jediným tímto bojem těžko všechno vysvětliti. Jak vysvětliti na př. objevení takových změn v organismu, jež očividně byly vyvolány přímým přizpůsobením organismu ku prostředí, v němž žije, zvláštním způsobem jeho života, zaměstnaním a tím, že užívá orgánů aneb jich neuvžívá? Změny ty tak velice jsou patrný, že již v r. 1809, při století před spísem Darwinovým, první zakladatel transformismu Lamarck předešším tyto, a nikoliv „přírozený výběr“ učinil základem s v ě h o učení o změně druhů.

Pro větší názornost uvedu tu nevelký úryvek ze známé práce Lamarckovy „Filosofie zoologie“, jež vysvětluje původ rozmanitosti u ptactva vlivem způsobu života a upotřebení toho či onoho ústroje, vyvolaného přizpůsobením k prostředí. „Pták, kterého pudí k vodě potřeba, aby zde našel potravu, roztahuje prsty na nohou, hodlaje plavati... a tu vytvoří se široké blány. Naopak pták, jehož obvyklý způsob života přiučil pobytu na stromech, má prsty delší. Jeho drápy se prodloužily, zaostrily a hákovitě zahnuły. Po březní pták vynakládá všechno úsilí, aby vytáhl a prodloužil své nohy, aby se nepropadl do bahna... Jednotlivci této odrůdy stojí, jakoby na chůdách, na svých dlouhých a tenkých nohách... Tyž pták, chtě uloviti rybu, nsmoče při tom svého těla, musí vynakládati stále úsilí, aby prodloužil svou šíji. Při úsilí protáhnouti jazyk dostane se dlouhý jazyk (u zeleného datla). Každá změna orgánů, dostatečně podminěná obvyklým jeho upotřebením, dědí se m l a d ý m p o k o l e n í m.¹⁾

Pouhou teorií „přírozeného výběru“ v boji o existenci bylo by objasniti blánovitě nohy, dlouhou aneb krátkou šíji ptáka nikoliv tak, že určitý druh ptactva upotřebil předešlým těch aneb oněch orgánů a tím je také zdokonalil, ale tím, že prospěšné vlastnosti objevily se nahodilě, zejména u jednotlivců, žijících určitým způsobem života, že nahodile se jim ukázaly prospěšnými předešlým pro určitý cíl — a proto jednotlivci, vládnoucí těmito vlastnostmi, přežili ty, kteří jich neměli, a rozmnožili se na jejich účet. Takový výklad patrně jest příliš umělý. Darwin sám později přiznal, že nepostacuje. Ve svém dopise k Moritzi Wagnerovi (1876) praví: „Největší omyl, jehož jsem se dopustil, jest ten, že jsem nedostatečně vzal v úvahu přímé působení prostředí, t. j. výživy, podnebí atd... nezávisle od přírozeného výběru... Když jsem psal o „Původu druhů“, mohl jsem se-

¹⁾ Lamarck: Filosofie zoologie, překl. Sapožnikova, Moskva, Vyd. „Nauka“, 1915 str. 200, 208.

bratři příliš málo důkazů přímého vlivu prostředí. Ale nyní jest jich velmi mnoho“.

Skutečně myšlenka Lamarckova nezapadla, třeba i její výklady velice vzdělily se od vědy. Utvořila se celá škola tak zvaných „novolamarckistů“, kteří obrátili veškerou pozornost ke studiu vlivu prostředí na vznik rozmanitosti a hlavně na dědění zvláštností, nabytých v životě. Pokusy Kammererovy s mlčky, žijícími na místech suchých i vlhkých, které přemísťoval z jednoho okolí do druhého, dosahuje při tom změnu jednoho typu směrem k druhému, pokusy Schoblerovy s rychlejším zráním středoevropské pšenice na severu, při čemž zrna pšenice dědila zrychlené uzrávání při přesetí jich opět ve středě evropském — tyto a podobné pokusy překvapují svou názorností. Ony bezpodmínečně dokazují dědění právě získaných vlastností nejbližším pokolením.¹⁾

Proč Weismann a jeho škola nechtěli dopustiti možnosti, že získané v životě vlastnosti přecházejí dědicvím? To se vysvětluje Weismannovou teorií o dědichnosti. Podle této — v první její formě — sémě, v němž předávají se zvláštnosti rodu z pokolení na pokolení (t. j. ze semene člověka vytvoří se člověk, ze semene dubu vytvoří se dub atd.), toto sémě není obsaženo ve všech, ale jen ve zvláštních buňkách organismu. Všechny ostatní buňky již při prvotném dělení vajíčka jsou určeny nikoliv pro udržení semene, ale pro vytvoření těla („séma“ řecky, z toho také název nesemenných buněk „somatické“).

Zároveň s tělem tyto buňky rostou a umírají.

Ale „semenné plasmata“ jest nesmrtelná. Částičky se-

¹⁾ Teorie novodarwinistů a novolamarckistů a jejich polemika, spor Spencerův s Weismannem, nejnovější pokusy a teorie, příznivě novolamarckismu velmi přeseň vloženy v knize Yves Delageet A. M. Goldschmidt, *Les théories de l'évolution*, nové vydání Paris, 1920 (v Bibliothéque de la philosophie scientifique).

Do rušiny přeloženy spisy lamarkovce Le Danteka: *Individuální evoluce, dědičnost a novolamarckisté*. M. 1899 a *Lamarckism a Darwinism*, Petrohrad 1900.

meného plasmatu v nezměněné podobě přecházejí přímo z organismu rodičů do organismu dětí, tam se opevní naproti všem vnějším vlivům a od nich předávají se v té nezměněné podobě dalším pokolením prostřednictvím zvláštních semenných buněk, oddělených při samém začátku rozvoje mladého organismu. V celém dalším životě tělesném „semenné plasmata“ nemá podílu; proto i návyky, získávané v životě, nepřicházejíce v semenné plasmata, nepodlehají dědění. Takové učení co nejlépe odpovídalo učení o nezměnitelné a dědicvím předávané — se semenem — duši předků.¹⁾

Než pokusy novolamarckistů byly takové důkazné moci, že Weismann musel přijmouti ve svou teorii celou řadu podstatných oprav — a tak velice přiblížiti se k novolamarckismu. Poněvadž nebylo možno popříti základní lamarkovské these, že zaměšťování orgánů tento zkolonazuje a že výsledky rozvoje předávají se potomstvu, kdežto nečinnost orgánů působí jeho zakrčení (zrak u jeskynních druhů zvířat), bylo Weismannovi pro objasnění vymysleti ještě novou teorii (přesnější řečeno, přidati teorii Roux-ovu). — Boj o existenci, začal tvrditi, odehrává se netoliko mezi celými organismy, ale již mezi samými buňkami uvnitř jednoho organismu. Dále novolamarckisté dokázali, že některé rostliny i nižší živočišné mohou vytvořiti z jakéhokoli kousku celý organism se všemi jeho orgány. Tudíž semenné (či zárodečné) plasmata jest netoliko ve zvláštních pohlavních buňkách, jež jsou umístěny v ústrojí, speciálně určeném pro rozmnožování, ale také v celém těle, v tak zvaných somatických buňkách, a mezi těmito a oněmi není nepřekročitelné propasti. Možno jest tudíž v nepoměrně větší míře také dědicvím

¹⁾ Prvotní učení Weismannovo vloženo v brožuru: *Ueber die Vererbung*, Jena, 1883 a *Die Kontinuität des Keimplasma*, als Grundlage einer Theorie der Vererbung, Jena, 1885 (opakováno v *Aufsätze über die Vererbung*, Jena, 1892). V konečné podobě teorie vložena ve *Vorträge über die Descendenztheorie*, Jena, 1902, z svazky *Ruský přehled: A. Weismann, Přednášky o evoluční teorii*, část I. od V. Elpatjevského a J. Rittera, za red. V. N. Lvova, M. 1905, vyd. M. a S. Sabašnikových. Námítky novodarwinistů proti pokusům novolamarckistů viz v uvedeném spise Lotisy, 2. část.

předání návyků, jež byly za života získány buňkami s o m a r t i c k ý m i. Tak ruší se teorie o věčném „zároděném plasmatu“, jež beze změny přechází, jako posvátný oheň, z pokolení na pokolení. Ustupuje své místo složitější teorii o těch podmínkách, za jakých zkušenosť životní může býti předána následujícím pokolením. Zároveň s tím otvírá se možnost postupného přizpůsobení organismu ku prostředí již nikoliv postupem „n a h o d i l o s t i“, jak se to myslelo při „výběru přirozeném“, jež neúprosne odstraní ze života ne-přizpůsobené, aby ustoupili nahodile přizpůsobeným — ale postupem a k t i v n í reakce samého organismu na požadavky, jež klade prostředí.

Při takovém výkladu třeba patrně hledati v s a m é m o r g a n i s m u hybný a činný život, princip jeho zvláštního rozvoje, princip, jež postupně osvobozuje organism, povznáše jej nad slepou hru přírody a dáváje mu význam samostatného činitele.

V čem pozůstává tento princip? Jak možno si jej představit? V posledních letech tento princip byl velice zřejmě naznačen ve vědě. Nejen po dlouhých letech a po mnohých pokoleních organismus se přizpůsobuje ku prostředí, ale také po každém působení zevnějším nezůstává již nezměněným. Dokonce na kameni zůstane stopa po úderu kapky. Tím spíše zůstane stopa po zevnějším působení v živé bytosti. A ve vyšších organismech, vládnoucích zvláštním ústrojím p o c i t o v ý m, nervovým systémem, tato stopa dostává definitivní formu, umožňuje organismu činně reagovati již na následující pocit totožný s prvním. V živých bytostech, jež vládnou životem psychickým, našemu pozorování dostupným, tento zjev jmenuje se p a m ě t í. Než toto pojetí „paměti“ nejnovější badatelé rozšířili nejen na svět živých bytostí, ale na celý svět jsoucna. Při tom řídili se všeobecnou snahou současně vědy, zaměřiti subjektivní analýsi objektivním pozorováním vnějších znaků.¹⁾

¹⁾ Henri Piéron, L'évolution de la mémoire. (Bibl. de phil. scient. figue) Paris, 1910, rozšiřuje tento princip na všechny přírodní říše,

Začátek výkladu, nás zaujal, učiněn Cheringem, jež před r. 1870 přečetl ve Vídeňské akademii přednášku „O paměti, jako zvláštní funkci ústrojně látky“. Tato these dále rozšířena v definitivní teorii vynikajícím učencem Richardem Semonem (jež ke škodě lidstva skončil sebevraždou na začátku světové války po ztrátě své manželky.¹⁾ „Dědičnost jest specifická paměť d r u h ú“, tak začíná Semon své hlavní dílo. „Tento projev, nijak vzácný v XIX. století, není prostou analogií: Značí to totožnost rozličných schopností reprodukčních“.

Živý organism s u b j e k t i v n ě zakouší podráždění, o b j e k t i v n ě — reaguje na ně fyzicko-chemickou změnou. Popud jest proces energetický v bytosti podrážděné. Následek podráždění jest změna v organické bytosti. Tato změna jest jakýsi „záznam“ — Semon nazývá jej řecky „engramma“. Schopnost k „záznamům“ není výsadou systému nervového, ale u vyšších ústrojních bytostí tato způsobilost stává se jejich specialitou. Opětování, byť i jen části prvotního popudu a podráždění, vyvolává automaticky „záznam“ ostatních částí. Proces vyvolávání záznamů má řecky název „ekforia“. Na př. postava člověka slyšajícího se, aby zvedl kámen, působí u psa „ekforti“ „záznamů“ bolesti, jež mu kdysi kamenem byla způsobena. S u b j e k t i v n ě svědčí o trvání „záznamů“ v našem organismu celá psychologie asociací. O b j e k t i v n ě existence „zánamů“ v našem organismu dokazuje se tím, že při opětovném podráždění, totožném s prvním, odpověď organismu se zesiluje a zrychluje. Na tom se zakládají známé pokusy našeho učence Pavlova, jež již dvacet let ohřívá se²⁾ studiem „vrozených reflexů“ rozznáváje „neorganickou paměť“, „biologickou“ „psychologickou“ a konečně „sociální“.

¹⁾ Richard Semon, Die Mneme als erhaltendes Prinzip im Wechsel des organischen Geschehens, 3. velmi přepracované vyd. Lipsko, Engelmann, 1911. Od něho také: Die mnemischen Empfindungen. Erste Fortsetzung der Mneme. Lipsko 1909. Od téhož: Das Problem der Vererbung erworbenner Eigenschaften 1912.

²⁾ Akad. J. P. Pavlov již před 20 lety dospěl k své metodě studia podmíněných reflexů a teprve po 2—3 letech uznal, že prioritá náleží

aneb instinktu. Na zesílení „engrammatu“ zakládá se všeliký cvik smyslového ústrojí, dressura zvířat — konečně také předání „zánamu“ dědění m. Semon vycházejí od učení Weissmannova o dědičnosti, nalézá ve své teorii úplnou možnost spojit to učení, v jeho opravené formě, s učením o dědění návyků, získaných organismy v životě. Tak vidíme projev dědění „zánamu“ při výživě, kdy kuře, jež se sotva vyklubalo z vejce, začne klovat svým zobáčkem na prázdném místě, jakmile jen vedle něho tukneme několika kráte prstem, uvádějice v činnost ekforii ostatní části zánamu. S toutéž ekforií zděděného „zánamu“ máme co činiti, když mládě vodního ptáka při šplouchnutí vody začne na suchém místě dělati pohyby, jako by plavalo, potřásajíc křídly atd. Zvláště jest zajímavo, že touž ekforii successivních stupňů zkušenosti, jež byla zažita v minulosti, vysvětlí se řada nejzajímavějších zjevů. Tak na př. vysvětlí se tím — ve zkušenosti individuální — schopnost, předehstí za sebou naučené verše aneb sehraťi nastudovaný kus, kdy při nahodilém přerušení jest třeba začíti znova. Právě tak — ve zděděné zkušenosti — vrací se k začátku pletení kokonu housenka, jež byla přerušena v jednom stadiu pletení. Sem patří také fakt dědičnosti — výměna listí stromů, rozvíjení pupenců v různých ročních dobách a konečně nejhlavnější a základní fakt všeho transformismu — zkrácené opakování v rozvoji každého jednotlivého zárodku všech těch stupňů, jimiž se prošlo v nekoněčné rozlehlosti časové věkovitým rozvojem celého druhu. Jest to známé opěťování „fylogense“ při „ontogenesi“.

„Princíp paměti proniká celou živou přírodou. Zjištění toho umožnilo přechod od starých teorií „preformací“, t. j. existování v semeni v podobě již zcela hotové budoucích forem — malinkých človičků, miniaturních nosorožců anebo dubů

Tornýckovi. Nároky Bechtěrevovy (s jeho nesmyslnou „Reflexologií“) a Kalšerovy na prioritu, pokládá za „efemerní“. Viz jeho úvod ke sbírce statí „Dvacetiletý pokus objektivního studia vyšší nervové činnosti u živočichů“, 1923, Gosizdat, Moskva-Petrohrad.

k novějším teoriím „epigenese“, t. j. procesu rozvíjejícího se po zrození, vystřídání zděděné řady stadií. Také byl učiněn pokus vlašským učencem Rignano, uvésti ve shodu zjevy „preformace“, nepochybně existující, se zjevem epigenese, rovněž nepochybně existujícími, ve všeobecné syntesi „mнемické“ teorie „centro-epigenese“, při níž bohužel, nemohu se zde zdržovati.¹⁾

Omlouvám se z únavnosti výkladu, jež byla nezbytně zavíňána jeho stručností. Než závěr ze všech vyloužených učení pro otázky nás zajímající jest neobvyčejně závažný. Tyto nové vědecké výřežky umožňují nám vyjítí z nesmířitelného sporu mezi teoriemi o nezměnnosti ras a národních „duší“ a teoriemi evolučními. Mezi ponětí nezměnnosti a úplného odloučení od minulosti, jež stojí proti sobě, zavádějí střední ponětí o plastičnosti organismu. Od fyzického organismu, jak uvidíme, možno rozšířiti toto ponětí také na organism sociální. V sociální paměti, jako v individuální, „zánamy“ se upevňují a zesilují tou měrou, jak se děje opakování. Toto stejně vysvětluje jak stálost rasového a národního typu, — a dokonce možné případy jeho ztuhnutí — tak i nepřetržitě trvající působnost nových „zánamů“, jež zase mění typ a vytvářejí nové odrůdy. Dědičnost nejen nepřekáží proměnlivosti, jak dříve soudili, ale naopak jest nutným a mocným původcem změn. Přízpusobení ku prostředí uskutečňuje se podle zásad novolamarckismu mnohem čileji a bezprostředněji, než se toho docílí „přirozeným“ výběrem Darwinovým a Weissmannovým (výběr ovšem zůstane přes to důležitým činitelem). S tímto výsledkem (pro nějž museli jsme učiniti tuto odbočku) vracíme se ke svému základnímu temat.

¹⁾ Eugenio Rignano, Sur la transmissibilité des caractères acquis. Hypothèse d'une centro-épigénèse. Paris, Alcan, 1906 a téhož: La mémoire biologique v Bibl. de phil. scient. Paris, 1923.

IV. PROMĚNLIVOST ZNAKŮ RASOVÝCH.

Zápas novolamarckismu s novodarvinismem neskončil se ještě v biologii. Není divu, že i v antropologii učení o proměnlivosti rasových typů a utvoření nových odrůd dědičím nově získaných vlastností, podmiňených vlivem prostředí, setkává se ještě s velkým odporem. Staré pokolení antropologů uvyklo si souditi, že rasové typy zachovaly se v nezměněné podobě od doby prvního objevení se. Připouští změny toliko buď v minulosti předhistorické, aneb jako výsledek výberu pohlavního (jehož užil již Darwin k výkladu o původu historických ras) a krize ní ras. Ovšem stoupenci vlivu prostředí překotnými a povrchními generalisacemi podkopali důvěru ke svému stanovisku.¹⁾ Než zneužití principu ještě ne- podvrací principu samého.

Zajisté druhy, jež se vytvořily během několika set tisíc let, úspěšně odolávají změnám vlivem prostředí během té krátké doby, jež jest přístupna našemu pozorování. Také ovšem nejvyšší z druhů, člověk, ovládá mohutné prostředky, aby mohl paralyzovati přímý vliv prostředí. Než trvalost typu udržuje se především ještě tou okolností, že obvyčejně určitý typ se- trvává dále v témž prostředí, ve kterém se vytvořil jeho vnější výraz. Není divu, že v jednom a v témž prostředí ucho- vává rovnováhu, jednou zjednanou, s obklopujícím okolím.

Stačí však přemísiti tento typ do jiného prostředí — a tato stálost najednou objeví se klamnou. Zejména přesídlení dru-

¹⁾ V takovém duchu, krajně skeptickým vzhledem k učení o vlivu prostředí, napsány dvě nejnovější práce v serii „L'évolution de l'hu- manité“: Lucien Febvre, La terre et l'évolution humaine a Eugène Pittard, Les races et l'histoire.

hů z jednoho okolí do druhého bylo asi v minulosti hlavním činitelem při jejich změně. Na rostlinstvu a zvířatech možno stopovati tento zákon s úplnou názorností. Na tomto základě možno stanoviti určité geografické okrsky rozšíření toho či onoho typu.

Přechod typu z jednoho rayonu do druhého nevyhnutelně jest provázen jeho změnou. Je-li přechod příkrý a rayony od sebe daleky, tu, jestliže typy od sebe se isolují, nejsnáze vy- tvoří se nové druhy.

To děje se neziřídka téměř před našima očima.¹⁾ Tak do- mácí prasata, jež byla převezena na vysokou a chladnou ná- horní rovinu kordillerskou, pokryla se hustými štětinami, kdežto býci, přesídlení do horkých údolí Marchiquity ztratili srst. Tak bělovězský zubr, jenž žije v bahnitých nížinách, velmi ostře se odlišuje svým vlhkým a těžkým složením od kavkazského zubra suchých, horských krajín, vyznačujícího se suchou a lehkou konstrukcí tělesnou. Naopak, jestliže pro- stranství, na němž se děje rozšíření, jest souvislé, t. j. pro- středí mění se postupně, vytvoří se přechodné odrůdy. Tak na př. medvěd a liška mají devět odrůd, v závislosti na místě, blíž zajíc má sedm odrůd, vrána třinácte. To ukazuje na citli- vost živých organismů i naproti poměrně malým změnám pro- středí. Již Agassiz pokusil se o důkaz, že také lidské rasy jsou rozděleny na zemi v zeměpisných oblastech, jež se shodují s týmiž rayony zoologickými, v nichž se usadily nepopíratelně s a m o s t a t n é druhy a rody ssavců. Také Darwin uznával podstatnost pozorování Agassizova pro některé oblasti.²⁾ Než, jak bylo řečeno, přízpusobivost člověka — aneb síla jeho odporu proti vlivům prostředí — jest mnohem větší než u nižších bytostí. Člověk mohl tudíž rozšířiti se po cel é zemi z j e d n o h o středí. Přes to nicméně také člověk má svou mez v přízpusobení se podnebí. Dříve než nabude mož-

¹⁾ Viz prof. G. A. Koževnikov: „Proměnlivost organismů“ v XVII. knize „Závěry vědy“ a A. de A. Quatrefages, L'Espèce humaine, zvl. kn. IV a VI.

²⁾ Darwin, Původ člověka a pohlavní výěr, přel. J. Šečenov, vyřl. Popové str. 120.

nositi žiti a množiti se v podnebí, ostře se lišícím od dřívějšího, musí s počátkem celý svůj organismus přizpůsobiti novým podmínkám. Takové však přizpůsobení jest také počátkem vznikání nových ras. Před našima očima děje se tak s vystěhovalci do Ameriky.

Po těchto poznámkách můžeme probíratí základní rasové znaky, abychom dokázali jejich způsoblost měniti se. Začneme s tělesným vzrůstem. Shora použili jsme hypotesy, podle níž dvě dlouholebé rasy evropské, středozemní a severní, jsou téhož původu, třebaž jižní rasa jest nízkého vzrůstu a černovlasá, kdežto severní jest vysokého vzrůstu a bělovlasá. Různost ta vysvětluje se účinkem severního podnebí na dlouholebé obyvatelstvo předhistorické Evropy, jež se od jihu rozšířilo dále. Pro klasickou školu francouzských antropologů takový závěr jest největším poblouzením. Náčelník této školy Broca tvrdil, že „vzrůst nezávisí, ani od výšky, ani od zeměpisné šířky, ani od chudoby, ani bohatství, ani od potravy... Jedinou společnou příčinou jest plemenná dědičnost“. Ale již Topinard musel přiznati, že „z ména tohoto znaku rasového během doby jest možná“. Nemohl popříti aspoň jednoho důkazu vlivu prostředí již ve druhém pokolení, totiž toho fakta, že vzrůst tělesný Evropanů, přestěhovaných se do Evropy — dokonce i Angličanů — se zvětšuje. Také nelze popříti důkaznosti pozorování, jež se týkají vzrůstu tělesného v blahobytných a chudých čtvrtích Varšavy, Prahy a Londýna; všude ve městech blahobytná a dobrá strava pomáhá zveličení tělesného vzrůstu.¹⁾ Zajisté, nehledě k tomu, vzrůst tělesný zůstává jedním z charakteristických znaků starých rasových rozdělení.

Ale nelze popírati, že tytéž příčiny, jež během věků způsobily různosti mezi rasami ve vzrůstu těla, stále ještě jeví svůj účín i při nových podmínkách rozšíření ras, a že mohou konečně při dostatečném trvání setříti staré různosti. Tak Ryp-

¹⁾ Topinard, *Éléments d'anthropologie générale*, str. 457. O židech viz Zollschan, *Rassenprobleme*. Pittard rovněž musí uznati uvedení fakta, třebaže se pokouší jinak je vysvětliti.

ley povsimnul si nových vlivů hor, jež komplikují zeměpisné ras. Proč nepřipustiti, že různost evropského podnebí již dávno nivelnuje staré rozdíly vzrůstu?

Nelze ignorovati toho fakta, že jest jakási zvláštní zákonitost v postupném zvyšování vzrůstu od jihu k severu Evropy. Nechávejíc stranou odchylky, obdržíme řadu těchto čísel: jih Itálie — 1.60 m, sever Itálie — 1.62 m — 1.63 m, Francie — 1.65 m, jižní Německo — 1.65 — 1.66 m, Holandsko — 1.67 — 1.68 m, střed Anglie — 1.68 m, severní Německo — 1.69 m, Švédsko a Dánsko — 1.71 m, Škotsko a severní Norsko — 1.72 m. Není to patrně náhodou, že vzrůst obyvatelstva různých částí evropských rozložil se tak přesně, dokonce i ve shodě s malými přechody podnebními. Prvotní rasové různosti nebyly tím zahazeny úplně, ale nepochybně poněkud setřeny.

Přecházejíce k jinému rasovému znaku, barvě pleti, vlasů a očí (tyto tři znaky souvisí fyziologicky) opět se zde setkáváme s týmž starým sporem mezi polygenisty a monogenisty (t. j. se zastánci původu člověka v několika střediscích aneb v jednom), jenž přešel nyní ve spor staré antropologické školy s transformisty. Topinard říká vám, že od dob Herodotových, Hippokratových a Aristotelových učenci vysvětlovali barvu pleti účinkem vzdušných podmínek. Ukáže k tomu, že v povšechných rysech jest shoda mezi rozdílným barvy pleti rasy bílé, žluté a černé a mezi geografickým osídlením těchto ras. Uzná dokonce, že jednotlivé nesrovnalosti mezi zeměpisnou šířkou a barvou pleti neruší obecného pravidla, neboť se vysvětlují převraty v rodné zemi a stěhování národů. Topinard konečně sám učinil závěr, že zeměpisné rozdělení barvy pleti „jest ve shodě s daty fyziologickými, která ukazují, že teplo, světlo, pohyb vzduchu a přeměna jeho jsou přirozenými vnějšími podněcovateli kožních funkcí... Analýse a úvaha takovým způsobem bezpodmínečně jsou příznivými thesi transformistické. Různé způsoby zabarvení ras mohou a musí téměř výlučně záviseti na vnějších prostředích.“ Než... potom zcela neoče-

kávané Topinard připojuje: „Eh bien, non! Vědecky nemůžeme učiniti tohoto závěru, jenž se nám jeví tak očividným.“ Všechno vede k němu, jak vidíme; znám jest také mechanismus změny. Tak oě tu jde! Příčina pochybností Topinardových jest tato: vždyť přece opálení pleti získává se jedinci, ale znaky nabyté jedinci se nedědí! Proto tedy „do nového opáření, naproti Hippokratu, Buffonu, Blumenbachu a Quatrefageovi, naproti monogenistickým a transformistickým naukám, musíme pokládati z a b a r v e n í, t. j. to, co snadněji a logičtější než cokoli podléhá účinnu prostředí, za stálý a logičtější než cokoli přístupných našemu pozorování.“¹⁾

Čtenář viděl, že nové opáření ve vědě již se objevilo. Jest to učení novolamarckisti o dědičném předávání získaných znaků a učení Semonovo o dědičném předávání „paměti“ pomocí nashromažďivších se ekfori atd. Možno proto zříci se nyní „přinucené“ vědecké umírněnosti“ a ustoupiti „logice“ (v tomto případě — metodě „sdrůžených změn“). Pěkný příklad takového použití logiky možno viděti v nevelikém referátu o „vlivu podnebí na barvu pleti“, jenž byl přednesen na světovém kongresu ras v Londýně (července 1911) od prof. Lydeho.²⁾ Černá barva pleti chrání před slunečními paprsky. Nejčastěji jest v savannách afrických, kde slunce vysílá papsky kolmo, kde suchý vzduch propouští papsky a není, ani vláhy, ani lesů, ani stínu, aby zmírnily jejich účín. Ochranné zabarvení kůže není obtížnější vysvětliti než ochranné přizpůsobení rostlinstva v témž podnebí. Normální hranice černé pleti jest 25. stupeň šířky na sever a jih od rovníku s výjimkou míst více chráněných od slunce. Dále postupuje pás hnědé pleti mezi 25. a 35. stupněm šířky na obou stranách tropů — zejména na tam, kde větry pasátní nenacházejí zmírnění v místních podmínkách. Za nimi jde pás žluté pleti mezi 35. a 45. severní a jižní šířky, v travnatých stepích, postrádajících vláhy,

¹⁾ Topinard, *Éléments d'Anthr. gén.*, str. 329—331.

²⁾ *Inter-racial problems*, edited by G. Spiller, Londýn, 1911, King str. 104—108: *Climatic control of Skin-Colour*, by prof. Lionel W. Lyde.

s ostrými protivami letní a zimní teploty. V Asii tento pás táhne se ještě dále na sever, naproti polárním větrům až k hranicím sibiřského lesa. A jen za 45. stupněm do 55. třeba hledati vlast bílé rasy. Les, vláha, chlad, vlhké větry, to jsou podmínky zblčení. Organism staví tu proti prostředí nový ochranný prostředek, opačný než černá plet, totiž plet bílou, jež zachovává teplotu, zabráňujíc vyzářování. Ovšem skutečný obráz rozdelení ras barevných a bílé rasy jest mnohem pestřejší než toto povšechné schéma. Než zde, nehledě k rozmanitým kombinacím zeměpisných a podnebných podmínek, jež způsobují stále výjimky z pravidla, nutno vzíti v úvahu také to, že barva pleti, vlasů a očí, jednou-li se ustálila, mocně odporuje novým vlivům. Zejména proto barva pleti stále trvá jako pevný znak rasy při všech jejích přeměnách — pokud se mluví o poměrně krátkých obdobích časových. Než spolu s vlivem rasy také zde jeví se pozdější vliv prostředí v místech nového usídlení. Právě jako při vzrůstu uplatňuje se zde vlivem v podnebí postupně vyrovnání. Všude v Evropě bruneti a blondýni jsou smíšeni; to svědčí o přítomnosti různých ras v Evropě a o rozličných stupních jich smíšeni. Ale při tom světlovlasý typ, jakož i vysoký vzrůst, postupně a pravidelně směřem od jihu k severu číselně roste. Rozhodně v každé krajině na jihu najdeme více brunetů než na severu. Tak podle barvy očí na jihu Itálie (Sicilie a Neapol) jest asi 26 proc. světlookých, na severu však 31 (Janov). Na francouzském jihu jest jich 30,6 proc., na severu 46 proc., nehledě k Normandii, kde se uplatnil rasový vliv modrookých anglických dobyvatelů. — V Němcích světlooký typ na jihu (Württembersko) vykazuje 24,3 procenta, t. j. méně než na italském jihu, ale v rýnských provinciích a Westfálsku nalézáme 38—39 procent a na severu 41—42 procent. V Anglii světlookých na jihu 52 procent (Bristol) a v Edinburgu 58 procent. Na ostrovech Shetlandských a Orkneyských jest jich 71,4 procenta. Sestaviv dohromady barvu pleti, očí a vlasů, Topinard obdržel tento přehled (v procentech):

	Bělovlasí	Bruncli
Španělsko a Portugalsko	20.5	60.7
Francie, Belgie a Švýcarský	39.2	49.9
Skandinávie	77.3	13.8

Patrně, že některak nahodile světlovlasí a vysokorostlí převládají ve chladných krajích, kdežto černovlasí a nízkorostlí v teplejších evropských.

Ú t v a r l e b k y jest nejstálejším znakem a proto plným právem jest základním znakem při určení rasy. Viděli jsme, že hypothesa o jednotě dlouholebých rasy severu a jihu Evropy jest především založena na jednotě lebečného útvaru, jako znaku nejstálejšího, byť i vzrůst a zabarvení se změnily.

S druhé strany však jest nepochybně, že během doby i tvar lebky nezměňuje se. Všeobecně jest známo, že lebky starodávných mohly jsou delší než lebky nynějšího obyvatelstva v těchž krajích, jež postupně stávalo se krátkolebým. Ovšem krátkolebá rasa jest v Evropě již od dob hlazeného kamene (neolitického období).

Než skutečnost postupně vzrůstající se krátkolebosti nijak nelze vysvětliti jediné vystředáním rasy.

Zde na př. přehled, z něhož patrně, jak změní se ú tvar lebky na střední vysočině francouzské:

Období:	Index míry lebečné:
Neolitické lebky (dlouhé)	73.00
Gallo-římské období	78.00
Merovingské (VI.—VIII. stol. p. Kr.)	77.00
Lebky X.—XII. stol.	80.26
Střední věk a nová doba (krátkolebí)	83.74
Nynější doba	85.00

Jest očividno, že přechod od dlouholebosti ke krátkolebosti na přelomu od středověku k době nynější nijak nelze vysvětliti vystředáním ras ve střední Francii.¹⁾ Proto Virchow vynášel jiné vysvětlení. Podle jeho mínění se zvětšenou váhou mozku, pů-

¹⁾ Číslo sestavena u Boucheranga, L'anthropologie, XI, 1900, str. 691.

solemím kulturního rozvoje lebka se rozšiřuje v oblasti spánkové kosti. Aby se vyhnuli tomuto závěru, antropologové staré školy bud fakta podezřívají, aneb pokoušejí se uvéstí rozvoj kulturní v souvislost se zvětšením (předpokládaným) počtu krátkolebých rasy naproti „neklidné“ dlouholebé (Pittard). Než to by očividně znamenalo návrat ke Gobineau-ovi a k jeho stoupenům, jejichž učení oni sami právem zamítají.

Pittard musí také rozhodně odepřít důvěru překvapujícím výsledkům pozorování amerického antropologa Boase, jež dokazují rychlou změnu útvaru lebečného u dětí přistěhovačů do Ameriky. Boas sledoval především, že typy lebečné u dětí přistěhovačů různých národností, narozených v Americe, se mění, přibližující se ke střednímu americkému typu. Tak děti židů, blízkých ke krátkolebosti, jež se narodily ihned po příjezdu jich do Ameriky, mají lebku prodlouženou do 82, a u jejich dětí ukazatel lebeční sestupuje k 79. Naopak, u vystěhovačů sicilských a neapolských, neobyčejně dlouholebých, lebka se rozšiřuje. Všechna jiná vysvětlení tohoto fakta, kromě vlivu prostředí, Boas pokládá za vyloučená.¹⁾

Tudíž proměnlivost rasových typů vlivem dalšího působení těchž podmínek, jež vytvořily tyto typy, třeba pokládati za dokázáno. Otázka redukuje se jen na m e z e t v a r n o s t i r a s y a n a t e m p o v l i v u n o v é h o p r o s t ř e d í . Mluvíme ovšem o n o v é m p r o s t ř e d í , p o n ě v a d ů r a s a , z ů s t á v a j i c v t é m ů p r o s t ř e d í , k t e r é j i v y t v o r ě l o , z ů s t á v á p a t r n ě v e s t a v u d o s a ž e n ě r o v n o v á h y . Z m ě n o u p r o s t ř e d í v y s v ě t l u j e s e z a j i s t ě p o m ě r n á p o h y b l i v o s t e v r o p s k ý c h r a s a p e s t r o s t j e j i c h s m ě š e n í u p o r o v n á n í s t y p y v í c e s t e j n o r o d y m í a m ě n ě p o h y b l i v ý m í v p ř e d p o k l á d a n ý c h c e n t r e c h p ů v o d u t ě c h t o r a s , v A s i i a A f r i c e .

¹⁾ Základní referát Boasy: Changes in bodily form of descendants of immigrants..., an anthropological investigation for the U. S. Immigration Commission, tištěn r. 1910 ve Washingtoně (Senate document č. 208, 61 st. Congress, 2nd session). Populárně v jeho knize: The mind of primitive man. N. I. 1913 a na kongrese ras, viz International problems (L. 1911).

V. PROMĚNLIVOST ZNAKŮ NÁRODNOSTNÍCH.

Přejdeme nyní od otázky proměnlivosti ras k otázce proměnlivosti znaků, určujících národnost. Zde najednou očtáme se ve zcela jiné oblasti zjevu. Víme, že zvláštnosti ras vytvořovaly se během desíti- i statisíců let. Současně národnosti naopak vytvořily se během toliko jednoho posledního tisíciletí. Viděli jsme, že vlastnosti, získané organismy za života, mohou se předávat dědění. Než tu jest nutno, aby „záznamy“ nově získaných znaků tak dalece pevně vtiskly se nejen v „somatických“, nýbrž i v „zárodečných“ buňkách, aby těmito mohly přejíti do nového organismu. Zásadně nelze možnost toho popírat. Ale očividně doba časová, v níž se skládají (i rozkládají) národnosti, nepostačí pro takové přeměny. Viděli jsme ovšem možnost předání znaků, vytvořených vlivem prostředí, dokonce i v nejbližších pokoleních. Než právě to nejsou znaky, jež odlišují jednu národnost od druhé. Specifické znaky národnostní, jak ihned uvidíme, tvoří se nikoliv vlivem prostředí na člověka, ale v zájmemným vlivem lidí na sebe. A tyto znaky nepředávají se dědění. To činí jejich podstatný rozdíl od rasových a vůbec fyzických znaků. Zejména proto národnostní znaky jsou především proměnlivé a navzájem oddělitelné. V tom smyslu možno říci, že znaky národnostní jsou všechny podmíněny a ni jeden z nich, sám pro sebe, není nutný, aby charakterisoval určitou národnost.

Jak obtížno mluvit o dědičném předávání národních znaků, možno souditi již na základě těch, jež týkají se umělých změn tělesné formy — změn to vlastních některým národnostem. Čínské ženy během mnohých pokolení mrzačí své nohy, židé

konají obřízku, někteří divoši (i staří národové) znetvořují lebky, propíchují uši a ústa, aby mohli nositi ozdoby, současně dámy, honící se za módou, mrzačí hrudní koš korsetem. A přece jejich děti rodi se s údy nepoškozеныmi.¹⁾ Rovněž tak nedědí se národní duševní návyky. Ta či ona národnost může během několika století mluvit jedním jazykem, ale dítě této národnosti, jež bylo vychováno v jiném národním prostředí, mluví jazykem nové národnosti jako rodným a musí se učiti jazyku rodičů jako cizému. A zatím zejména s jazykem spojovali „duši“ národnosti.

S tímto pozorováním shoduje se také ten fakt, že všechny národnostní znaky jsou neobyčejně krátké a ni jeden nesaží příliš daleko v historickou minulost, nemluvě ani o „předhistorickém“ období. Všechno to, čím zvykli určovati národnost, totiž jazyk, náboženství, území, mravy a obyčej, všechno to jest původu poměrně nedávného, všechno to jest pohyblivé a může se jedno oddělit od druhého.

O jazyku jsme již mluvili. Viděli jsme, že přibuznost národů nijak nelze určití tím, že mluví příbuznými jazyky, na „arijským“. Národní hrdost hledí, i v krátké paněti historie, vyhledati si velmi vzdálené předky — a při tom pokouší se opírat se o jazyk. Šovinisté všech národů budovali na takových dohadech začátek svých dějin. Tak naši ruští nacionalisté chtějí určitě viděti Rusy v Sarmatech a Skytech, kteří ve starověku bydleli na ruském jihu, a hledali ruské (aneb slovanské) zeměpisné názvy téměř po celém světě.

Rumuni ještě nyní pokládají se za přímé potomky Římanů, a Řekové za potomky Alkibiadovy a Periklovy. Zatím právě zde, vyjma jakousi dědičnou jazyka, silně pozmeněného, není nijaké plemenné souvislosti.

Kdo jsou ti, ve skutečnosti, „potomci římských osadníků“, z dob římského císaře Trajana, kteří prý nyní žijí v Rumunsku? Ve vojsku Trajanově sloužili vojáci ze všech provincií, vyjma Itálii. V Dakii (starém Rumunsku) byli to ovšem Dakové, kteří se jaksi taksi naučili latinskému jazyku, jako

¹⁾ S výjimkou, možná, obřízky.

ostatní národové západních římských provincií (na př. Gallové ve Francii). Než tu nastala celá řada vpádů. V Dakii prodlévají Gotové, Hunové, Slované, Langobardi, Avari a Uhři. Budoucí Rumuni byli zatištěni od Dunaje do balkánských hor a později — podle některých teorií — opět se odtud vrátili. Jakká tu možná čistota typu nejen rasového, ale i druhého, etnografického? Jakési jednoty národní a trvalosti tradice poskytl zde jedině jazyk. Jest očitvidno, že rumunskou „duši“ možno hledati jen v jazyku, nikoliv však v krvi. Totéž se opakovalo s Řeky. Národopisná tvářnost Peloponesu byla zcela zmíněna vpády Albánců a Slovanů. Národopisná nepřetržitost obyvatelstva mohla se zde uchovati jen na pobřežích. Ale uchovalo se národní nářečí, a tu současně vlastenci všemožně usilují sblížiti je se starořeckým, obětující dokonce styk kulturních výšin s vrstvami lidovými a živé národní cítění.

V případech uvedených uchoval se toliko jazyk jako znak národnosti. Možno uvéstí příklady opácné, kde jazyk zmizel a národnost se uchovala. Jest národnost markantně výrazná, která do poslední doby byla zbavena živého jazyka, totiž židé. Tak židé balkánské, sefardim¹⁾ mluví španělským jazykem XV. století, „aškenazim“ (východo-evropské židé) mluví německým frankfurtským nářečím XVII. stol. („iddiš“). Teprve nyní neveliká část židů uvedla v život svůj starý jazyk hebrejský; ale to jest již příklad vědomého tvoření národnosti, k čemuž se ještě vrátíme. Pravdou jest, že židé-nacionalisté dlouho usilovali dokázati, že židé tvoří výjimku ze všech národů, neboť uchovali rasovou čistotu. Avšak nyní i nehorlivější zastanci čistoty židovské krve jsou nuceni uznati, že židé jsou rasou smíšenou. Oni chtějí jen dokázat, že smíšení to se událo před více než tisíci lety a že od těch dob rasová podstata židů se nemění. Jiní badatelé i toto popírají.²⁾ Možno uvéstí také jiné příklady národnosti, jež změnily jazyk, ale nestaly se tím národnostmi jinými. Jeden příklad

¹⁾ Tak Zollschan a Sombart to potvrzují (u nich poukázáno na speciální literaturu). Pittard a Lapouge to popírají.

právě jsme uvedli; jsou to pokrojení národové římských provincií, kteří nestali se Rimany, když jali se mluvití zkáženým jazykem latinským, ztratíve svůj vlastní. Nestali se Arjici, v příkladě našem mnohem dřívejším, také ti národové, kteří jali se mluvití arjisky. V novější době případy disonance jazyka a národnosti zvláště jsou častý. Tak v latinské Americe několik národnosti mluví jazykem španělských a portugalských dobyvatelů a osadníků. Obyvatelstvo severní Ameriky před našima očima odchyluje se ve svém jazyce od jazyka anglického a nepokládá se za Angličany. Naopak Švýcar pokládá se za Švýcara a nikoliv za Francouze, Němce aneb Vlacha; tu různost jazykovou nepřekážá vytvoření jedné národnosti (třebas zde lépe užiti slova „národa“).

Jestli tedy jazyk, základní nositel národního ducha, nevytvorí sám o sobě národnosti, co tu říci o ostatních znacích? Náboženství možná jest známkem národnosti, jenž nezklaame? Tvrđilo se přece ještě nedávno, — A. V. Kartašev opakuje tu A. S. Chomjškova — že ruská národnost se vyčerpává pravoslavím. Není pochyby, že národ sám někdy odlišuje se od jiných náboženstvím. Na naši západní hranici katolík značí Poláka, „pravoslavný“ však Rusa, Malorusa a Bělorusa. Dokonce jedna a táž národnost upotřebuje náboženského znaku, aby rozdělila sebe na dvě uměle nepřátelské části. Tak Chorvaté katolíci do poslední doby trvali na tom, že jsou národem rozdílným od pravoslavných Srbů, třebas jazyk těch i oněch jest téměř stejný. Ale tento příklad právě ukazuje, že náboženství v daném případě není podstatou rozdílu, ale toliko jeho symbolem, známkem vnějším, takovým, jakým v jiných případech jest na př. kroj. V podstatě, zejména soudobá monoteistická náboženství nejméně se hodi pro rozlišení národnosti, neboť se přímo staví proti národnosti. Monoteistické náboženství v protivě ke starým náboženstvím jednotlivých měst jest principem stojícím nad národem, světovým a kosmopolitickým, nikoliv principem místním, a uzavřeným místem a dobou. Takovými jsou pevně stanovené nároky katolicismu a islamu. Naši slavjanofilové

ovšem tvrdili, že katolictví jest specifický národní rys celého Západu, naproti pravoslavní národnímu rysu Východu a slovanskva. Než jest ovidno, že katoličtí národové, Francouzi, Vlachové, Španělé, Portugalové a Němci nijak nechťi uznati se za jednu národnost. Specielně také sami slavjanofilové nemohli vyrovnati se s tou skutečností, že „slavanská“ duše jen zčásti jest pravoslavná, částečně však „katholická“ (Poláci, Češi, Chorvaté). S druhé strany zase jsou pravoslavnými i Neslované, na př. Rumuni, Řekové; pravoslavní přijímají také Japonci. Jest ovidno, že o „pravoslavné“ národnosti jest právě tak nemožno mluvíti jako o „musulmanské“ (kde jsou Arabové, Peršané a Turci) aneb o protestantské.

Národnost neurčuje se náboženstvím, ale naopak náboženství utváří se podle národnosti. Než tu musí sestoupiti se své abstraktní výše a musí se znárodniti. Takové znárodnění náboženství skutečně někdy stává se totožným s určitou národností. Ale takové náboženství nedělá národní duši „věčnou“. Náboženství dělá toliko sebe „dočasným“. Náboženství se mění, vyvíjejíc se jako vše na světě. Víme, že první křesťanstvo se znárodnilo, nejprve svým odrazem v hellenisticko-pohanském ústředí a potom ještě jednou svým odrazem v barbarském, prvotním šamanském a obradném prostředí germánských dobyvatelů. Ve shodě s dalším rozvojem nových národů křesťanstvo ještě jednou se změnilo. Reformatice, protestantism, duchovní křesťanstvo, sektářství, jsou stadia náboženského vývoje, jenž přijímal nové formy ve shodě s novými národními duševními potřebami a chápáním. Pro národnost jest ještě snadnější změniti náboženství než jazyk. Jedna a táž národnost měníc náboženství sama se nemění aneb náleží různým náboženstvím. Němci stanou se protestanty, Angličané puritány, Američané stoupci, „křesťanské vědy“ atd., nejen nepřestávají býti, čím byli dříve, ale dokonce někdy projevujíce při tom lépe své národní zvláštnosti. Může-li zde náboženství charakterisovati národnost, tož rozhodně ji nevtváří.

Uzemi, jako jazyk, jest ovšem nutno pro vytvoření národnosti. Územi jest nutno jako prostředek styku a musí býti tak dalece rozsáhlé, aby styk mohl se ustáliti v prostředí dosti početné skupiny. S druhé strany vliv územi jest právě tím činitelem zeměpisným, jenž jest důležit pro změny a přízpůsobení. Podnebí, strava, dokonce i krajinný vzhled jisté působí na fyzické a duševní vlastnosti člověka, byť i těžko bylo vystopovati výsledky tohoto vlivu v jednotlivých případech. Souvislost hor a údolí, tok řek stanovi zeměpisný styk krajin, za nímž následuje styk národů, kteří obývají jistý zeměpisný celek. Svýčary, podunajská monarchie, ruský stát jsou dosti jasnými příklady toho sjednocujícího vlivu zeměpisného prostředí. Než potom, jak se vliv prostředí projevil a národnost jeho vlivem se utvořila, tato nepochybně může beze změny uvolniti se od souvislosti s prvotním místem pobytu. Znāma jest nesmírná úloha kočovného života a stěhování, jež bylo vynuceno hledáním výživy při rozdělení národnosti po územích, jimi zabíraných¹⁾ Při těchto stěhováních styk národnosti s prvotním územím zcela se přerušil. Proto také ještě nyní vidíme zcela různé národnosti na území téhož rázu (aneb na též) a naopak na různorodých územích přebývají stejné národnosti. Člověk jest „živočích všehoho pojírající“ a vládně největší schopností přizpůsobovací. Nemluvíme v té příčině ani o národech evropských; než na př., Papuové a Malajci žijící celá století vedle sebe, v týchž tropických krajinách, jsou zcela odlišní: Jsou národnosti bez územi jako poslední doby) židé a cikáni.

Nebudu se zdržovati při mrazech, obyčejích a zvyklostech, jako znacích národnosti. Tyto znaky jsou nejvíce měnlivé a zvláště podléhají vlivu módy a přejímání od jiných. Mimo to právě tehdy, kdy národnost nejvýrazněji se projevuje, totiž v nové době, tyto znaky nejvíce se stírají, ustupující kosmopolitické jednotvárnosti. V jednotlivých případech může ovšem také rys, vzatý z této oblasti, býti symbolem

¹⁾ Na věc tu zvláštní pozornost obrátil Fr. Ratzel, zakladatel „Antropogeografie“.

národnosti. Na př. Srbové pokládají za svůj národní odlišující znak, zakoreněný u nich všeslovanský zvyk zvláštního slavení narození Páně („Sláva“), aneb zvláštní národní kroj. Týmž právem bylo by možno pokládati za národní zvláštnost u Němce sklenici piva, u Angličana džynku v ústech, u Rusů tanec „v prisladku“, u Poláka mazurku atd.

Takovými znaky často se určuje národní povaha od nekompetentních pozorovatelů. Než toto jen ukazuje, jaké opatrnosti třeba dbáti při takových určováních.

Rozhodně zejména tato třída znaků, jako nejvíce názorných a pohyblivých, přivádí nás nejbliže ke studiu procesu původu národnosti. Do svého závěru ze všech pozorování o nestálosti národních znaků můžeme již nyní, při všech divoce pozorovaných rysech negativních, uvést jeden ryskladný.

Ani jeden z rysů, jimiž obvyčejně určuje se národnost, nejvíse, sám o sobě, nezczitelným a nutným znakem národnosti: ani jazyk, ani náboženství, ani území, ani mravy, ani obyčej. Avšak ta či ona kombinace znaků jest nutna, aby národnost byla patrna. Co zejména při tom nutno? Viděti jsme to; každý znak, jazyk, území atd. jest nutný tehdy a potud, pokud stává se prostředkem styku u mezi lidmi aneb výsledkem jich trvalého vzájemného působení — kolektivním produktem jich stálého stykání. Stykání však a vzájemnost působení jsou zjev sociálně-psychické. Poněti „vzájemného působení“ jest základním pojmem, spočívajícím v podstatě sociologie.

Z toho plyne náš nejbližší závěr: národnost jest zjev sociální; jsouc produktem živého styku a společné činnosti určité skupiny lidské, existuje jen potud, pokud pokračuje styk. Projevuje se tehdy, kdy styk dosahuje jistého trvání a intensity. Národnost tudíž existuje jen v procesu. Není věčná ani nehybná. Naopak stále se mění; skládá se, rozvíjí se a může se i rozpadnouti. Studovati všechny tyto projevy národnosti možno jen, studujeme-li proces sociální.

S tímto závěrem přecházíme ke studiu o původu národnosti.

VI. VYTVOŘENÍ NÁRODNOSTI.

Především musíme v postupu rozvoje národnosti rozlišovati dvě období, právě jako jsme rozlišili období původu rasy a národnosti. Jestliže původ ras sahá k nepamětným dobám, před desíti- a statisíci let, jestli naproti tomu současné národnosti vytvořily se během posledního tisíce let, třeba nyní také v tomto časovém období stanoviti dvě nerovné části. Jedna z nich jest nepoměrně kratší ve shodě s obecným zákonem zrychleného postupu evolučního. Můžeme určití tyto dvě periody takto: na období dlouhotrvající, kdy národnost se vytvořuje, a poměrně krátkou poslední periodu, kdy národnost sama se u vědomí. Vytvoření národnosti jest plodem dlouhého procesu, z části skrytého našemu pozorování v předhistorické tmě. Uvědomění národnosti jest plodem zcela nové doby. Ovšem jistý stupeň sebezpoznaní přísluší samému počátku v procesu tvoření národností, takže sociologové nepokládají bez přičiny za základní fakt sociálního styku uvědomení příslušnosti rodové. Než my mluvíme zde o uvědomení v jiném poněkud smyslu, a tento proces uvědomovací uskutečňuje se netoliko před očima dějin, ale dokonce před očima nové a nejnovejší historie.

Obě tato období ovšem neoddelují se ostře od sebe. Mezi oběma jest dlouho trvající přechod, zvláště zajímavý pro studium o původu národnosti v novém smysle. Než přece nutno rozlišovati obě ta období, neboť nelze měřiti stejnou měrou původ národnosti v prostředí dávné společnosti, jež se utvořila živelně a udržována byla dísnou kázní vůdců a náboženství, vystupujících v tomto prvním období jako činitelé při tvoření národnosti, — a rozvoj u vědomení ná-

rodnostního v nové společnosti, založené na zásadách srobo-
dobné politiky a všeobecné účasti ve státní správě.

Zabývati se budeme nejprve prvním obdobím, kdy ná-
rodnost skutečně se vytváří. Zde bude nezbytno popisovati
postup původu nikoliv jakýchkoliv určitých národností, ale
sociologický proces národnostního původu vůbec. Nelze říci,
že by sociologové připravili pro nás dosti látky v této věci.
Obraťte se však procesem vytváření a rozvíjení společen-
ských skupin, sociologové nevymezují mezi nimi toho speci-
fického seskupení, jež my zoveme národností. A někteří nej-
novější stoupenoci „objektivní metody“ v sociologii, na př.
P. Sorokin, studující činitele vzájemného působení v lidské
společnosti a speciálně činitele „sociálně psychologické“, neshle-
dávají nutným mezi „kumulativními (t. j. sdružujícími) ně-
kolik prvků vzájemné činnosti) sociálními skupinami“ dopřátí
místa „kumulativné skupině“, již zoveme národností.¹⁾ P. So-
rokin opírá se při tom o to správné pozorování, že národnost,
jak jsme poznamenali výše, není v jednotlivém případě, ani
jednotou rasy, ani jednotou jazyka, ani náboženství, ani spo-
lečnosti zájmů ekonomických, ani jednotou dynastie a dějin-
ných osudů, ani jednotou práva, morálky a mravů, ani jedno-
tou světového názoru, ani dokonce „uvědomením přislušnosti
k určitému politickému tělesu“. Tudíž z toho, že národnosti
jsou sestaveny z různých „elementárních seskupení“
těchto prvků — jedna z jedněch, jiná z jiných, činí závěr, že
národnost jest právě taková souborná skupina pro sociologii,
jakou jest na př. v botanice skupina rostlinná, zahrnutá pod
jménem „zelenina“, aneb v zoologii skupina, označovaná ná-
zvem „divoká zvěř“, aneb „butěbrod“ jako chemický prvek
v chemii. Tu ruský sociolog očividně zasel příliš daleko, od-
mlítaje fakt, místo aby jej vysvětlil. Sdružení znaků v každé
národnosti ovšem jest různé. Než za prvé jisté sdružení zna-
ků jest nutno, aby existovala národnost; za druhé, národ-
nost není jen součtem znaků ji sestavujících, a le

¹⁾ Pitirim Sorokin, *Sistema sociologii. Sociálnaja analytika*, sv. I.
a II. Petrohr., vyd. „Kolos“, 1920.

jistým integrujícím výsledkem jejich vzá-
jemného působení, něčím specifickým v řadě forem
sociálního sjednocování. Není jisté třeba představitel si
národní „organism“ aneb národní „duši“ jako něco skuteč-
ného, existujícího mimo jednotlivce, kteří jsou skutečnými
nosieli této „duše“. V té věci já právě zaujímám zamítavé
stanovisko „k sociologickému realismu“, jako Sorokin.
Než není pochyby, že v každém jednotlivci sociální styk a
vzájemné působení (které vlastně také vytvořily z něho člo-
věka),¹⁾ vytváří jisté kolektivní produkty, jež se usa-
zují v jeho duševním životě. Národnost patří mezi zcela dů-
ležitě kolektivně-psychické produkty. Také Sorokin při větší
opatrnosti mohl by ji definovati svým způsobem jako kumu-
lativnou skupinu, doplňující kolektivně-psychologický re-
sultát více méně trvalého vzájemného působení prostřední-
ctvím těch či oněch „přívodců“ vzájemného působení (So-
rokin dělí tyto přívodce podle smyslových ústrojí na zvuko-
vé, světelné, barevné, předmětné, hybné atd.) Zajímavé jest,
že značná jejich část, jak vidno z příkladů samotného So-
rokina, vztahuje se zejména k symbolice národnosti,
ni, jako na př. „prapor“, „Rossija“ atd.

Dříve než přejdeme ke vlivu sociálního prostředí na vytvo-
ření národnosti, nutno poněkud pozastaviti se při vlivu pro-
středí fyzického. Když jsme uznali možnost vlivu pro-
středí na živé organismy a možnost přechodu nové získáva-
ných znaků dědictvím, objevila se nám nová možnost, vysvětlit
původ těch fyzických jednotejností, jež se dědí v prostředí
určité národnosti — aneb určité skupiny národnosti.

Skutečnost takových jednotejností nemožno popírati. Tyto
daly také podnět mluvit o „druhých“ aneb „historických“
rasách. Ukázali jsme již na řadu změn v základních fyzických

¹⁾ Giddings zcela správně zdůrazňuje myšlenku, již možno, jak
se zdá, počítati za všeobecně uznanou, že život ve společnosti byl
nutným předpokladem pro sám původ člověka. Teorie izolované lid-
ské bytosti „žijící v přirozeném stavu“ a potom vstupující ve „spo-
lečenskou dohodu“ s těmi, kteří mu byli podobní, jest zcela ryzí
abstrakce.

znacích rasy, ukázali jsme také na skutečnost utvoření nové národnosti americké, lišící se nejen rasy, jež mají původ v sociálním styku, ale i rasy, jež vznikly novým vlivem fyzického prostředí.

Dva francouzští učenci Baroux a Sergent napsali zajímavou studii o „flamských rasách býků, koní a lidí v souvislosti s chůzí na rovině“, kde dokazují, že široký hřbet a pánev, široko rozestavené nohy, ploché chodidlo atd. jest produktem vlivu místní flamské přírody i na lidi i na zvířata. Jistá poměrná atrofie nohou a mohutný rozvoj rukou u národů Ohnivé Země, Aleutů a obyvatel Zambezi vysvětlují se jako následek toho, že prostředí nutí všechny tyto národy krajín a podnebí daleko od sebe vzdálených stejně trávit značnou část života na lodkách. Sem vztahují se všechny případy aktimatiace vystěhovalců v podnebích nezvyklých jejich organismu. Bylo pozorováno, že v tomto boji rasy s novými vlivy prostředí všichni neobstojí. Na př. v Alžírsku hynou severní Eyropané, ale přizpůsobují se a mají potomstvo jižní, kteří již dříve byli více přizpůsobeni. Vidíme zde příklad toho „přirozeného výběru“, jenž patří pro každou krajínu a každé podnebí od samého začátku volí a udržoval to obyvatelstvo, jež bylo pro ně zvláště přizpůsobeno, bezžalostně více nepřizpůsobené a tím určuje pověšchnou tvářnost budoucích národností.

Dokonce sám postup světových dějin a kultury určuje se značnou měrou rozdělením zeměpisných pásem na zemi. Podnebí, větry a množství vodní vláhy především mají vliv na rostlinný příkrov a prostřednictvím jeho na člověka. Mohutný tropický les, neustupující před úsilím lidským, po jeho stranách pás písčinych pustín, jenž obepíná celou zeměkouli, dále pruh travnatých stepí, dále ještě oblast chladných lesů severních a nakonec tundra, do níž tyto ústí — všechno to jsou přirozené rámce, jež osudově určily typy národností, obyvajících tato různá pásma, a jejich historické střídání. V klasické kapitole své knihy Buckle ukázal na souvislost lačné a hojné stravy — rýže, prosa a flíků s vyvojením sta-

rych kultur a dokonce na souvislost jejich sociálního ústrojí s nahromaděním pracujících lidí na určitých místech,¹⁾ jež bylo přivedeno hojností a láci potravin.

Odvážnější jsou pokusy, nalézt souvislost mezi fyzickým prostředím a psychickým i zvláštnostmi národnosti, totiž s „národní povahou“ aneb temperamentem. Težko popíratí také vliv masitého, mléčného a vegetariánského režimu na duševní život obyvatelstva. Ale tu snadno přecházíme v oblast domněnek. Neбудu se pokoušeti vysvětliti povahu Angličanovu požíváním rostlin a Francouzovu požíváním zeleniny. Metodický omyl takového vysvětlení jest očividný; spočívá v tom, že zjev velice složitý chci přenést na jednu a při tom velmi elementární příčinu. Jestli potrava a vřbec podnebí mají vliv na duševní život, což jest nepochybné, tož takový vliv nehodí se pro vysvětlení národní psychologie již proto, že tento vliv obyečně zabírá v sobě prostranství obšírnější a jinak ohraničená než jsou ta, na kterých jsou usídleny jednotlivé národnosti. Možno arci mluvití o jhoevropském a severoevropském temperamentu; jih a sever nesporně vytvářejí různý duševní život. Jižní temperament najdeme však stejně na všech jižních poloostrovech evropských, ve Španělsku právě jako v Itálii anebo na Balkánském poloostrově.

Právě tak i severní temperament možno pozorovati jak u Angličanů, tak u Skandinavců. A národností, v jejichž území jih dosti se odlišuje od severu, mohou představovati oba temperamenty, jižní i severní. Takovou kombinaci možno naléztí ve Francii (Tartarin), i v Německu (Bavoiř), i na prostranství ruském (Ukrajincij). Tyto poznámky dostatečně vysvětlují, proč k objasnění národních růzností v těsném slova smyslu nestačí stanovití vliv přírody na člověka. Tento

¹⁾ Všechny tyto způsoby vlivu fyzického prostředí na člověka uznává také, k olázece té skepticky se stavící, Febvre v *L'évolution de l'humanité*, 2. díl: *Cadres naturels et sociétés humaines*. Rovněž Lapouge: *Les sélections sociales*, kap. V.: *Climat régime, a Buckle: Civilisation in England*, kap. II.: *Influence exercised by physical laws*.

vliv, právě jako „přirozený výběr“, může toliko zhruba naznačiti větší ráz obyvatelstva určitého zeměpisného prostředí. Ale pro ustavení zvláštních jednotejností v mezích tohoto obyvatelstva jest nutný onen sociální styk uvnitř té či oné skupiny obyvatelstva, o němž jsme již mluvili. Jen sociální styk může vytvořiti ty kolektivně-psychické produkty, jež zoveme projevy národního řádu.

Takto dospěti jsme k základnímu činiteľi, jenž vytvořuje národnost. Nyní musíme mezi formami sociálního styku a vzájemného působení vytknouti tu aneb ty, jež dovršují práci přírody — práci v ý b ě r u s h o d n ý c h a p ř i z p ů s o b e n ý c h k d a n ě m u p r o s t ř e d í.

Pokud jednorodý typ, spočívající v podstatě národnosti, vytvoří se přírodou (vlivem fyzického prostředí), potud znaky jej tvořící mohou býti předmětem dědičného předávání. — Ale pokud o tomto zhruba zpracovaném od přírody typu začne pracovati sociální styk, dědičnost již ztrácí význam. Dědičnost zaměňuje tu mohutný psycho-sociologický činitel, již sociology označeny. Tímto činitelem jest národnost. Význam napodobení pro utvoření lidské společnosti velmi výrazně a snad poněkud přehnaně byl vyřčen od J. Tarde: „Společnost jest napodobení“, praví Tarde. „Společnost neb národnost mohou býti definovány jako soubor bytostí, v jejichž prostředí děje se proces vzájemného napodobení.“ Tarde naznačil také paralelu mezi napodobením a děděním. „Každá sociální shoda pochází od napodobení, jako každá aneb skoro každá shoda vítání má svou příčinu v dědičnosti.“) Obširněji než Tarde stanoví otázku o napodobení Giddings, jenž uvádí napodobení v souvislosti s jinými elementy sociálního styku. V této však souvislosti úloha napodobení v sociálně-psychickém procesu ještě určitěji se vytýká²⁾ „Napodobení — část sociálního styku — připravuje

¹⁾ J. Tarde: *Zákony napodobení*, vyd. Pavlenkova, Petrohrad 1892, str. 89, 101 n.

²⁾ F. G. Giddings: *Základy sociologie*, překlad M. V. Lucické, Kyjev, 1898, str. 122—123, 128, 130, 132, 160, 177, 181, 445—446. Český překlad Břet. Fouslky v Laichtrově Výboru.

cestu k asociaci, vytvářejíc základ pro seznaní rodů mezi jednotlivci, kteří prvotně (to jest ovšem teoretický předpoklad) ostře se odlišovali... Uvědomení rodu jest prvotní subjektivní činitel v sociálních projevech... činitel napodobovací napomáhá postupné asimilaci... V každém obyvatelstvu pozoruje se vždy povšechné přibližování se k některým trvalým typům činnosti, výrazů a charakteru... To pomáhá vytvoření stejnorodého typu... tvoří společný jazyk, společný způsob myšlení a společná měřítka života... Každá společnost aneb plémě, každá národnost vládně zvláštním sociálním rozumem (uvědoměním), jenž tak málo se podobá sociálnímu rozumu každé jiné společnosti, jako fyzický vnějšek jedné národnosti jiné fyzickému vnějšku jiné... Sociální rozum... vládně vůlí jednotlivců... ale existuje také v rozumech individuálních... Čtení a myšlení jeví se současně ve všech individuích... Existují stupně: vznik sociálního uvědomení, evoluce sociální paměti a evoluce sociálních statků. Výsledkem jest racionální, sociální volba. Nejvyšším statkem sociálním jest sám rod či typ uvědomělého života, charakterisující společnost. Každá národnost vysoko cení své zvláštní charakteristické rysy... Druhé místo zaujímá sociální svaz (vlastenectví, když hrozí rozpadnutí). Třetí místo zaujímá území a příslušnost společnosti (láska k vlasti, „posvátná místa“, vůdcové, heroové a bozi, obřady, zákony, kult)... Sociální statky určují sociální vůli... Asociace činnosti jest nejmohutnějším činitelem společenské evoluce.“

Není těžko zpozorovati, že ve všech těch cíátech popisují se nejen zjevy a produkty sociálního styku vůbec, takovika abstraktné a automaticky, ale popisují se úplně konkrétní zjevy, jež my zvykli shrnovati pod poněmž národních o charakteru. Původ národnosti takto shoduje se s procesem vzniku lidské společnosti a k němu mohou míti vztah všechna pozorování, jež se týkají jejího vzniku. Soudobá sociologie neobírala se speciálně otázkou o původu národnosti, ale celá sociologická analýza má nejbližší vztah k naší otázce,

me-li pozornost na souvislost rozvoje jazyků s rozvojem lidského styku. Známo jest množství a neobčejná nestálost jazyků u divochů, kde někdy mluví různými jazyky i v sousedních vesnicích.¹⁾

Tento stupeň odpovídá zárodečnému stavu při vytváření národnosti. Později, kdy skupiny sílí, kdy ustálí se trvalý styk uvnitř a izolace vně každé takové složitější se skupiny, vytváří se jako výsledek vnitřního styku spolu s místními mravy také místní zvláštní řeč. A když zvlášť četné skupiny lidské začínají se stýkati na značných prostranstvích, oddělených od sousedů, tu pro vytvoření národnosti z drobných plemen jeví se zvlášť vhodné prostředí. Toto vysvětluje význam, jaký na počátku dějin má kočovnický život na obširných travnatých stepích.²⁾

Konečně vytkneme ještě jeden velice vážný pramen rozrůznění v prvotních společnostech. Jest to rozvrstvení samé společnosti na sociální skupiny. Takové rozvrstvení nejspíše může se vyskytnouti při výbojích, jež jsou pravdělnou skutečností v primitivní společnosti. Jako výsledek podmanění jedněch plemen druhými jeví se navrstvení sociálních skupin různého původu, vítězů a přemožených. Tam, kde zápas národních skupin obzvlášť stává se silným, kde prostranství jest velmi těsné — jako v Egyptě — kde proto zápas o lepší půdu stává se zúřivější, tam, jak jsme viděli, vidíme zvlášť přesně nejstarší navrstvení ras a jejich největší smíšení.

Než různorodost společnosti může nastati netoliko jako výsledek výboje, ale také jako výsledek rozvrstvení vnitřního, způsobeného vznikem skupiny, mající vojenské zamě-

¹⁾ Viz u Tarda, *Zákony napodobení*, str. 250: „V Kolehídě podle Plinia bylo přes tři sta nářečí. Sagar poznamenává (1631), že mezi Hurony Sev. Ameriky těžko nalézá jedno a totéž nářečí nejen ve dvou sousedních vesnicích, ale i ve dvou sousedních rodinách jedné vesnice. Na ostrovech Tasmanie obyvatelstvo o 50 letech mluvilo čtyřmi jazyky.“

²⁾ Na úkol kočovnický v dějinách společnosti ukázali Ratzel a Lippert.

nání, aneb speciálně kulturní (náboženské). Bagehot obrátil pozornost ke zvláštnímu významu uzavřených kast, jež prvotně nejví se dokonce jako živly stagnace, ale jako ochránci pokroku v dávné společnosti. Takový význam mělo asi odloučení od vojinné zvláštní kasty kněžské, jež u sebe v tajnosti chránila nové vynálezy a jistou svobodu myšlení, podmínku to nových vědeckých objevů.

Jako červená nit vine se těmito fakty lidské stýkání a napodobení. Tam, kde toto stýkání stává se pevnější a častější, tam vytváří se stejnorodost (národného) typu a jazyka. Kde toto stýkání se přerušuje, buď chronologicky, vysídlením pokolení, aneb územně při přestěhování skupin, aneb sociálně při rozvrstvení společnosti, tam setkáváme se s počátkem změny a rozrůznění typů, při čemž uchovává se stejnorodost uvnitř každé skupiny, izolované dobou, prostranstvím aneb sociální hierarchií.

VII. UVĚDOMĚNÍ NÁRODNOSTI — NÁROD.

Nyní jsme se obeznámili s postupem vzniku místních odlišností ve skupinách, jež se skládají sociálním stykem v národnosti. Než tím daleko jsme nevyčerpali pojem národnosti. Vinně nyní, že národnost jest zjev živý, mění se a skládající se před našima očima. Stopujíc však postup vytváření národnosti, ještě jsme se nezastavili speciálně při zjevu kolektivního uvědomění, jež zvláště také vytváří národnost. Toto kolektivné uvědomění, jak jsme viděli, jest patrné již v samém počátku lidské společnosti — jako „uvědomění rodu“. Nyní možno pokládati za dokázané, že člověk přichází na svět již ve stavu společenskosti, t. j. maje již v sobě toto uvědomění. Než tato začáteční forma uvědomění jest oddělena dlouhým procesem od vyšších forem národního uvědomění, ke kterým nyní nám jest přejíti. Plně uvědomění jakožto člena jednoho kolektiva, které má jedno myšlení a jednu vůli, přichází postupně. Ono zvláště také vkládá duši do stejnorodé etnografické skupiny, uccluje věcně-pohyblivý proces a zabezpečuje jeho výsledky.

Prvotní způsob uvědomění jest zajiště velmi dávný. Toto uvědomění projevuje se nejprve při poznání odlišnosti od jiných cizích. K uvědomění rozdílnosti a tudíž i národnosti zvláště přivádějí především srážky skupin vespolek odlišných. Proto národnostní cítění projevuje se ve formě zvláště výrazné na hranicích, kde stýkají se různé národnostní typy. Uvnitř země národnost může vynikati velikou svérázností, ale nestavíc se naproti svým nejbližším sousedům, necítí se jako něco od nich odlišného. Takové jest na př. i nyní vnitřní Rusko a vnitřní státy severní Ameriky.

Ale jediné elementární poznání odlišnosti, třebaš by bylo provázeno nenávistí k cizinci a zápasem s ním na život a na smrt, nepostačuje ještě pro vytvoření národního uvědomění. Příčina jest ta, že toto cítění není trvalé. Projeví se s konfliktem a mizí, jakmile tento přestane. Také obsah takového cítění jest čistě negativní; není v něm ještě kladných rysů. Pokud toto uvědomění jest porůznu a netrvá stále, připomíná začátek uvědomělého života každého z nás.

U každého v paměti uchovaly se první záblesky uvědomění v dětství, jsoucí v souvislosti s nějakým zvláštním pobytem, velmi silným, s nepřijemným anebo příjemným zážitkem. Než to jsou obvyčejně jednotlivé ostrůvky v moři zapomnění, jež pohltilo naši minulost. Aby tyto vzpomínky byly souvislé, jest nutná uvědomělá paměť. Totéž jest i s národem. Pro úplné uvědomění jest mu potřebný zvláštní orgán sociální paměti a pohotovost technických způsobů, uchovati vzpomínku v řadě pokolení. Pokud není organizována taková paměť, lidská skupina, právě jako jednotlivá osobnost, existuje stále neuvědoměle aneb polovědomě. Ona vegetuje — a v tom stavu snadno se odnárodní zákonem napodobení.

To ještě není národ, ale jen etnografický materiál („nehistorický národ“ v terminologii Baerové a Engelsové). Aby se stala národem, musí národnost vytvořiti v sobě orgán paměti a pomocí jeho sama vědomě sebe určiti.

Při přechodu k tomuto novému ponětí národnosti pozastavíme se především při několika definicích národnosti, jež byly podány od rozličných autorů.

Tu jest na př. definice Pasquala Manciniho, jež byla formulována v jeho znamenitém úvodu ke kursu přednášek 22. února v 1851: „národ jest přirozená společnost lidská, mající jedno území, stejný původ, zvyky a řeč, přizpůsobenou k životnímu styku, a jedno sociální uvědomění“.

Drive než Mancini, Mme de Staël (1815) určila národ takto: „různost jazyková, přirozené hranice, vzpomínky na

tytéž dějiny — vše to působí při vytváření mezi lidmi těch velikých individualit, jež se zovou „národy“.

Tyto definice nás nemohou uspokojiti. Podstatně smíšeno tu s nepodstatným, pasivní znaky s aktivními, národnost s národem. Než tu máme nejnovejší, jinou svým rázem, definici Durkheimova (1915): „Národnost jest lidská skupina, jejíž členové na podkladě etnickém aneb prostě historickém chtě žíti pod jedněmi a týmiž zákony a vytvořiti jeden stát... Mezi civilisovanými národy nyní projevuje se princip, že tato všeobecná vůle, když se energicky upevní, má právo na uznání a dokonce jest jediným pevným podkladem států.“

Vidíme, jak definice naší doby liší se od definic začátku a poloviny století minulého. My jsme tu na druhém polu. Národnost stala se „principem“. Tam měli jsme poukaz na historický, „živelný“ postup při vzniku národnosti. Zde národnost sama stanoví sebe jako základ státosti, jako nějaká morální bytost, jež vládne „národní“ vůli a řídí tuto vůli ve směru určitého dějství. Národnost stává se činnou, v oluntaristickou; stává se „národem“.

Přecházejíce ke studiu této nové fáze, ohlédneme se zpět na prostranství, jímž jsme prošli. Viděli jsme tu nesmírnou dobu, již příroda — před všelikou pradávnu historií — upotřebila na vytvoření ras. Známe, jak v poměrně kratším, pozdějším časovém období vytvářejí se národnosti. Než i v tomto krátkém období rozlišili jsme poměrně dlouhou dobu, kdy v tvářeli se národnosti, kdy řídký etnografický materiál přelivá se v hrubou formu, a ono nejnovejší a nejkratší období hlazení formy, kdy národnost dospívá uvědomění. Jaký že jest mechanismus tohoto nejnovejšího procesu, k němuž nyní přecházíme?

Uvidíme, že také zde hlavní úlohu má týž základní činitel, totiž sociální styk prvků, vytvářejících národnost. Ale poněvadž zde mluví se o u vědomění, možno předem říci, že národní uvědomění jak již řečeno — může se uskutečnití jen v té společnosti, jež si vytvořila speciální orgány, vyjadřující

mýšlení a vůli národní a uchováující v řadě pokolení sociální pamět.

Neřeba také mluvíti o tom, že v různých obdobích dějiných tyto orgány jsou rozličny. Nemohou býti stejny v době, kdy národnost jeví se ještě trpnou a neuvědomělou, kdy ještě její stejnorodost veiltelsky se jí ukládá božským zákonem, jako v době, kdy národnost stává se činnou, uvědomující si sebe a svou vůli v celé své mase. Než mezi tím i druhým stadiem, začátečním i konečným, jest dlouhá mezera přechodní. Spojující mti mezi tím a oním stupněm při tomto přechodu jeví se postupně šířící se společenský styk stále širších kruhů národních, postupující obycjejně s horadola.¹⁾

Nepochybně jest, že první kroky k národninmu sebepoznání dělají vůdcové plemen a potom jim bližší vojenské kruhy. Vůdcové sjednocují, co jest rozloučeno, od nich vychází vlna národního napodobení, oni ztělesňují v sobě národ. Potom postupně spolu s módou dvora, jeho zvyky a jeho jazykem, uvědomění národnosti se rozšiřuje na širší sociální kruhy. S tím ve shodě mění se ovšem také obsah národního uvědomění. Vezmeme pro objasnění tohoto pochodu příklad Německa zdáříle osvětlený, právě se stanoviska mnou rozvádného, od Oty Bauera.²⁾ Nechávejíce stranou charakteristiku nejstaršího období, nesprávně podanou u Bauera, přejdeme ihned ke druhém u soustřednému kruhu národního uvědomění. V této periodě uvědomění jednoty národní přechává se třídě rytířské. „Kulturní společnost všech, vedou-

¹⁾ Na myšlence o dvou obdobích a dvou typech společenských, organicckém a racionalisujícím, sestavena kniha Bagétoa (str. 65, 73). Myšlénka šíření napodobení „od vyššího k nižšímu“ rozvinuta od Tarda, Zákony napodobení, str. 218 a násl. „Vůdce,“ praví Tardé, „šlechtu, pokud může, napodobí své vůdce, krále aneb vláde, lid napodobí šlechtu... Vkus dvora, později vkus hlavního města znenáhla rozšiřují se mezi všemi třídami a po všech provinciích. Můžeme býti jisti, že babylonský, ninivetský a memfiský dialekt měly kdy si stejnou úlohu, jako nyní pařížský, florentský a berlinský.“

²⁾ Otto Bauer: Národnostní otázka a sociální demokracie, str. 36—38.

cích rytířský způsob života, byla tím, co spojovalo vládnoucí třídy všech Němců, byla tím poutem, které ponejprv pojilo všechny Němce v jednu národnost.“

Tohoto pouta bylo ustáleno proto, že byl možný stálý styk mezi vládci hradů různých částí země. Velice zajímavé jest pozorování Bauerovo, že tu po prvé zjevuje se také jeden národní jazyk, jenž se povznáší nad moře národních nářečí. „Jest to hornoněmecký dvorní jazyk, jímž pějí básníci rytířského období.“ Mravy dvorské začínají uznávat se za svoje, německé, v protivenk „obyčejní cizích zemí“ (fremder Länder Brauch — projev to minnesängera WALTERA v. Vogelweide).

Než tu začíná rozvoj života městského. Městská buržoazie vniká do národního procesu a dodává mu své tvárnosti a širšího rozmachu. Tisk knih a široko rozvěvené obchodní styky poskytují mnohem pevnější base pro sociální styk než putování od hradu ke hradu vynikajících hostů a dvorských pěvců. Ovšem spolu s formou styku mění se také jeho obsah. Reformace konečně demokratisuje národní hnutí. Luther dodá mu mohutný nástroj styku, společný německý jazyk, jenž se stává jazykem vzdělaných tříd. Objeví se městská inteligence — m o z e k a p a m ě t n á r o d a. Nutno obrátiti zvláštní pozornost na tento moment v rozvoji národní otázky. Konec konců, ani vědové, ani vojenské dvoranstvo nemohou vytvořiti národnosti. Oni toliko první dávají smysl jednotě národního typu, staví společný cíl národu a připravují vytvoření pomůcek pro společenský styk. Skutečně však národní hnutí nastává teprve tehdy, když celý tento sjednocující pochod zachvátí masy. A to bývá tenkrát, kdy v myslích a srdcích každého člena národa zasvitne společná idea. Takovou ideou v dějinách národů jeví se především idea náboženská. Než není to idea starého náboženství, jež poutalo v okovy a všemu vřískovalo počec zákazu, jež vyžadovalo bezpodmínečného podrobení jednomu typu myšlení a cítění, jenž byl cizí masám již pro jediný jazyk kultu, jenž byl jim cizí v zásadě i pro samé formy obcování

s božstvem. Národním středem jeví se idea nového náboženství, plynoucí z požadavku vnitřní svobody víry pro každého, jež dělá víru živým činitelem vnitřního života každého, a jež svádí náboženství s obětního oltáře v srdce a myslí národních mas.

Není ovšem nahodilá ta okolnost, že národnostní idea stává se demokratickou především u těch národů, u nichž vznikla a rozvila se tato forma náboženského procesu. Jasným příkladem jsou tu anglosaští osadníci XVII. století, kteří odloučili se od souverců ve jménu náboženské svobody a položili základ nové národnosti americké. Tohoto fakta nemohou vyvrátiti i ty pochybnosti o demokratičnosti prvotních osadníků, jež plným právem vznikly v době poslední.

Obrátíme ještě jednou pozornost na význam jazyka v tomto procesu, jakožto nositele národního styku a národní paměti.

Jazyk jest rozdroben, pokud národnostní proces postupuje čistě živelně. Ale jakmile začíná uvědomělý pochod, jazyk vytvořuje podstatnou část celku. Dokonce také stará nářečí začínala se ustalovati ve shodě s politickým dělením, uvnitř budoucích národnostních států. Takový jest výsledek prvního stadia národního sjednocení. Dále však s objevením inteligence objeví se nad nářečím jediný literární jazyk, jenž pak stane se jazykem národním. Podle toho, jak dávno objevil se společný literární jazyk, možno souditi o stupni rychlosti a dávnosti pochodu národního sjednocení a uvědomění. Tak v Itálii jazyk Dantův, jenž se objevuje již v r. 1300, jazyk Chaucerův u Angličanů v XIV. stol., jazyk Montaigneův u Francouzů v XVI. stol. a jazyk Lutherův u Němců — všude určují začátek procesu. U nás v Rusku nikoliv jazyk Lomonosovův (XVIII. stol.), ale jazyk Karamzinův (zač. XIX. stol.) odpovídají téměř momentu národního rozvoje.

Třetí, námi vylčený soustředný kruh rozšíření národnosti, totiž městský, není dokonce poslední. Mužik zůstává ještě mimo tento kruh. Ale nastupuje konečně doba, kdy proces národního uvědomění dochází i do nejnižších vrstev. Zná-

rukou nastoupení této doby jsou demokratické živly městské kultury, jež vystřídala feudálně-dvorskou.

Zároveň s poslední polovicí „osvíceného“ XVIII. století národní idea vstupuje do nové fáze. Rozvoj této idey uskutečňuje se v nejtěsnější souvislosti s rozvojem idey revoluce. Roku 1754 z6. června d'Argenson zapisuje si do svého denku: „Národní idey nabývají převahy a mohou vésti daleko. Možno pozorovati, že nikdy tak často se neopakovala slova „národ“ a „stát“ jako nyní. Za Ludvíka XIV. tato dvě slova nikdy se nepronášela, o nich neměli vůbec představy. Nikdy nebyli jsme tak obeznámeni, jako nyní, s právy národa a s obod y. Já sám, jenž stále jsem přemýšlel a sbíral materiál o těchto otázkách, měl jsem zcela jiná přesvědčení, než nyní.“⁷⁴⁾

Poněť „osvíceného“ století o národnosti často uznává se zcela nedokonalým. Osmnácté století jest dobou „racionalismu“. Viniť je z názoru příliš individualistického o národnosti. Národnost jevíla se mu se stanoviska právního, a nikoliv se stanoviska svého konkrétního, životního obsahu. Skutečně formulace národnosti v „Sociální smlouvě“ Rousseuové byla přísně právní. Vycházela od abstraktní představy zákona, jako plodu „všobecné vůle“ souboru jednotlivých občanů a národa, jako společného nositele národní „svrchovanosti“. Živá národnost etnografická a kolektivně-psychologická tu nebyla. Než postaći přihlédnouti ku praktické aplikaci těchto abstraktních principů na konci 18. století na skutečné a konkrétní otázky národní té doby, abychom pochopili souvislost ideí francouzské revoluce s nejnovejšími myšlenkami o národnosti. Na př. člen ústavodárného shromáždění Merlin de Douai ve své přednášce o alsaské otázce 31. října 1790 učinil tento projev: „Alsaský národ spojil se s francouzským proto, že tomuchtěl. Tak jediné jeho vůle uzákonila sjednocení, a nikoliv Münsterský mír.“ A 19. listopadu konvent rozhodl jménem Francie „poskytnouti bratrské po-

⁷⁴⁾ Viz Johannet, Le principe des nationalités, Paris, 1908, kap. IV. a V. (Já jsem čerpal z prvního vydání; druhé vyšlo r. 1923.)

moci všem národům, kteří chci dlobyti opět své svobody“, a poněli výkonné vláde, aby udělila generálům příslušné plné moci, aby pomohli těmto národům. Carnot v instrukcích diplomatickému sboru prohlásil: „Naše zásada jest ta, že každý národ, at je sebe menší země, v níž žije, jest absolutním pá-nem doma, maje rovná práva s největšími národy, a nikdo nemůže oprávněně učiniti útok na jeho nezávislost.“ Třeba uznati, že tato prohlášení sledovala určitý politický cíl. Když okolnosti se změnily, změnily se také zásady téhož konventu.⁷⁵⁾ Než at tomu bylo jakkoliv, princip nové národnosti byl formálně prohlášen s tribuny sněmovni francouzské revoluce a rozšířen po Evropě francouzskými generály. Jest to zásada Kantova a Fichteho: „Národnost není mrtvý objekt, jimž libovolně nakládají jiní. Národ jest s ubjekt, nositel své vůle.“

Dospěli jsme nyní od předhistorických dob do začátku 19. století a ni jednou nebylo třeba mluvit o „nationalismu“ v tom úzkém smyslu, v jakém se toho slova užívá nyní. Národnost stále zůstávala zjevem pokrokovým — zároveň i jako hybná síla i jako produkt pokroku. Než tu na začátku 19. století vystupuje na jeviště „nationalism“ zvláštního druhu. Vzniká romantické pojímání národnostního principu, jež zamítá poněti revoluce a usiluje je zaměnit. Národnost začíná se chápati výhradně jako produkt minulosti a jejím určením chci učiniti ochranu této minulosti. V protivě k duchu voluntarismu revolučního období filosofové, dějepisci a právníci usilovně jmon se rehabilitovati temné, zivelné periody dějin. Proti novotářské, zákonodárné horečce „osvícenců“ stavi do popředí tradici a zvyk, jakožto ne-psané produkty souborné, národní moudrosti, vedené božskou vůli. Národnost začíná se mysleti jako mystický tajemná, národní duše“, nevystrizitelná ve svém původu a obsahu, jež sahá svými kořeny v neznámé metafysické hlubiny, jež

⁷⁵⁾ Viz přímo odporující tomu projevy generálů v r. 1793—95 u Johanneta, kap. VI.

byla pradávně zformována a vytvořena věcnou prozírelností.

Vůči tehdejšímu racionalistickým výkladům, jež ve skutečnosti nebyly vědecké, ale povrchní, úplně odpirají dáti jakékoliv vysvětlení; neboť jak dáti vysvětlení, když jev sám, potřebující vysvětlení, jest „irracionální“. Sebe vědomý živel národnosti takto se zamítá ve jménu nepoznatelného. Minulá tisíciletí vytváření národnosti chci učiniti hranicí a učiniti tečku za historickým rozvojem, zapomínajíce, že dějiny pokračují.

Zkrátka z národnosti chci učiniti odznak politické, sociální a myšlenkové reakce. Zde také objevuje se po prvé tento termín „nacionalism“. Dostihuje-li svého cíle? Mění-li se najednou, proti všemu předešlému, základní směr národního rozvoje, v podstatě demokratického? K tomu může odpověděti další historie národnosti otázky po francouzské revoluci ve století 19.

VIII. NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V EVROPE

19. STOLETÍ.

Jak správně tvrdil Gradovský, jest národnostní otázka především otázkou století 19. A to přes to, že začátek století jest, jak již bylo řečeno, obdobím reakce v otázce národnosti. Třeba činiti rozdíl mezi teoriemi a politickými doktrinami a živolen národnosti samých. Národnost, jak my víme, jest sama o sobě živá materie. Její rozvoj jde mimo knihy a dokonce mimo osvěcenská opatření. Zejména na začátku 19. století, v době reakcionářské „svaté aliance“ panovníků, v době protirevolučních kongresů 1815—1822 a národnostní reakce, národnost a zejména živa národnost, postavená naproti atomistickému chápání období francouzské revoluce, po prvé názorně projevuje, ve formě markantních historických událostí, svůj revoluční ráz. Stoupence však a vůdce národnostní reakce, rakouský ministr Metternich, vystupuje jako nepřítel národnostního principu a ve svém chápání národnosti jako člověk 18. století. Cílnost kongresů a duch „svaté aliance“ jeví se proto i národními, ale hnutí národní, všude směřující proti cizozemské kuratele, jeví se revolučním. Omezíme-li se na první dvě desetiletí 19. století, setkáváme se tu s tímto revolučně-národním hnutím:

1. Proti francouzské hnutí v Německu: Tugendbund, Burschenschaft. Odění jsouce ve staré národní kroje, přímo z Teutoburského lesa studující přinašejí touhu po osvobození. Vrah ruského „vzvědače“ Kotzebua (23. března 1819), student Karel Sandt, hlásá současně i „vyhnání cizinců“ i boj proti „absolutní vládě“ (t. j. národní i politické osvobození).

2. Protirakouské hnutí v Itálii (Karbonáři) a v zemích rakouských (Čechy — Kollár); tíž souvislost národního hnutí s osvobožujícími.

3. Protiturecké hnutí na Balkáně: osvobození Srbska, povstání v Řecku — a první uznaní revolučně-národního principu Evropou.

4. Protišpanělské hnutí v latinské Americe: nezávislost Mexika, Kolumbie, Argentiny, Chile, Peru a Paraguay.

Jsem ochotni přiznati národní ráz především těm hnutím, jež směřují proti jhu cizozemskému. Než nelze popírati národního významu i při těch revolučních hnutích, jež v téže době vznikají proti neomezené moci panovníků na apeninském i pyrenejském poloostrově.

Význačné jest jenom to, že čisté politická hnutí v tomto dvacetiletí všechna jsou bezúspěšna, kdežto čisté národní všechna končí úspěšně.

Kde jest příčina takového rozdílu výsledků? Ta vězí v nedostatku souvislosti s masami v první kategorii, t. j. zápasu za osvobození politické a v přítomnosti této souvislosti v druhé kategorii, v zápasu za národní osvobození.

Zatážení mas současně, i do národního, i do politického hnutí stává se od té doby úkolem evropských revolucionářů první poloviny 19. století — až do středu století, kdy se objevil sociální motiv revoluce. Význačnými jsou v té příčině osobnost a učení Mazziniho. Roku 1835 ve stati „Vira a budoucnost“ přijímá národní princip v jeho formě osvobozovací.

Britce odsuzuje „úzkého ducha nacionalismu, postaveného místo ducha národnostního.“¹⁾ Ale v stejné době chce oddělit svoje chápání národní otázky od chápání, jež bylo vlastní období francouzské revoluce. Staví se proti italským karbonářiům proto, že byli proniknuti individualisticky-prospěchovým a materialistickým chápáním národní myšlenky, jak tomu

¹⁾ Jest to mezi jiným jeden z raných případů užití slova „nacionalism“ v pozdějším smyslu „šovinism“.

bylo v období revoluce francouzské. V duchu romantismu, ale nijak nenakaziv se jeho zpátečnickým rázem, Mazzini chce spojit národní a republikánské hnutí s náboženstvím, pociťuje očividně, že tím právě spojuje je s masami. V tom směru Mazzini utvoří (1831) novou tajnou společnost, „Mladí Italie“, stavě naproti individualismu karbonářů „národní kolektivism“. Tento kolektivism musí se proniknouti uvědoměním svého poslání, jest prost ducha monarchistického a aristokratického a jest suverenní.

Podle vzoru „Mladé Italie“ osmnácte emigrantů-inteligentů z různých národností — Poláků, Italů a Němců — vytvoří v Bernu 15. dubna 1834 spolek „Mladé Evropy“. Roku 1835 objevuje se „Mladé Švýcarsko“.

Nebudeme stopovat, jak tyto předúsvitné „mladonárodní“ náhady se rozvíjely v národní myšlenky, jež přivedly k sjednocení Německa a Itálii. To jest dostatečně známo. Pro nás zajímavější jest přihlédnouti poněkud pozorněji k tomu, jak dospívaly uvědomení nové, zvláště slovanské národnosti, u nichž proces uvědomovací dovršuje se již před našima očima, při plném světle 19. století. Uvidíme zde nám již známý obvyklý rys. Uvědomení těchto národností, právě jako starších, rozšiřovalo se shora dolů. Při tom ještě názorněji vyniká ta úloha, jakou má při tvoření národního uvědomění národní inteligence. Na blízkých nám příkladech — i časem i národnostně — můžeme vystopovati, jaký vliv má přítomnost aneb nedostatek tohoto výkonného činitele národního organismu. Uvidíme rovněž znova na tomto příkladě, jak romantické chápání národnosti stává se pokrokovým a revolučním, jakmile začne čerpati ze živého pramene, totiž národních mas.

IX. NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA U SLOVANŮ.

U balkánských národů (zejména u tanních Slovanů) tradiční orgán národního uvědomění, jakým v raních dobách, jak víme, jest třída vojensko-dvorská, byl násilně odstraněn. Turci buď zničili slovanskou vojenskou třídu, anebo odnárodnil. Výsledkem toho bylo zatemnění národního uvědomění. Celým národům jednu dobu hrozil osud, že se promění v etnografický materiál pro vytvoření jiných národností. Před tureckým výbojem, t. j. do konce XIV. století, uchovávala se na Balkáně jedna stará kultura národní, totiž řecko-byzantská, a objevilo se několik nových, jež se vytvořily v zápase s ní a jejím vívem. Srbsko a Bulharsko již v tomto raním období předtureckém dospěly k rozkvětu národní literatury a umění. Po tureckém výboji tato mladá kultura postupně hyne. Na jejích rozvalinách usazuje se starší, řecká, ale také jen ve formě oslabené a zjednodušené. Zbytky národního uvědomění jaksi taksi ještě nacházejí útulek v řadách duchovenstva, a národní masy ještě uchovávají svůj jazyk a národní písně. Než značné části národa se již poturčují. Sama existence národnosti stává se otázkou času. Ale v tomto okamžiku, ve druhé polovině 18. století, objeví se na Balkáně první odrazy nového voluntaristického ponětí o národnosti. Nositelcem těchto nových ideí nejví se nejvyšší privilegovaná třída, jež již neexistuje, ale obchodníci, kteří pobýli za hranicemi, a jich kulturnější synové, jimž se dostalo vzdělání ve vyšší zahraniční škole. Prostředníkem při předávání těchto ideí národu jest duchovenstvo a národní učitelové. Jejich vívem vádci pololoupežných tlup, kteří se skrývali v horách před tureckým násilím a využívali všeobecné anar-

chie, aby vykořisťovali obyvatelstvo, mění se v bojovníky za svobodu. To jsou v nejpovšechnějším a nejlirubších rysech zdroje a mechanism národního znovuzrození, počínajícího na rozhraní mezi stol. 18. a 19. na Balkáně. V mezinárodní politice tento nový zjev odráží se tím, že projekty všech možných dělení slábnoucího Turecka (jest jich velice mnoho; rumunský spisovatel Djivarra vypočítával jich přes sto, počínaje od samého dobytí Caribradu od Turků), mění se v projekty osvobození národnosti, u nichž začalo národní uvědomění, v jejích etnografických hranicích. Zcela výjimečnou úlohu v procese znovuzrození má při tom otázka o přeměně živých národních nářečí (obvyčejně toho, jimž mluví při osvobození místní skupiny, mající převahu) v literární jazyk.

Vytvoření mluvnice, slovníku, pravopisu, akademie — takovéto otázky čisté filologické nabývají velikého národního významu. Učenci, zabývající se těmito speciálními otázkami, zastiňují v obecném vědomí vůdce vojenské. Jim právem dostává se úcty jakožto největším národním vlastencům; oni v tvářce jí národnost v bezprostředním smyslu slova a jednájí tak ovšem zcela uvědoměle. Vynikající díla nové národní literatury objevují se obvyčejně poněkud později než formální upevnění jazyka od filologů; kromě té okolnosti, že pro tvoreni jsou nutni vynikající mužové, jest tu také nutný do jisté míry praxi zpracovaný a ustálený jazyk; nutno jest také kulturní prostředí. Pokud tyto podmínky nejsou splněny, originální produkty tvoření jsou zastupovány překlady a kompilacemi.

Mezi národnostmi bývalého rakouského císařství máme druhý variant souvislosti mezi národním uvědoměním a národní inteligencí. Přerušeni národního rozvoje, jako následek vynízení aneb zeslabení orgánu, jež si národnost uvědomoval, bylo také zde.

Ale v Rakousko-Uhersku mělo jiný ráz než v Turecku a mělo kratší trvání. Dobytci nebyli zde Turci, ale Němci. Nebezpečí hrozilo nejen od přímého násilí, — jež ovšem také zde bylo — ale také od mohutnější kultury.

Tato kultura psychologicky — zákonem napodobení — vítězila nad kulturou méně rozvitou. Německý vliv přišel později a trval kratší dobu než turecký. Ale svou povahou byl nebezpečnější než turecký. Turci nechávali kulturu řecké a slovanské oblasti, jež nepřekážela jich vlastní státnosti, totiž oblast náboženskou, a sami se do té oblasti nemíchali. Německý vliv pronikal naproti tomu do samé duše neněmecké kultury.

Znovuzrození národnosti také zde nepřekazil. Národnosti bývalé rakousko-uherské monarchie dovedly se nalézti, jako národnosti bývalé turecké říše. Tento proces uvědomovací uskutečňoval se dokonce přibližně v tentýž čas, týmž vlivem a dokonce v týchž formách. Než ve složitějším kulturním a sociálním okolí střední Evropy také výsledky byly složitější a výraznější. Pro ilustraci v krátkých rysech pozastavíme se při znovuzrození české národnosti.

Proces rozvoje národního uvědomení v Čechách zůstával nepřerušen do začátku 17. století — do bělohorské bitvy roku 1620. Čechy tenkrát již prošly stadiem vlivu rytířsko-šlechtické kultury. Tato kultura vlivem poněmčeného dvora a vrchní vrstvy aristokratické mohla hroziti nebezpečím odnárodnění. Než německý vliv působil také kladně i na začátku české literatury. Tak již od 12. stol. postupně vytváří se organovaný národní odpor proti germanisaci. Jak vidno z t. zv. kroniky Dalimilovy, tento odpor z prvopočátku soustřeďuje se ve šlechtických rukách. Ale z těsného okruhu české šlechty toto hnutí rychle přechází v širší okruh městské buržoasie a vlivem přidruženého živlu náboženského široko se rozlévá v národních masách. Pražská univerzita (r. 1348) při Husovi dosáhne převahy českého živlu nad německým (1409) a husitské kázání dodává národnímu hnutí charakteru vyhraněné demokratického. Současně s tím ustálí se na podkladě pražského nářečí český literární jazyk a pravopis.

Hus v té přičině vytváří pro Čechy to, co po sto letech učinil pro Němce Luther. Svobodomyšlnost Husova umožnila jeho následovníkům ve známé jednotě „Českých bratří“ sdrúžití

náboženskou horlivost s úctou ke kultuře a vědě. Tak až do 17. století vytrvalo sjednocení české inteligence s demokracií. Se své strany česká šlechta podporovala věc národní, hájíc užívání českého jazyka v orgánech samosprávnických a vládních. Vyhradní upotřebení českého jazyka v administrativě a soudě bylo zajištěno zákonem a na začátku 17. století neznalost českého jazyka a užívání německého se trestalo. Národní rozvoj, jak se zdálo, byl na pevné a jisté cestě.

A tu všechny tyto úspěchy národního uvědomení najednou se přeruší po vítězství císařové nad pány, rytíři a měšťanstvem na Bílé hoře. Třeba poznamenati, že šlechta přinesla v zápas národní nový odstín; zastávala se ne tak náboženské svobody, jako to činila národní demokracie, ale spíše politických práv království českého. Tento zápas zavedl šlechtu do složitých kolísí v říši, jež přivedly ke třicetileté válce, kde při samém začátku zápasu Čechy ztratily vše, co získaly během staletí. Po bělohorské porážce autonomní práva Čech byla značně omezena, šlechta byla zbavena větší části majetku, jenž předán cizozemcům a nucena byla buď se odnárodniti anebo vystěhovati.

Katolické náboženství obnoveno; všechny oporné body nábožensky-národnostního a inteligentního hnutí (univerzita, Jednota českých bratří, chrámy atd.) byly vzaty aneb zničeny. Tak byla na orgánech národního uvědomení provedena nebyvalá, pokud se týče její preciznosti, chirurgická operace. A následky této operace názorně potvrdily všechno to, co jsme mluvili o sociálním významu těchto orgánů při uvědomění národním. Národní vědomí začalo rychle zanikati. S poněmčením aneb emigrací aristokracie a vrchní vrstvy měšťanské český jazyk přestal se užívati ve státních institucích a ve veřejném životě. Česká kniha tiskla se po nějakou dobu ve vyhnanství a s vymíráním emigrantů zmizela. Zbytky českých knih v samých Čechách neúprosně se spalovaly jako „kacířské“, a již r. 1710 moravský dějepisc Středovský — stěžuje si, že vyšší vrstvy začaly pohrdati českým jazykem, „jako by prý se hodil jen prostému lidu“. Čeští spisovatelé

Jak opět vzniklo české národní uvědomení po celém století postupného odumírání (jež ovšem nikdy nebylo úplně)? Otto Bauer spojuje toto znovuzrození, po způsobu marxistickém, s novým obdobím rozvoje městského průmyslu a obchodu.

Národní uvědomení celých mas jest pro něho jen zvláštní formou sociálního protestu proti cizozemské třídě vykořisťovatelů a utlačovatelů; selský jazyk, postavený naproti mluvě pánů, „přidává tříděmu antagonismu názornou a hmatavou formu“.

Dokonce odstíny národního hnutí v různých vrstvách Bauer vtipně uvádí v souvislost s ekonomickými a třídními tendencemi.

Neupírajíce části pravdy v tomto výkladu, myslíme přece, že nevystihuje zjevu v celku a zatemňuje věc základní. Přechodem v národním hnutí spojují se všechny třídy. Odnárodněná šlechta po bělohorské porážce již v třetím pokolení začíná opět myslet a cítit národně. Z jejích řad vycházejí mecenáši a ochránci vynikajících českých inteligentů-vlastenců. Dále národní cit vychovává se na vesnici mezi selským lidem, nezávisle od města s jeho průmyslovým vzrůstem, a někdy dokonce i dříve než mezi městskou buržoasií.

Povšechně možno říci, že i zde náš zákon se dodržuje: národní uvědomení postupuje od třídy šlechticko-feudální k městské buržoasii a od této k sedláku. Ale celý postup jde nepoměrně rychleji, než tomu bylo po prvé v temnotě středověké. Při tom rychlém tempu studia procesu se zaplétají, přeskakují se navzájem aneb splývají. Sám Bauer vytkl, že první kroky k obnově vyučování českého jazyka ve školách podnikají se nikoliv českými vlastenci z národních pohntek, ale rakouskou vládou pro správní potřeby. Bauer poukázal zcela správně také na to, že nová národní inteligence — národní učitelé a nižší duchovenstvo — těsněji souvisí s vesnicí než s městem. „Největším dílem byli to mhadší selští synkové aneb synové řemeslníků, kteří, hladověíce po všechna stu-

špatné placenými hodinami a stali se po mnohých letech takového života buď kněžími, aneb venkovským lékařii, aneb nižšími úředníky“. K této kategorii patří také většina těch vědců národního znovuzrození Čech, jejichž jména čteme v názvech pražských ulic: „Dobrovský, Jungmann, Palacký, Kollár, Havlíček“. Jenom že tyto místo „špatně placených hodin“ našli podporu u vynikajících ochránců z české šlechty, u hrabat Nosticů a Šternberků.

Znovuzrození Čech na konci 18. století spadá do stejné doby s rozšířením francouzských revolučních myšlenek o národnosti.

Není divu, že také nejstarší vůdcové probuzení byli pro niknutí racionalistickým duchem „osvíceného“ století. Tu opět máme možnost zjistiti, jak odrážela se v praxi romantická reakce začátku 19. století v evolučním procese národního uvědomení. Také zde neoddržela se jako přechod k „nationalismu“, ale jako nový popud ve směru demokratisace národního procesu.¹⁾

Pokolení smýšlení „racionalistického“ (1780—1815), pokolení Dobrovského, ještě málo věřilo v samu možnost, vrátiti české národnosti postavení národa kulturního. Ono všemi silami hledělo obnoviti jazyk a památku starých dob, ale samo mluvilo německy. Ostatně bázeti, mluviti na veřejnosti česky, trvá ještě do samého konce let čtyřicátých.

Druhé pokolení dob české renaissance (1815—1840), jež se vychovalo již pod vlivem německých romantiků, přineslo v národní proces s mysticismem národního mesiášství také nadšenou víru v nezvratné určení národního rozednění a fatálním zápasu s cizím, hlavně německým principem. Poněvadž znovuzrození samých Čech, jako Čech, stále ještě zdálo se málo pravděpodobným, chtělo toto pokolení oprátni se o ideu slovanstva vůbec.

¹⁾ Viz Ernest Denis: „Znovuzrození Čech“ z knihy „Čechy po bělohorské bitvě“, překl. za redakce Em. Rýdla a B. Sokolova v „Kulturně-historické bibliotéce“, Praha 1922, vyd. „Náše řeč“.

Zde jest základ „panslavismu“ a pevné víry a naděje v Rusko. Rozvážnost Dobrovského a také staršího zástupce tohoto romantického pokolení — Jungmanna, ustoupila před vášnivostí Kollárova, před energií mladého Šafářka a fanatismem Hankovým. „Dejte nám ducha všeslovanstva“, volal Kollár, — „a uvidíte takový národ, jakého ještě nebylo na světě. Kdo ví, co my ještě napíšeme v knize lidstva? Čím budeme my, Slované, za sto let? Jako zátopa život slovanický rozšíří se všude. Jazyk, budící zaslíbenou nenaříst Němců, cejchovaný jako jazyk otroků, znovu zazvučí pod klenbami hradů. Vědy potekou slovanským řečištěm. Křojce, mravy a písně našeho národa — všechno to bude slaviti vítězství na březích Seiny a Labe.“

Národní vášnivost odtrhla toto pokolení od života, nahradila pro ně obraz živého národa obrazem fantastické „Slavie“ a zkazila dokonce sám jazyk strojeným patosem a nabubřilými výrazy. Ale tento přespříliš silný literární postup a to vypětí citové probudily mladé pokolení a daly silný popud ku proniknutí národního vědomí v masy, jež dosud nebyly vázány do hnutí a nečely svých vůdců a proroků.

Již v následujícím pokolení, kdy začal skutečný politický zápas o záchranu národnosti, pocit skutečnosti vrátil se vůdcům. „Čech“ začal znenáhla zaměňovati „Slovana“ v národní ideologii. Nebylo snadno najednou sestoupiti s oficiálních patriotických koturnů, ale také toho bylo pomalu dosaženo v té míře, jak skutečný obraz české národnosti se vši svou svérázností, se svými kladnými a zápornými vlastnostmi, nabyl občanského práva v literatuře.

To se stalo vlivem nových evropských ideí a nových politických úkolů. Palacký uváděl „pravdu“ do dějin minulosti, Havlíček pak v soudobou literaturu. „Abychom se stali skutečnými Slovany“, psal Havlíček, „musíme především najít sebe samy. Ovšem nic nám nepřekážá, abychom se složenými rukama čekali toho okamžiku, až Rusku se zlíbí osvoboditi nás z rukou nepřítel. To jest velice pohodlné, ale málo čestno... Vždyť my sami můžeme pracovati o rozvoji národního

cítění. A rozvíjejíce ideu politické svobody, neznámou Rusku, projevíme tím právě blahodárné působení také na ně. Nepopírám reálnosti Slovanstva, ale tvrdím, že jeho reálnost spočívá na reálnosti jednotlivých plemen.“

Havlíček již pocitoval, že rámce loyálního vlastenectví jsou příliš těsný pro skutečně původní národní literaturu, a smělé projevil politování, že v Čechách, na Moravě a Slovensku „každý spisovatel jest zároveň vlastencem“. Skutečné pokolení, jež vystoupilo po r. 1848, osvobodilo literaturu od sentimentální nabubřelosti romantického vlastenectví, obrátivši ji ke styku s životem a vyzdvihnuvši do popředí řadu činitelů stále populárnějších (Hálek, Neruda a konečně Masaryk), kteří dovedli spojití národnostní cítění s evropskými pokrokovými ideami.

Dále seznááme se s jinými příklady rozvoje národního uvědomění u nových národností. Nyní, nezastavuje se při podrobnostech, poznamenávám, že všude u té skupiny národností, jež se znovuzrodily a sebe si uvědomily v 19. století, pozorujeme tytéž společné rysy, svědčící o stejném charakteru národního procesu. Při tom v těch krajích, kde uchovála se stará šlechta, v Polsku, Uhrách, částečně v Čechách a Chorvatsku, národní hnutí především bere na se formu zápasu o práva oblastní, o historická privilegia provincií a postupně přechází, jak se hnutí demokratisuje, v boj o konstituční práva nejen jedné vrstvy, ale i celého národa. Pokud provincie odpovídají národnostem, toto hnutí velmi záhy slouduje se s hnutím národním. Zde objevuje se současně typ vůdce-politika, vůdce-poslance a někdy také divě než typ vůdce-filologa, učitele aneb profesora. Ovšem toliko toto poslední hnutí, souvisící s vystoupením demokratické národní inteligence, učitelů a kněží, činí národní hnutí vpravdě národním. Tam, kde nebylo šlechty (Slovinci, Slovinci, Řekové, Sňbové a Bulhaři), tam národní hnutí najednou obdrželo národní a inteligentský ráz, působící na masy bezprostředně působením národního jazyka ve škole a literatuře. Politický boj

ovsem i zde byl nevyhnutelný, ale tento projevoval se v demokracisované formě národního hnutí.

Učitelé a kněží měnili se v národní hery, jsouce současně zápasníky i s perem i mečem v ruku. Rakovými jsou bulharští „apoštolové“ národního hnutí, Levský, Botev a Malcondanci, Grujev, Lečev, Alexandrov atd. V tom i druhém případě nová národnost má původ v idej a svobodném rozhodnutí. Vede-li svůj původ na začátku století od idej francouzské revoluce, tož uprostřed století přidruží se k tomu vliv březnových revolucí r. 1848, jež měly zvlášť silný vliv na národnosti střední Evropy.

Při tomto způsobu vlivu musíme se ještě poněkud pozastaviti, poněvadž idea národnosti na území bývalé rakouské říše obohacuje se novým podstatným rysem. Je-li národní idea francouzské revoluce individualistická, je-li, vystřídavší ji idea romantické reakce mysticky-kolektivní, tož idea národnosti, jež byla postavena v popředí březnovou revolucí a dalším zápasem na půdě Rakousko-Uherska, jest realističko-kolektivistická. Vedle práv národní osobnosti a individualnosti zde zdůrazňuje se nový prvek, totiž boj o práva národního kolektiva, o to, co dostalo zejména v Rakousku název „národní autonomie“ (v protívě k teritoriální s jedné a osobní s druhé strany).

Ve státě mnohých národností, jako v Rakousko-Uhersku, na jehož území po r. 1848 „nehistorické“ národnosti stanou se konečně historickými národy, národní myšlení po prvé začne pracovati o palčivé otázce, jak totiž uvéstí ve shodu snahy národnosti s uchováním státní jednoty.

Národnosti veliké i malé, přicházejíce k uvědomení, žádají pro sebe nezávislosti a plně státní samostatnosti. Jejich požadavky, narážejíce na se na jednom a téže území, znemožňují konečně výkonnost státních institucí. Nastupuje doba bezradnosti. Stará říše, mající zřízení monarchické, nezvykla a nepřipravila se k rozřešení národnostních otázek, kdy berou na se formu požadavků státní nezávislosti. Ona zná jen způsob boje o historická práva provincií. Také v tomto duchu

učení svoje rozhodnutí: necht „nehistorické“ národnosti podrobi se správě větších historických celků, totiž v tomto případě Rakouska a Uher. Toto řešení otázky výrazně se charakterisuje slovy, jež se připsují Beustovi, jež je řekl jednomu uherskému politiku r. 1867: „paste vy svoje stáda a my budeme pásti svoje“. Rakouská „stáda“, to byli Češi, Slovinci, Dalmatinci, Poláci a Rusini. „Stáda“ uherská, to byli Chorvaté, Rumuni, Srbové a Slováci. Ovšem Poláci a Čechové v své skupině a Chorvaté v druhé vyžadují zvláštní pozornosti, jež se projevuje ve zvláštních výsledcích. Ale povšechně zařídí se ten „dualismus“, jež potrvál do posledních válek a konečně po slabých pokusech, změníti jej v „trianismus“, stal se příčinou zkázy habsburské říše.

Rozumí se, že národové „pasení“ byli nespokojeni a hledali jiného východiska. Již r. 1848 Palacký v konstituční komisi sněmu osmi národností, jež za vídeňské revoluce přesídlili do Kroměříže, učinil návrh rozdělití Rakousko na osm oblastí, z nichž každá by odpovídala jednotlivé národnosti a řídila by samostatně své věci. Ale pro Němce tento návrh byl příliš radikální. Komise projevila souhlas, vybudovati na národních principech toliko kraje a jim předati úkoly národně-kulturní, především školu. Ale kroměřížský sněm byl rozehnán 4. března 1849 a Palacký později zřekl se svého plánu. Jiný postup v podstatě méně radikální, navrhli značně později rakouští socialisté, Rudolf Springer a Otto Bauer. Jejich myšlenka jeví se jako osobní sjednocení členů jedné a téže národnosti ve svazy, jimž v oboru národních záležitostí přecházejí se funkce státní. Při takovém řešení členové různých národností mohly by žítí na též území, nepřekážejíce si navzájem a spravujíce se svými institucemi, jako se spravují členové různých náboženských společností. Jako základ takové veřejno-právní organizace měl býti stanoven „národní katastrof“.

Zájem socialistů o uskutečnění takové „národní autonomie“ jest pochopitelný. Rozpalující se národní boj zasahuje a sjednocuje všechny třídy jedné národnosti proti všem tří-

dám jiné. Taktó překáží sjednocení jedné a téže třídy různých národností v zápase proti druhé třídě týchž národností.

Do jisté míry ovšem také národní boj může nabyti třídního rázu, kdy jest to boj nižších tříd porobeného národa proti privilegovaným třídám vládnoucí národnosti. Než sociální podklad v těchto případech jest skryt, pokud znákem boje zůstávají národnostní otázky, totiž boj o jazyk, školu, víru atd. Vyhovětí těmto národním elementům boje, předáním vykonávání příslušných státních funkcí svobodným národním svazům, pro socialisty znamená, upravití si cestu pro přenesení boje na půdu čisté sociální. Síla jich posice a vnitřní cena jejich návrhu spočívala v tom, že téhož v podstatě vyžadoval také státní zájem při jistém stupni zosíření národních sporů, a to nejen zájem státní jednoty, ale prostě zájem státního klidu a pořádku a zájem pravidelného funkcionování státních institucí.

Rakousko-uherský příklad ukázal, do jaké míry může rozpáliti se a rozzuřiti boj národností, jež dospěly národnostního uvědomení v mnohojazyčném státě, jestli stát pokouší se činiti mu překážky. K závěru tohoto oddílu nutno připomenouti o tom mocném popudu, jakým působila na rozvoj národní otázky poslední válka.

V poslední době stalo se zvykem, činiti ostré výtky Versailleské a druhým dohodám mírovým, jimiž se ukončila světová válka 1914—1918, a ironicky stavěti se naproti „wilsonismu“. Zajisté ideologie této války ve mnohých věcech zůstala neuskutečnou. Bezpodstatnými objevily se naděje, že tato válka bude „poslední“; podstatné jsou výtky, že Svaz národů, vytvořený jako výsledek války, příliš se podobá svazů vítězů pro pojištění jejich nadvlády nad přemoženými. Než přesto třeba uznati, že, hledě k „malým“ národnostem a státům evropským, světová válka dovršila dílo, začaté francouzskou revolucí. Stačí srovnati mapu Evropy před a po válce, abychom viděli, jak mnoho nejsplstletějších a zdánlivě nerozřešitelných národních konfliktů střední, jižní a východní

Evropy došlo tu radikálního rozřešení, aneb se k němu přiblížilo.

Také sluší zvláště zdůrazniti, že zejména tato část práce na mírovém kongrese byla s největším uvědomením vykonána a nejvíce odpovídala idej, poněvadž při ní byli bezprostředně účastni nikoliv diplomaté a vůdcové, nýbrž inteligenti a vědci jak okrajím osvozených, tak i zemi osvobozujících. Vynikající a politické autority velikých států většinou nevěděly ničeho o národních sporech v těchto částech Evropy a spolehly na rozhodnutí znalet. Pročtěte řadu děl, jež napsali inteligenti spojeneckých zemí v prvních letech války o žádoucích hranicích národností v Evropě poválečné. Uvidíte, jak přesně byly v nich formulovány národnostní otázky, jak jasné a blízko ke skutečnému rozhodnutí mezinárodního acropagu.¹⁾

„Černáci bodům“ Wilsonovým zbyvalo jen formulovati to, co již stalo se majetkem obecního mínění, jako resultát priznaného národům v teorii „práva sebeurčení“. Ovšem takový výsledek byl možný jen proto, že většina národních otázek, řešených v tomto případě, byla řešena na účet poražených států. K velké škodě princip sebeurčení smísli se zde s principem „odškodnění“ národů, které účastnily se války na straně Dohody.

Mnoho pravděpodobně bude nutno ještě změniti. Ale mnoho, a často hlavní, bylo vykonáno. Pro malé národy evropské válka skončila ohromnými zisky. Nejlepším důkazem toho jest to, že všechna dřívější řešení národních otázek po

¹⁾ Zvláště výrazně vyniká díloha britské inteligence v přípravě rozhodnutí národních otázek na mírovém kongrese. Těmto otázkám byl věnován speciální týdeník *The New Europe* 1917—1919 (XIV svazků). O týchž tématech byla řada veřejných přednášek, sebraných v knize *The war and democracy*, by R. W. Seton-Watson, I. Dover, Nilson, Alfred E. Zimmern, Arthur Greenwood (Macmillan, 1916). Viz také L. W. Lyde, *Some frontiers of tomorrow*. L., 1915. Herbert Ad. Gibbons, *The new map of Europe 1911—14*. New-York 1914. Thomas Holdich: *Boundaries in Europe and The near East*. Viz také můj překlad v „Ročence Rěči“ z r. 1916. Stav územních změn viz také ve spise Isaiah Bowman, *The New World*, New-York, 1921.

př. bude stavěti právo národnosti pod ochranu historických práv provincií, když zničeny byly státy, jimž tyto provincie náležely, když provincie staly se státy, aneb částmi stejnojmenných států, aneb byly rozkouskovány mezi národnosti — podle etnografických hranic.

Jaká nyní potřeba hájení takového neúplného řešení „jako byla autonomie národů“, když pro řadu národností, jež ho potřebovaly, nalezeno přímé řešení — nezávislosti, a druhé národnosti byly postaveny pod ochranu (ovšem dosud neúplnou) práva menšinových, jež závazně byla vložena do ústavy osvobozených států, a jsou pod ochranou národnosti ligy? Nyní jest řada na malých státech, v jejichž území jsou tyto národní menšiny — a jež bohužel často se nakazily tímž imperialismem, od něhož samy tak dlouho trpěly.¹⁾

Ač tomu jest jakkolivěk, možno povšechně říci, že vítězství malých národností, osvobozených válkou, jest poslední a nejúplnější vítězství voluntaristického chápání podstaty národní otázky.

NÁRODNOSTNÍ PROBLÉMY V RUSKU

ДРУГОЙ ОДДЕЛ

¹⁾ O ochraně menšinových práv v nejnovejších mírových dohodách viz brožuru, Marc Vichniak, La protection des minorités dans les traités internationaux de 1919—20, Paris, 1920.

I. ZVLÁŠTNOSTI PŘI VYTVAŘENÍ NÁRODNOSTI A UVĚDOMENÍ NÁRODNOSTNÍHO V RUSKU.

Rusko nečiní nijaké výjimky v rodině národů a k němu vztahují se všechny, dříve stanovené these o rase, národnosti a obdobích, v nichž se národnosti vytvářely a uvědomovaly atd. Zvláštnosti našeho národnostního rozvoje spočívají, jako všude jinde, v tom, jak odrážel se stejný základní proces ve zvláštním místním prostředí zeměpisném. Vliv prostředí, jak jsme viděli, všude se jeví jako princip rozrůznovací, jako princip vzniku nových druhů a odrůd v říši rostlinstva a živočišstva, v říši pak člověkově jako princip nových ras, rasových rozdílností, národností. Aby vznikly nové typy, jest nutno ve všech těchto životních oblastech, aby byly dvě podmínky: nejprve rozšíření typu v novém prostředí na jistém více méně značném prostranství, za druhé pak jeho izolace, byť i dočasná, v tomto jeho zvláštním prostředí. První podmínka vyvolává změny druhů, druhá je ustaluje v procese vzájemného styku a napodobení. Rozumí se, že nikoliv forma, ale obsah tohoto pochodu vytváří národnostní materiál.

Když mluvíme „o kolektivně-psychologickém“ pochodu při vytváření národnosti, rozumíme při tom, že základem jeho jest individuální proces osvojování okolního prostředí, totiž to, co nazval Otto Bauer „apercepcí“.

Základní materiál pro vytváření národnostní apercepce jest nekonečně rozmanitý, neboť to jest ten materiál, jenž bezprostředně obklopuje člena lidské společnosti na každém bodu zeměkoule, k němuž jest připoután. U každého z nás

nezprostředni cte vlastenecký spojen jest netoliko se zemí, ke které náleží, nejen s městem aneb vesnicí, kde se narodil, ale s určitou ulicí, domem, domácím zařízením, uprostřed nichž měli jsme první své zážitky. Takovým jest vliv prostředí v úzkém smyslu. Ale jen zpracování tohoto materiálu prostřednictvím styku a napodobení — a zvláště jeho klad proti jinému právě takovému, ale cizímu materiálu — vytváří tu všeobecnou zásobu asimilovaných zážitků celé skupiny, z nichž plyne i obsah národnosti, její symbolika (kroj, pohyby, zvuky, chování, názory a „odznaky“ atd.).

Jakými zvláštnostmi vyznačovala se východní část evropské pevniny při národních procesech, jež se zde uskutečňovaly? Mluvíme o „procesech“ ve množném čísle, protože na tom velickém prostanství evropského Ruska, k němuž třeba připojiti ještě i asijské, národních procesů — zvláště ve stadiu neuvědomělé, živelném — bylo veliké množství. Ale ihned třeba mezi nimi rozlišovati dva typy, ve shodě se dvěma typy zeměpisného prostředí, mezi než dělí se území evropského Ruska, totiž les a stepi. Mezi lesem a stepí jest nejprve veliká různost chronologická. Step jižního Ruska jest nepoměrně staršího původu než les středního a zvláště severního Ruska. Během sta tisíc let, kdy lesní okresek byl ještě pod ledem a vodou, step již tvořila souši s tím travnatým porostem, jaký ji vyznačoval i později. Tvořila v jižním Rusku část travnatého pásu, o němž jsme shora mluvili. Vlastně do Ruska zacházel jen poslední klín této stepi, jež vroubila nepoměrně širším pásem asijské pusťiny. Z Ruska znenáhla tento klín zanikal v dunajské nížině, kde poslední kousek stepi opíral se o evropské hory. Toto zeměpisné prostředí bylo zvláště vhodné pro ten způsob styku, způsob vzájemného působení a napodobení, jenž, jak jsme nejednou vzhlašovali, byl nejstarším způsobem při vytváření lidských a národních skupin, totiž pro život kočovný. Tento život a chování četných stád koní předpokládají ohromná volná prostanství a velmi řídké obyvatelstvo. Než kočovné hordy na tehdejší podmínky představovaly přece mnohem hustší oby-

vatelstvo, než jaké bylo obyvatelstvo prvotního severního lesa a bažin.

Tyto hordy přenášely s sebou na celém obširném prostanství travnatého pásu, jež jim bylo vykázáno přírodou, svéráznost a stejnorodou kulturu. Nejstarší zbytky této kultury ještě nyní se uchovávaly v kurhanech východní a střední Sibíře, prostrárajících se dále přes jižní Rusko do podunajské roviny. Zde přebývala nikoliv jedna národnost, ale celý svět jich; zápolily vespolek, vítezily nad sebou, přemožení hledali cesty z Asie do Evropy, smetli s povrchu zemského, aneb si podrobili své předchůdce ve stepích. Začátek těchto dějin taji se nám v neznámé minulosti, ale konec odehrál se téměř před našima očima. V etnografii Evropy tento příliv kočovných vln měl velice důležitou úlohu, neboť dal Evropě, jak jsme viděli, již na přechodu od staré k nové kamenné kultuře, její třetí rasový živel, totiž krátkolobou alpskou rasu.

V ruské historii, v době nepoměrně pozdější, střídající se kočovníci jižní stepi také sehráli důležitou úlohu. Ale při vytváření národnosti pozdějšího Ruska neměli přímého účastenství. Zanechali zde jen výběžky té mohutné vlny napodobení, jež postupovala na západ aneb zmrírala na černomořském jihu a v roklínách kavkazských. Jižní část Ruska naproti tomu uchovávali svými stálými přesuny a náběhy v prvotní podobě s nedotčeným přírodním bohatstvím až do té doby, kdy od severu v XVI.—XVII. století nastal proud protivný lidské kolonizace a kulturního napodobení.

Přecházejíce k obvodu lesnímu, jenž jomalu a pozdě se zprošťoval vody a ledu a jenž byl zanesen bludnými kameny při odstoupení ledovců (jako nyníjší novgorodská a tverská gubernie), najdeme zde prostředí méně příznivé pro prvotní styk a vzájemnou působnost obyvatelstva, prostředí to, jež spíše bylo příhodno rozdrobení a izolaci než vyrovnání a splynutí. Tyto nepříznivé okolnosti jsou také příčinou té zdlouhavosti a té ohromné chronologické různosti v rozvoji jihu a středu Ruska, na kterou již jsme upozornili.

Pokud život v lese byl možný jen ve způsobě života lovc-

kého, nestál zajisté výše než život kočovný. Lovce právě jako nomád potřeboval, aby se uživil, obširných lesních prostranství; a tato okolnost, zároveň s obtížemi prvního mycení lesa, omezovala nahromadění obyvatelstva. Toliko rybní bohatství řek a pohodlný styk po nich umožňovaly vytvoření středisk, kde se konal primitivní obchod, a kam v případě nebezpečí před cizinci utíkalo se obyvatelstvo. Tato místa tvořila také středisko pro napodobení a přejímání. Než to byly jen jednotlivé body na nesmírném prostranství; styk přetával ihned stranou od nich a řek, v lesních pak zákoutích vytvářela se izolovaná plemenná střediska, kde okruh styku shodoval se s okruhem přibuzenstva. Zde tajili se začátky tvoření malých národních skupin, vznikaly a ustalovaly se zvláštnosti místních nářečí, zde vytvářel se stejnorodý vnější výraz. Ale to byl jen začátek neuvědomělého pochodu při tvoření národnosti.

Třeba připojiti, že jako pásmo stepní, tak i pásmo lesní neomezovalo se na území budoucího Ruska. Ale jeho pokračování šlo z Ruska nikoliv na východ, ale na západ. Na východě v Asii široký pás centrálního lesa ruského pro ostrý rozdíli mezi sibiřským vedrem a mrazy zúžil se v těsný a dlouhý pruh, jenž se táhl od západu na východ po řekách, mezi tajgou a stepi. To jest obvod pozdější kolonizace v Sibiři. Naproti tomu na západě naproti mořským proudům, vyrovnávajícím podnebí, les naplňoval celou německou nížinu, znenáhla postupuje k jižním a západním horám Německa. Ještě za dob Tactových tato lesní krajina, divoká a močalovitá, s velikými prázdnyými mezerami, nezpůsobilými k osídlení, se širokým prostranstvím pro lov a rybaření, ale s velikými překážkami pro začátky stálého zemědělství, připomínala naše ruské lesy pozdějšího období, jež postupně ztrácely tuto tvářnost během tisíciletí mezi VII.—XVII. stoletím po nar. Kristově. Jak drobná se v části jednotná kočovná kultura jižní, přecházející v tato lesní zákoutí, vidno z osudu kultury věku bronzového. Tato kultura, velice stejnorodá a neobyčejně stará v onom stepním pruhu, o němž jsme mluvili, ihned se roztláznula, když přešla do izolovaných provincií lesních. Její rozvoj zde

postupoval dále a dospěl dokonce ke svéráznému uměleckému bohatství bronzové epochy v Uhrách a Skandinávii. Ale tato kultura vyvíjela se ze sebe, stojíc na jednom bodě, poněvadž příliv nových napodobení a vzájemných působení, jenž zůstal otevřen na jihu, zde, nebyl-li zcela přerušen, stal se aspoň časem velmi obtížným.

Kraje, jež byly kolem tohoto rayonu, pokročily dále, osvojily si železo, kdežto zapadlá humna Evropy rozvíjela staromódní národní kulturu bronzovou, vyšší sice formálně, ale nižší obsahově.¹⁾

Něco podobného viděli jsme také mezi dávným obyvatelstvem západních okrajů evropských; toto usadilo se na místě, přestavši se stěhovati a kočovati, neboť dále nebylo možno jíti, a tu umělci kamenné doby zanechali nám pozoruhodné památky barevných vyobrazení živočichů v jeskyních. Tam tato národní kultura v začátcích byla rovněž spláchnuta novou vlnou napodobování, formálně ne tak vyspělého, ale obsahově pokročilejšího.

Jaké zejména národnosti se vytvořily a rozčlenily na tomto území nejstaršího bydlístě, nám nyní nemožno stanoviti. Víme jen tolik, že fyzický typ těchto národností byl již v oněch dobách smíšený a také jazyk, jimž mluvily, nejednou se měnil nebyv dosud ustálen. Totéž musíme předpokládati také o nejstarších kulturách střední a východní Evropy. Možná, — a jest to i pravděpodobno — že fyzické smíšení ras zde stalo se v menší míře než na evropském jeho západě, ale rozhodně již se uskutečnilo. Víme, že z kruhu národností evropských, jež přijaly v sebe stejný („arijský“) proud napodobení z jihu aneb jihovýchodu Evropy, v oblasti lesní kultury později do popředí vystoupily tři větve, těsněji souvisící navzájem než s druhými evropskými národnostmi, totiž germánská, litevská a slovanská skupina.

Studium jejich jazyků objevilo dávno souvislost a sousedstvo s jazyky čtvrté skupiny, finské. Třeba souditi, že lesní

¹⁾ Viz o tom Moritz Höernes: Die Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa (Wien 1898).

to jednotlivých jazykových skupin. Než spojití je s jediným určitým fyzickým typem nemůžeme. Vidět jsme, že jest spor o to, vznikly-li tyto skupiny jako kulturní (i národnostní) slatky uprostřed dlouholobé severní či krátkolobé jižní rasy. Zcela jest možno, že zejména přiblížení té i druhé dalo popud pro vytvoření nových kulturních skupin na smíšeném antropologickém materiálu. Možno také se dohadovati, že tyto kulturní novotvary vznikly v onom, pro vzájemné působení nejpříznivějším prostředí, jakým asi byl pohraničí pás mezi lesem a stepí (aneb na západě a ve středě Evropy mezi lesem a horami). Setkání se různých typů a střídání kulturních vlivů mně osobně jeví se jako výsledek objevení se na severu skupin, — již nikoliv antropologických, ale etnických — jež byly zapuzeny z jihu novými vlnami kočovníků. Takový původ zbavuje nás hledání prvotního „slovanského“ fyzického typu a prvotní „slovanské duše“. Víme již, že „duše“ národnosti jest funkcí mčnicího se sociálního procesu. Třajnosti vytvoření této duše třeba hledati v územním okolí; a v tomto „slovanský“ typ od samého začátku jeví se fyzicky smíšeným.

Během doby toto fyzické smíšení dokonce se vzrnáhá v téže době, kdy vytváří se „národní“ duše. Jako nevčdomělý proces toto vytváření národnosti jde stoletími, prostřednictvím postupné asimilace různých etnických prvků, jež vstupovaly v okruh stáležšího a těsnějšého styku a vzájemné působnosti okolo nějakého střediska. Jako uvčdomělý proces děje se to nepoměrně později již na podkladě tohoto prvotního, v hrubých rysech ustáleného sjednocení, tím, že shora dolů byly přenašeny jisté symboly sjednocení jež stávalo se od tohoto okamžiku voluntaristicky-rodním.

Za období, kdy ukončilo se na rozhraní mezi lesem a stepí definitivní oddělení ruské skupiny (s jejími pozdějšími rozmanitostmi) od slovanské, třeba pokládati, jak se zdá, VI.—XI. století po Kristu; bylo to mnohem později než po-

čátek vzniku druhých národních skupin evropských. Ale těžko bylo by hledati naše předky, jak to činili naši historikové nacionalisté, mezi kočovnými plemeny jihoruskými. Tam totiž, jak jsme o tom mluvili, byly jiné národní procesy a ruská národní tradice — i neuvčdomělá — tam nesháhá. Dokonce i v uvedeném období časovém pěti století proces národního odlišování ještě dále trvá.

V těchto stoletích nejprve rysují se základní hranice budoucího národního území. Stávají se zřetelnými prostřednictvím faktického styku a vzájemné působnosti skupin obyvatelstva, prvotně etnicky různých. Podle všech příznaků na začátku tohoto období v lesním pruhu horních přítoků Dněpru a hned východně od něho, za stepí, směřem k Okře a Volze sousedila s rusko-slovanskými plemeny finská a turecká plemena. Okolnost, že nebylo zeměpisných překážek, dále jednotný útvar východní roviny, byly mohlutným sjednocujícím principem. Poznamenáhu postupující nahoru po řekách k vodním předělům a potom přecházejíce v jiné úvaly, ruší osadníci postupně usadili se mezi cizími plemeny, předávali jim jazyk, osvojovali si jejich fyzický vnějšek — a takovým způsobem, nikoliv výbojem, ale cestou pomalé asimilace hotovil se základ ruské národnosti. Vytvářely se také v těchto zapadlých místech i nové různosti této národnosti.

Taková byla neuvčdomělá stránka našeho národního procesu. Ale v něm tehdy objevila se také druhá, totiž uvčdomělá.

Právě v tomto období od VI. do XI. století říčná síť středního Ruska stala se šířitelkou celé řady proudů cizozemského napodobení, jež, setkávajíce a křížujíce se, položily základ nové, svérázné kultuře, která začala se šířiti shora dolů (ve smyslu sociálním).

Jeden z těchto proudů napodobení postupoval od asijského a stepního jihovýchodu nahoru po Volze a jejich přítocích, rozšiřuje cestou semena zvláštní a ruské kultury. Druhý proud s opačného severozápadního konce přivedl nahoru po

jezerním úvalu na tutéž Volgu a Dněpr živě představitele severní skandinávské kultury.

Třetí proud přímo od jihu nahoru po Dněpru přinesl produkty křesťanské, byzantské kultury, zčásti bezprostředně, zčásti ve formách, přijatých od plemen jihoslovanských, velmi blízkých tehdy ruským plemenům.

Vojenství a umění státnické (především severu), náboženská vyznání (především jihu), vnější způsob života (především východu) — všechno to vytvářelo svéráznou směs napodobení, v němž objevily se také první příznaky národního uvědomění. Samo sebou se rozumí, že se objevily jen na hore v souvislosti s městským životem, nezávisle od života plemenného. Ve městě zároveň s vírou najednou byl ve vlastnictví přejet — nejza zpracován na místě, ale převezzen v hotové podobě ze slovanského jihu — první ruský literární jazyk, jazyk to bohoslužby a církevních knih, jsa lehko pochopitelný a přijatelný všude při tehdejší malém rozdílu nejen nářečí, ale i slovanských jazyků.

Ovšem tato forma kulturně národního styku byla přístupna toliko vyšším vrstvám společnosti, pravděpodobně zcela nečetným a připoutaným k nábožensko-kulturním střediskům, jakými byly kláštery. V klášterech, zejména na prvních stránkách našich starých letopisů, setkáváme se po prvé také s národní generalisací ve slovech „ruská země“ a zároveň s účelným pokusem objasniti, „odkud“ tato země „vznikla a měla původ“. Učené vysvětlení pro nás jest nezavazdné. Ale první záblesk národního uvědomění jest tu nepochybný, a jest lhostejno, odkud ve skutečnosti má původ samo slovo „ruský“, zda od Skandinávců, či od Finů, aneb od místní topografické země kyjevské. Velice důležitý jest také jiný poukaz na uvědomělé citění národnosti, které již zde na jihu se vytvářelo, a to ve „Slově o pluku Igorově“, jež jest proniknuto hlubokým národním citěním.

Toto dílo, pocházející nikoliv od mnicha, ale od družinníka, znova poukazuje na ty vyšší vrstvy, z nichž plynnulo — v tehdejší Rusku jako všude — první národní citění a vědomí.

Klášter a družina, to jsou východiska nejstaršího ruského voluntaristického poměru k národnosti. Z těchto právě středisk rozšiřovalo se také prvotní vědomí ruské jednoty, zprvu politické a kulturní, potom národní. Státě stěhováním knížecích dvorů a družin „po ruské zemi“ upevňovalo vědomí jednoty v tomto prostředí ne menší měrou než potulování rytířů a minnesängřů od hradu ke hradu ve feudálním Německu.

Než toto národní uvědomění zda šířilo se s vrchu společnosti do spodin obyvatelstva, do prostředí „rahů“? Aneb shodovala-li se nečetná střediska uvědomění s politickými a kulturními středisky a ostávala casami mezi okolní tmou? Vše, co víme o šíření tehdejší kultury, mluví ve prospěch tohoto posledního předpokladu. Odvolání se na ruské národní písně, na historické „byliny“ nemůže býti vyvrácením, jakmile jsme nyní uznali, že tyto „byliny“ byly rovněž plodem týchž národních vrchů, našich ruských troubadourů.¹⁾ Na okolnost, že později tyto písně začaly se zpívati národem a uchovaly se do nedávné doby na dalekém ruském severu, nedokazuje, že národ sám přinesl je sem z jihu. Sem jednoduše došla vlna přejímání — kdy ovšem, nevíme. A uchovalo se toto přejímání jen na odlehlejších okrajích působením téhož zákona, jakým uchovávají se v odlehlých krajích nejstarší formy jazykové tím, že další vlny přejímání sem nedostupují aneb jen později. Nelze popřítí ovšem, že i na samém jihu, kde vznikly „byliny“, citění vlastního kontrastu naproti „pohanům“, lidem to jiné víry, oděvu i zvyků, kteří stále činili útoky ze stepí, proti nimž bylo třeba udržovati celý systém náspů, opevnění a celou síť výzvědné služby, nemohlo nerozšířiti se také uprostřed samého obyvatelstva.

Ale pocit kontrastu naproti cizím jest, jak víme, toliko začátkem, toliko jedním z prvků, z nichž vytváří se národní vědomí. Jsouc ponecháno samo sobě, toto citění přestává, končíc zároveň s příčinou, jež je bezprostředně vy-

¹⁾ Viz badání Vsevoloda Millera o původu ruských „bylin“ a metodách jejich tvoření.

volala. Menší měrou ovšem toto cítění kontrastu vůči cizinci a cítění nepřátelské jako následek bylo vlastně také jednotlivým ruským plemenům při vzájemných srážkách.

Nejlépeším důkazem živelnosti a zárodečného stavu národnostního cítění v masách obyvatelstva jest ta forma, v níž chrání se u národa vzpomínky na minulost. Jest to forma legendy, předávané ústně, vnějším mnemickým prostřednictvím verše, jež vždy jest v tom prostředí, v němž není speciálního orgánu paměti, totiž inteligence. Životnost legendy s jedné strany a její připojení k momentům, jež zvláštně působily na fantasi národní, svědčí zejména o takovém primitivním, mladistvém a nestálém stavu sociální paměti.

Nejstarší vědomí národnosti, jež vzniklo nad spodinou národní, jež se rozšířilo pomocí sociálních vyšších vrstev v období, kdy místní národní zvláštnosti ještě úplně se nevytvořily, opírajíce se o hotový literární jazyk, přirozeně a nutně jevílo se ihned jako vědomí v š e r u s k é. Pokládá se za speciálně „ukrajinské“ aneb „velikoruské“ značilo by směřovati období. Ať hledíme jakkoli věk na osud dávného jižně ruského obyvatelstva, bylo-li od pradávna „ukrajinským“, odešlo-li na sever a vystřídáno bylo ukrajinským později, aneb naprosto bylo smeteno nájezdy kočovníků — at jest tomu jakkoli věk, národní tradice, jež přišla od Dněpru na Volhu, spolu s přesuny politických středisk, byla již v samém původu „ruskou“, nikoliv však „velikoruskou“ aneb „ukrajinskou“, jakož také jazyk staroruské literatury nebyl jazykem jakéhosi jednotlivého nářečí.

Základní proces u vědomení národnostního na východní rovině ukázal se takto od samého počátku jako proces uvědomění národnosti „ruské“. Většina jiných národností, jež se usídlila na tomle území, pocítila se jako „historické národnosti“ již mnohem později, kdy období ruského vědomí a sebeurčení dosahovalo již svého posledního stadia. Zejména proto, jak uvidíme, také ruská inteligence, jako tvůrce národnostního vědomí, do samého konce cítila se vůbec „ruskou“, a nikoliv „velikoruskou“.

Libo-li, byla tu také zvláštní stránka negativní. Jednoduše a prostě „velikoruské“ národní vědomí nevytvořilo se tehdy, když kolem začala vznikat vědomí „ukrajinské“, „běloruské“, atd. Národnosti, jež později se uvědomily, z tohoto faktu činily výtky ruské inteligenci, podezřívajíc její panrusism, jako důkaz jejího imperialismu a snah mocenských. „Budte velikoruskými nacionalisty“, navrhovali ruské inteligenci; „tehdy budeme moci mluvit s vámi jako rovni s rovni“. Ale pokud jste jednoduše „ruskou“ inteligenci, tím právě dáváte najve svůj nárok na prvenstvo a panství nad ostatními uvědoměnými národy na ruském území. Ruská inteligence, přes všechno přání, nemohla následovati této rady; nemohla totiž předělati ruských dějin.

II. RUSKÁ NÁRODNÍ TRADICE.

Viděli jsme již na ruském jihu na konci XI. století začátky voluntaristického národního uvědomení. Tyto začátky nebyly ničím odtrženy od další historie uvědomení, již proto, že nositeli jejích i divně i později jeví se tytéž vyšší vrstvy, jež nedoznaly nijakého katastrofálního přerušení. Než přece z jihu nelze odvoditi ruskou národní tradici. Neboť v podstatě v ruském středě, mezi Okou a Volhou, vytvořil se zvláštní, originální nová tradice, mnohem jednodušší, možná, než skvělé tradice kyjevského období, ale za to bližší spodním, těsněji svázaná s obyvatelstvem a značně více sblížující neuvědomělý proces s uvědomělým.

Urcili jsme, jako chronologickou hranici předcházejícího období, století VI. a XI. Pozorovali jsme, že za celou tu dobu vedle procesu národního odlišení působil také proces nového přejímání. Neboť otevřeny byly volné proudy napodobení ze sousedních, vysoce kulturně rozvířených středisk: skandinávských vikingů — varjagů, východních chalífátů a byzantské říše s jejími balkánskými odlesky. Ale právě v XI. století působení těchto středisk přestává. Vikingové se usazují na místech a uklidňují se, arabskou kulturu ustraňují dočasně rozpadnutí chalífátu a první turecké náběhy; Byzanci a Balkán úplně oddělují od Ruska vlny nových, nebezpečnějších kočovníků. A středisko do těch dob, vysazené čerstvým proudům, mění se v provincii odlehlou a do sebe uzavřenou, v úplně shodě se západní a střední Evropou, jež se rozpadla v právě taková stále menší a menší drobná provinciální střediska.

Nastoupí období nepříznivé novým napodobením. Ale jest tím příznivější pro vnitřní práci asimilace v každém místním středisku, ustáleném a odloučeném od styku s vnějším světem. Chronologická mez tohoto období konečného živelného sebeurčení mohla by se stanoviti stoletím VII.—XV. V této době, s jedné strany vytvářejí se místní nářečí, rozlišující ruské obyvatelstvo, s druhé strany postupuje zápas politických středisk, jež se vytvořily na jihuzápadě, severozápadě a ve středě. Tento dospěje na konci období k vítězství jednoho z nich, totiž moskevského. Toto středisko na začátku XV. století bere také ve své ruce další rozvoj, aneb, správněji řečeno, nové vytvoření národního vědomí a vypracování národní tradice. Spolu se sjednocením „celé Rusi“ okolo Moskvy mění se podstatně také ideologie sjednotitelů. Do konce XV. století byla to, jak v jiných místních střediscích, primitivní vlastnická ideologie přikupování a kořistění, jen lehce přikříšená zápasem s „pohany“ a s tatarskou hordou, spolu s přiměřeným náboženským posvěcením. První matný záblesk myšlenky o souvislosti pokolení a o tom, co zoveme „sociální pamětí“, nacházíme v závěti Simeona Hrdého (1353): „Při vám toto slovo proto, aby nepřestala památka rodičů našich i naše, — a s více by neuhasl a.“ Než to jest zatím tradice vlády rodového majetku, jež stále zaměňoval své funkce s vladařskými. Naši pozdější nacionalisté pokoušeli se voliti za východisko ruské národní tradice — moment osvobození severovýchodního Ruska od tatarského jha, totiž bitvu kulikovskou (1380), již vyhrál Dmitrij Donský, maje požehnání od Sergeje Radoněžského. Nelze popírati, že tento moment jistě působil mocně na současníky. A přece byl zahlazen dalšími změnami a netvoří ideologické meze. Osvobození připravovalo se znenáhla, právě jako vnitřní procesy zápasů s příbuznými a zařízení věcí vlastních, jež připravovaly půdu tomuto politickému výsledku. Ideologická změna nastala o století později r. 1480, kdy kulturnější sousedé znova objevili Rusko — tenkrát moskevské. Tehdy začal nový proud napodobení, jež pomohlo no-

věnu středisku najít nejprve vypůjčené a potom samostatné národní formule.⁷⁾

Národní ideologie této moskevské Rusi byla vybrána nikoliv nahodile a libovolně. Ze tří pohraničných ideologií: městské, municipiálně-republikánské (novgorodsko-pskovské), šlechticko-feudální (polsko-litevské) a byzantsko-turecké; pro Moskvu nejlépe se hodila tato poslední. Zejména tato dávala Moskvě možnost největší koncentrace vojenských sil a materiálních zdrojů v rukou velikého knížete, jenž se stal „pánem celé Rusi“. Zajímavou jest, že Ivan III., vyhledávaje kulturní formy pro svou vládu, úplně vědomě zamítl návrh císaře svatě římské říše, jenž chtěl učiniti jej jedním z evropských králů stejně, jako byli vladaři polsko-litevští. Ale také se Žofii Paleologovou neoženil se proto, aby obdržel dědictví byzantského trůnu. Poslední nástupce Paleologů nadarmo hleděl mu prodati svůj titul za slušnou cenu. Ivan III. neodhodlal se jej koupiti. Čině si nároky na země litevské, jež dříve byly ruskými, Ivan III. spokojil se odvoláním na „prastará dědictví“ práva svých „prarodičů“; „jest to náš majetek otcovský“. Nejvíce přijatelnou ideologií přinesli do Moskvy v té době nikoliv Němci a Řekové, ale Jihoslované, zároveň s byzantsko-tureckou technikou vojenství a financnictví. Na Balkáně v té době (již od XIV. století) vytvořila se v zápase s Byzancí a Turky vlastní národní ideologie, totiž pravoslavná a samoděržavná. Bulháři měli svůj „přeslavný hrad Trnovo“, jemuž předpovídali úkol nového Cařihradu a starého Říma. Měli také svého cara a samovládcu, Jana Alexandra, jemuž bylo určeno místním proroctvím státi se „slavným vítězem“, jenž vyžene Turky z poloostrova a bude pokračovati v byzantské tradici. Ale všechny tyto skvělé naděje byly zničeny po dobytí Cařihradu od Turků (r. 1453). Slovanské duchovenstvo, hledajíc osvoboditele, odebralo se tehdy do Moskvy a přeneslo sem všechny svoje národní ideály a

⁷⁾ Pro podrobnější výklad další státi této knihy viz moje: „Očerki po istorii ruskoi kultury“ 3 svazky. Český překlad od V. Duška v Lichterově Výborni nejl. spisů poučených.

všechnu národní terminologii. Tito muši — jako bulharský mitoropolita Kiprian aneb Srb Pachomij, našli v Moskvě žáky, první ruské inteligenty, jako byl mnich Filofej, jenž sám prodléval na pravoslavném východě, aneb děk Mísar Munčhin. A tyto dosud jediná inteligenti první osvojili si ideologii, předsahující síly tehdejší zcela provinciální Moskvy, totiž všesvětového rusko-slovanského poslání — zachrániti v Cařihradě vyhaslou a jedinou v celém světě pravou křesťanskou víru. Tenkrátě také stará legenda o „rusém národě“ (xanthos genos), jenž zvitěží nad Jerusalemem a ovládne sedmičluný Cařihrad, byla rozluštěna ve smyslu „ruského rodu“ a Moskva obdržela od Jihoslovanů titul třetího Říma, moskevský pak kníže v ústech jihoslovanského duchovenstva začal se titulovati carem a samovládcem. V Moskvě tato teorie byla rozvíta nikoliv ve smyslu přijetí mnohosiňého historického dědictví — tyto perspektivy byly příliš vzdáleny — jako spíše ve smyslu určení vlastních národních forem vládařství a víry. Proces tohoto osvojení možno stopovati ve třech pokoleních od r. 1480 do polovice 16. století. Obsah tohoto procesu jest velice zajímavý. Věc měla se totiž tak, že ideologie přinesené z pravoslavného východu byly mnohem složitější než to, co mohla a chtěla přijmouti za své oficiální Moskva.

Následoval svého způsobu zápas o přednětý napodobení, jenž se skončil zjednodušením a přizpůsobením východních ideologií ku potřebám a úrovni Moskvy. Co se týče náboženství, na pravoslavném východě byly směry (jež byly importovány přímo z Athosu od Nila Sorského), prohlubující chápání a cítění náboženské ve smyslu „duchovně mystickém“, připomínající pozdější slavjanofiskou „filosofii“ a teurgii.

V oboru politických ideí naproti byzantské samoděržavnosti byla postavena téměř konstituční idea „jednomyslného všeobecného sovětu“, „ročně“ se shromažďujícího, idea to velice sympaticky přijatá v tehdejší vrstvě caru „sloužících“ lidí. Tyto ideologie byly však odstraněny po zápase, jenž přišel drahno jejich hlasatelům. Samostatné ruské pravoslavi „za-

svitlo“ po dvou místních sněmeh uprostřed XVI. století, na nichž bylo kanonizováno velké množství vlastních ruských národních svatých na důkaz, že neschudla ruská země na posvátnost“. Samoděržavnost takéž se povznescila cili národními. Odvodila se od řeckého císaře Konstantina Monomacha a ozdobilu carským titulem a regaliemi, při čemž carihradský patriarcha potvrdil historickou legendu, neuměle sestavenou v Moskvě. Národní tradice, náboženská a politická takto se oficiálně vytvořila. Byla to pravoslavná a monarchická idea zvláštního moskevského odstínu.

Než tato tradice nepotrvala dlouho. Podstatně bylo ji předitelati pod vlivem nového proudu napodobení z řeckého východu a z protestantského západu v XVII. století. Ale mezitím podařilo se jí proniknouti od sociálních vyšších vrstev ve vrstvu obyvatelstva nejvíce uvědomělou. Tak na konci XVII. století byly tu ideologie dvě: novější, kulturnější a zastaralá, ale populárnější ideologie XVI. století.

Velmi významným pro ruský národní proces jest to, že nová, kulturnější ideologie XVII. století setkala se s odporem, jenž přijal formu tak zvaného „rozkołu“. Tato nová ideologie, jakož i ideologie XVI. století ve své době byla téměř výhradně vlastnictvím dvora a těsného kruhu dvorní blízkých. Do tohoto prostředí vtěkal nyní již téměř bez překážky nový proud napodobení. Tento šel tenkrát přímo od západu, pominuv Polsko, jež od konce XV. století bylo povinným zprostředkovatelem a průvodcím západních vlivů. Na začátku bylo to napodobení technické (především vojenský); potom rozšířilo se na dvorský život, kroj, domácí zařízení, zaměstnání, výbor čebty a dále na náboženské a politické idey. Odpor, s nímž se setkala tato ideologie XVII. století v kruzích městských, dosti širokých, které si osvojily ideologii XVI. století, ukazuje, že národní vědomí začalo se probouzeti v tomto městském prostředí. To přirozeně souviselo s národní symbolikou, jež byla vzata z ideologie doby přednikonovské. Později ovšem také idey XVII. století, odsuzované jako novota, samy sestály a obohatily repertoar národní symboliky.

Obě vrstvy přejímání se sblížily a splýnuly, když se objevila třetí, nejsilnější, totiž přejímání XVIII. století. A tu konečně uskutečnili se přelom, jež ruší nacionalistické charakterisovali později jako roztržku mezi inteligenci a národem. Ve skutečnosti nebyla to roztržka, ale nový stupeň národního uvědomení, jenž rychle vystřídá dva předcházející. Třeba však uznati, že XVI. a XVII. století našich dějin vytvořila skutečné prvky svérázné ruské národní kultury. V oboru umění — obzvláště stavitelství — této kultuře podařilo se přinésti dokonalé plody, známé pode jménem ruského slohu. Zčásti možno to říci také o chrámové malbě a duchovní písni. V jiných oborech úspěchy byly skromnější a připomínaly období dávno minulé na západě. V oboru vědním jak praktickém, tak abstraktním, Rusko zůstalo hrozne daleko za evropskou vědou a technikou.

Moskevská církevně náboženská kultura stavěla nepřekonatelné překážky tomu, aby se povznescila ruská škola na úroveň výmnoženosti doby. Vyplýnul z toho neobyčejně tragický stav, jež s neobyčejnou prozíravostí předpověděl znamenitý slovanský spisovatel, Charvát Jurij Krizanič, jenž adresoval caru Alexeji Michajloviči své rady a varování z daleké Sibirie, kam byl vypovězen, aby nepoškodil moskevské národní tradice (1661—1678). Krizanič viděl, že Rusko nemůže nic postavití proti mohutnému proudu napodobení ze západu, a že tento proud nemůže býti zadržén, neboť zbyvala jediná alternativa — ztrnutí řecká tradice.

Krizanič velice se obával slepého přejímání od ciziny a odnárodnění jakožto jeho následku, čehož doklady viděl kolem sebe u jiných slovanských národů. Nikdy ještě národní otázka v Rusku nebyla tak jasně postavena jako ve spisech tohoto myslitele, jež daleko předstihla svou dobu a zůstala majetkem nemožných vynikajících knihoven. Tušení nezklamalo Krizaniče. Petr Veliký otevřel všechny závory na západ a skromné začátky moskevské kultury nemohly se vzepřiti náporu kultury nové; byly zdeptány a zatlačeny do spodních vrstev, kde vegetovaly ještě během celých století.

112

113

114 povrchu stav ruského života v první době velice se podobal začátku odnárodnění. Ve skutečnosti však objevil se opak. Т е р в е od Petra Rusko obdrželo svůj orgán souvislé národní paměti a — nyní již nepřerušovaného — rozvoje národního uvědomení. Obavy Križaničovy ukázaly se zbytečnými. Slované se odnárodnili cestou živelního procesu asimilačního, ustupující vyšší kultuře germánských plemen, zcela právě tak, jako touž cestou odnárodnila se finská plemena vnitřního Ruska, ustupující vyšší kultuře ruské.

Tak bylo ztraceno pro Slovanstvo nejstarší obyvatelstvem, kde moc vládní přešla do rukou podmanitelů; v tomto případě odnárodnili se především účastníci vládní moci, třída vládnoucí. Odnárodniti slovanskou národní masu také v tomto případě podarilo se zřídkka a těžce; to se v staré době zdařilo částečně Turkům a v nové době Madarům. Rusko nebylo v postavení dobytého státu a překročilo období živelného procesu plemené asimilace. Nikoliv tak pro posílení, jako spíše rodnosti, Rusku byl potřebný orgán, jenž vždy a všude plnil tuto funkci, totiž národní inteligence. Vytvoření tohoto orgánu jest dílem Petrovým. A proto jeho reforma jest číra — to historické datum, od něhož začíná souvislá historie ruského národního uvědomení a ruská kulturní a voluntaristická národní tradice.

III. RUSKÁ KULTURNÍ TRADICE.

Historii ruské inteligence možno třeba začínati nikoliv od Petra, ale od konce XV. století v Moskvě a také od konce XIV. století v Novgorodě. Než to byla historie jednotlivých záblesků světlých uprosřed mraků; v ní by nebylo zejména to, co tvoří podstatu národního vědomí; nebylo by národní tradice, předávání od pokolení na pokolení jednéh a týchž národních snah. Objevení nositelů národní ideologie bylo by tehdy příliš sporadické a nesouvislé a sám obsah ideologie příliš rychle by se měnil. Aby stal se obsah tento stejnorodým a jeho předání souvislejší, bylo zapotřebí dvou předpokladů. Nejprve školy a za druhé jistého, byť i úzkého kulturního prostředí. To i ono objeví se teprve počínajíc Petrem, ba přesně řečeno, u nejbližších nástupců Petrových.

Sám Petr byl ještě příliš osamocen, jím otevřený pramen napodobení byl příliš cizí a málo dostupný tehdejší ruské úrovni; kroužek lidí, kteří se poddali působení tohoto pramene — „ptáčát z hnízda Petrova“ — byl velice nahodilý a nečetný a to, co si narychlo a naspěch osvojili, bylo příliš vnější a příliš obmezeně prospěchářské, jak také jen mohli přejímati samoukové, kteří se dali na učení v dospělém věku, Proto také reforma Petrova ukázala se příliš osobní a násilnou; proto také její příkrá rozluka se starým životem přiměla krátkozraké lidi k tomu, aby ji pokládali za protinárodní. Ve skutečnosti ruší lidé také v první době slepého a mechanického přejímání zůstávali národními a dále potom proces spočíval v postupném osvojení a prohlubování obsahu vypůjčeného a v jeho samostatném přepracování. Tu

možno rozlišovati periodu vnútorného zazývání prejmanců, takovička periodu inkuabáci, jež trvala asi sto let po smrti Petrovč. Ale potom následovala perioda skvělého a nebyvalého v ruské historii národního rozkvětu první ruské epochy během následujícího půlstoletí, a dále ruský kulturní život vstoupil na normální koleje samostatného a nezávislého rozvoje civilizovaných národů.

Možno ovšem učiniti jisté výhrady, že totiž některá přírušení byla také v těchto dějích. Zčásti měla svůj původ v překážkách vládních, jako byla reakce na konci vlády Kateřiny II., začátku vlády Mikuláše I. a celé vlády Alexandra III.

Zčásti přerušeni v obсах kulturní tradice bylo vyvoláno objevením se v každém pokolení nových pramenů idejního napodobení.

Než působivost tohoto přerušeni nelze ani přirovnávati k tomu, co bylo do Petra. Přitom s každým pokolením přerušeni stávalo se stále kratším a ideová tradice stále organičtější a trvalejší. Sociologická příčina toho jest ta, že okruh osobností, přístupných napodobení, s každou generací stával se stále širším. S rozšířením tohoto okruhu a zesílením trvalosti kulturního styku v něm souvisí také stabilisace literárního jazyka. V pravdě vědeckou bude ta historie ruské kulturní tradice, která bude vycházeti od pozorování právě učiněných, jež podávají nit a metodu pro studium podobností.¹⁾

Není věci této práce poušeti se do těchto podrobností. Ale ruská kulturní tradice popetrovského období tak těsně souvisí s dějinami ruského národního uvědomení, že nutno pozastaviti se při jejích hlavních etapách. Moje vyličení tohoto procesu ovšem bude se lišiti od líčení ruských nacionalistů. Tito poslední budují své dějiny na ideji zápasu původnosti s napodobením, staré doby s novotami, specificky ruského s cizozemským. Ale my již víme, že napodobení jest základním a věč-

¹⁾ Podrobnější výklad viz v mém díle: „Očerki po istorii ruskoi kultury“.

ným zákonem při tvorbě původnosti, že vše specificky národní jest také přepracovaným produktem bývalých napodobení, a že periody největšího napodobení nejvíce oplodňují samostatné národní tvoření. Zápas obháječů samobytnosti s napodobiteli, xenofobů s xenomany, jest jen primitivní formou národní vědomí, vlastní začátečním stupňům procesu v prostředí málo kulturním. Na svém nejnižším stupni slepého národního instinktu, jenž jest probuzen uvědoměným nepřítelstvím k cizincům, tento zápas projevuje se ve formě mechanické tak zvaných pogromů, jakých zakoušela na př. od moskevské cháty cizí církev v polovině XVII. století. Vyšším stupněm projevu samobytnosti jest odpor rozkošníků proti Petrově reformě života ve jménu nábožensko-národního ideálu. Ještě dále projev samobytnosti ještě více se zjemňuje. Začínají pokusy rehabilitovati minulost, jež stala se dostatečně vzdálenou, aby se stala možnou její idealisace. Idealisují se „starodávne ctosti“ našich předků, formy jejich života atd. Nejprve se to děje platonicky z popudů morálních. Potom začínají pozorovati politickou výhodu, jakou možno vyvoditi z rehabilitace minulosti, a ochrana odumřevší starobytnosti dává se pod ochranu vlády, jež si nepřije novot. Všemi těmito stadii, jak ihned uvidíme, prošel také náš nacionalism. Než on dokonce nekryje se s tím procesem prohubení národního uvědomení, jaký nás zde zajímá.

Abychom mohli stopovati rozšíření popetrovského národního uvědomení, kulturního i voluntaristického, shora dolů (jak ono vsude se šíří), nutno především pevně chovati v paměti základní fakta, svědčící o postupném rozšíření prostředí, přístupného napodobení. První naše kulturní generace (možno jich napočítati celkem 8 od doby Petrovy reformy), jež prošla řádnou školou v dobách carevny Anny a Alžběty (1730 až 1761) ještě těsně připoutána jest ke dvoru. Ve škole učí se pékným způsobům šlechtického chování a cizím jazykům, za Anny německému, za Alžběty francouzskému. Za Kateřiny II. ke vlivu školy přidruží se vliv četby, zprvu v originálech a na konci XVIII. století také v překladech. Toto na-

jednou rozšíří kruh prostředí, přístupného napodobení, na vyšší vrstvy měšťanstva a provinciální šlechtě. Toto rozšíření čtenářského prostředí nejvíce jest spojeno se jménem Novikova.

Současně s rozšířením postupuje také prohloubení napodobení; za čtením románů následuje čtení spisů politických a filosofických. Objeví se první mládež (Radišev), jež absolvovala cizí universitu. Válka napoleonského období dá nový sliný popud k rozšíření prostředí napodobovacího tím, že přivedla masu šlechtického důstojnictva v bezprostřední styk se zahraničím (děkabristé).

Dále za Mikuláše I. prostředím kulturního napodobení stane se vlastní ruská universita, na níž se objeví skvělá plejáda profesorů, kteří se vzdělali v cizině (40. a 50. léta). O rozšíření a upevnění čtenářského kruhu v městech a v provinciích svědčí velký úspěch ruských měsíčníků a reputace založená v této oblasti (Běliňský).

S polovinou XIX. století — právě v roce 1850 — možno spojití výrazný symptom nového přelomu: universitní mládež přestane závazně vstupovati do státní služby, do vojska a úřadů. V témž čase v literatuře mimo spisovatele-šlechtice objeví se spisovatel-seminarista a spisovatel-„nešlechtic“. A začátek vlády Alexandra II., v letech 60. a 70., epocha to velkých reforem, jest provázena ohromným rozšířením sféry inteligentní práce ve svobodných zaměstnáních — spisovatele, advokáta, lékaře, učitele, zemského činitele atd. Tráto získává se po prvé v ruské historii pevná půda pro ruskou inteligenci, jako zvláštní skupinu sociální. Zároveň s tím nesmírně se šíří také okruh jejího vlivu a tomu odpovídající okruh napodobení, vnikající hluboko do ruské vsi.

Tráková jest půda, na níž během posledních dvou století a osmi generací vytvoří se nová ruská národní tradice. Již jsem připomenul, že tu třeba rozlišovati dobu „inkubace“ a dobu pravého národního tvoření. Můžno tu ukázati na to, jak v oblastech tohoto tvoření, nejvíce povolaných vyjadřovati

„národní duši“, ruské umění rychle dosahuje vrcholku, jímž dostává se obecného, mezinárodního uznání, a jak se zase samy stávají pramenem napodobení. Tento proces se uskutečňuje téměř současně v letech 1820—1870 v oblasti ruského jazyka a literatury, ruské hudby a ruského malířství. Tráta tato jsou všeobecně známa a není třeba při nich se pozastavovati.¹⁾ Zastavíme se jen při rozvoji národního myšlení směřujícího ku poznání samých sebe, své národní osobnosti, souvislosti přítomného s minulým a svého místa uprostřed jiných národů.

Jest obyčklé mínění, že toto myšlení rozvílo se dvojnásobným směrem a sice směrem samobytnosti a směrem vypůjčování aneb, jak se populárně říká, směrem „slavjanoфильства“ a „západnictví“.

Skutečně oba proudy procházejí všemi generacemi po Petru a vespolek nepřetržitě zápasí.

Ale, co zvláště jest zajímavé, jest ta okolnost, že oba podléhají téměř zákonu přejímání a napodobení, oba střídavě čerpají z proudu napodobení, aby prohloubily svůj obsah, a že tento prohlubující časem oba velice se sblíží. A chceme-li podati časovou klasifikaci obojích směrů, tu nutno ji zakládati nikoliv na znaku a vítězství nacionalismu nebo evropeismu, ale na těch střídavých vlnách postranních, které stejně určují v každém jednotlivém období charakter a ideový obsah toho i onoho směru bez rozdílu. Po tomto posledním znaku můžeme rozlišiti pět období, z nichž každé projevovalo zvláštní směr národního myšlení, prohlubující jeho obsah a poskytující dočasně převahy brzo tomu, brzo onomu směru podle toho, jaká byla podstatná ideologie, již přinášela.

Tráto období mohli bychom označiti takto:

I. B y t o v ý č i l i n á r o d o p i s n ý n a c i o n a l i s m a e v r o p e i s m ; jest to stupeň, jenž přešel do 18. století ze 17. století

¹⁾ Stručný výklad těchto faktů viz v mé knize: *Russia to day and to morrow*, Macknillan, New York, 1922, kapitola „o ruském přispěvu k světové civilizaci“.

a zvláště vyznačuje dobu nejbližší Petrově reformě, totiž jeho prvních následnic na trůně.

2. Politický evropéism a poněkud opoždivší se s přiměřenou formou politický nacionalism (přibližně od 1770 do 1825).

3. Nábožensko-filosofický nacionalism („slavjanofilstvo“), jenž zabarvil přiměřeně také současný evropéism radikálního typu, („západnictví“, které se ještě nerozlišilo od socialismu) přibližně od 1825—1856.

4. Sociální nacionalism a evropéism (1850 až 1870).

5. Vědecký nacionalism („novoslavjanství“) a evropéism („evoluční liberalism“) od konce 19. století.

Od boje bytového a národopisného nacionalismu 17. století proti napodobení ciziny, týž boj po Petrovi liší se tím, že nevyhrožuje již pogromy mas a hranicemi duchovenstva (Kvinn Kulman).³⁾ Jest to zápas ideový a literární, jenž nepřekáží klidnému vnikání nové kultury v život. Zásada Petrova, „každý může věřit, jak chce“, činí tu ostrou hranici. Od perody petrovské reformy další desetiletí (1725—1770) liší se tím, že přejímání a napodobení ztráci bezprostřední technický a praktický ráz. Pronikají v zařízení života a začínají vychovávati a šlechtiti osobnost. Konečně, hledě k dalšimu, druhému stupni (po r. 1770), toto první přechodné stadium se vyznačuje v nejširší a povrchnosti přejímání. Uvědoměli představitelé nového světového názoru (jako děje-pisec Tatišev) jsou zde ještě vzácní a osamoceni; musí skrývati před okolím svou duševní roztržku s tradicí, zvláště s tradicí náboženskou.

Povrchnost vypřičování, slepé napodobení módy, umělost módního jazyka, zvláštní způsoby života, všechno to dodale v další generaci (2. pol. 18. století) bohatý materiál pro karikaturu a satiru. Význačným rysem této první perody přejímání byl omezený okruh jeho rozšíření při dvoře a ve společenských vrstvách „urozené šlechty“, obklopující dvůr careven. Vnější evropéism stal se odlišným rysem, jenž vytvořil hranici mezi vrstvou vládnoucí a „sprostáctvím“ (t. j. prostým národem). Proto také útoky na povrchnost přejímání, na „zkažení mravů“ a vlecení naproti tomu „dávnych ruských cností“ přibraly na se zabarvení prvního v Rusku demokratického a sociálního protestu (Novikov). Ale tento zjev nás uvádí již za chronologickou hranici „bytového nacionalismu a evropéismu“.

Druhé stadium vyznačuje se hlubším a uvědomělejším proniknutím vědců nové generace v podstatu evropské kultury. Konflikt nových ideí s tradičním názorem světovým přivádí zde poprvé k řadě duševních dramát (boj víry s nevěrou u Fon-Vizina, u Radiševa a Ušakovy). Potřeba prohloubení a zjemnění duševního života projevuje se v rozkvetu svobodného zednářství, především v jeho mystických odbočkách (Švarc). Než já jsem charakterisoval toto druhé období (1770—1875) tím všeobecným rysem, jenž spojuje dvě generace, s některým přerušením mezi nimi, jež bylo přivedeno reakcí Kateriny II. a Pavla, totiž rysem politického boje mezi novými evropskými ideami revolučního období a ruskou rovněž politickou tradicí. Tato poprvé pokouší se v processe sebeobhrany nalézt ideové základy pro ochranu nacionalismu. Toto období počíná od osvojení nových politických ideí samými představiteli vládní moci, Katerinou II. a Alexandrem I. v prvních letech jejich vlády (1762—1772; 1801—1809); dvakrát se však přerušuje prohlášením obou vlády, že nová politická ideologie jest škodlivá pro uchování starých zřízení politických, neboť národní zastupitelstvo jest nemožno bez omezení absolutismu monarchického. Tak dvakrát mladá ruská inteligence stává se obětí tohoto vládního sebeponušení (Novikov, Radišev, Speranský a děkabristé). Boj, přecházející z ideového v politický, končí vyhnanstvím a popravami, prvými to politickými popravami v Rusku.

Co získal z tohoto období ruský nacionalismus? Za Kateřinu II. již začal přijímat formu národního sebepoznání, prohloubeného pokusem souvislého studia ruské minulosti s objasněním národních zvláštností podmínkami zeměpisného prostředí a podnebí (dějepisec Bolin).¹⁾

Ale tento vědecký počátek zůstal osamocen, nevytvořiv školy ani směr. Hlavní proud tehdejšího nacionalismu šel ve směr velebení ruského starodávného života a starých cností našich předků. Kateřina II. chtěla v té příčině opřít se o satiru Novikovu, neprohlédnuvši ihned jejího ostří. Za Alexandra v tomto směru, jenž stával se stále banálnějším, pokoušel se pokračovati Šiškov se svým staromodním „slovanstvem“ a pokusem, vytvořit zvláštní „povýšený“ vlastenecký sloh.

Tento nacionalism ohřál se zápasem s Napoleonem a útokem „dvanaácti národů“ (Glinka, Rostopčín). Jedné doby se zdálo, že nastala nejen recidiva „bytového“ nacionalismu, ale i probuzení živelních pogromných instinktů minulých století. Než takovéto náhady brzo přešly, ba také nemohly nadchnouti národního myšlení. Ani Kateřina se svou ideou monarchie, omezené právy stavů (dle Montesquieu), ani Alexander se svými záchvaty nadšení pro konstituční zřízení a se svým prohlášením sebe sama za „šťastnou náhodu“ na trůně nemohli v minulosti hledati materiál pro idealisaci moskevské dědičné autokracie. Ani carevna protestantka ani car, jenž se dal strhnouti současným mysticismem, nemohli idealisovati také pravoslavy, dokonce když hleděli naléztí politickou oporu v náboženství.

Takto rehabilitace nacionální tradice se nedostavila. Objevila se ve formě poněkud hrubé uvarovské národní „trojice“ teprve v letech 1830. a 40., kdy se podarilo připojiti k „smoděžaví“ a „pravoslaví“ nové heslo, jež právě stalo se módním, „národnost“. Stará politická a stará národní forma, ne-

¹⁾ Viz moje „Glavnje tečenija ruskoi istoričeskoj mysli“, kde jest charakteristika světového názoru Tatjiščeva a dějiny prvotního ruského „schellingismu“.

vytvořivše ani jedna ani druhá kulturní tradice, byly tu postaveny pod ochranu národní idey (období evropské reakce a začínajícího romantismu). Než hrabě Uvarov nepochopil, že idea „národnosti“ jest ideou živého, rozvíjejícího se organismu, že to idea v podstatě demokratická a revoluční těmi metodami (povstání), jakými právě tehdy začala klesťti si dráhu. Vímě, že postaviti tuto ideu pod ochranu „Svaté aliance císařů“, vymyšlené Alexandrem, nejen se nepodařilo, ale naopak od této idey začala zkáza „Svaté aliance“ (řecké povstání) a od ní první ustoupil, seznam její revolučnost, politický vůlce aliance, hrabě Melternich. Takto oficiální formulace nacionalismu, jež se nezdařila ani při Kateřině ani za Alexandra, s nastoupením Mikuláše I. konečně ocitla se v bezvýchodné situaci a v ní zůstala.

Tón dávaly v druhém období politické idey evropskému, vzbuzené samou Kateřinou (viz Montesquieu, Beccaria, Blackston) a rozšířené od mládeže její doby na Rousseaua a Mablyho.

Za generace alexandrovské k nim se připojili Destutt de Tracy, Benjamin Constant, Filangieri. V rukou mládeže těchto dvou pokolení politický evropem stal se radikálním a opozičním — a zůstal takovým až do posledního účtování se starou národností tradicí, do období dvou posledních revolucí. Oba směry této oposice, konstitučně monarchický a republikánsko-federalistický, objevily se v blízkém sousedství a styku vzájemném již za Alexandra I. a přivedly jen své nadšené stoupence (děkabristy) na popravěště a do Sibíře. Než přece idea evropem nejevila se ještě při těchto dvou pokoleních dosti prohloubenou, aby položila základy nové národní tradice. „Evropské“ myšlilo se ještě jako něco protivného „národnímu“, něco, co musí býti přeneseno ze zevnějšíku, mechnickým přejímáním.

To bylo slabé místo tehdejšího politického evropem a na tom, jak ihned uvidíme, nacionalism v nejbližší generaci zjednal si svou skvělou odvetu. Nad slabou a bezobsáznou formuli Uvarovu vymykla nová, filosofický zdůvodněná stavba rus-

kého nacionalismu, jež podrobila svému vlivu jedné doby i sám evropskismus. Myslím tu ruské „slavjanofilství“ let 1830 až 1850. Než tu začíná zase nové, třetí období.

To byl moment, kdy námi vyličené období „inkubací“ národního sebepoznání se ukončilo a začínal rozkvět původního, národního tvoření. Byl to zároveň rozkvět původního ruského nábožensko-filosofického myšlení. Za ním rychle následoval také rozkvět myšlení sociálně-politického. Ale v období třetím, nyní líčeném převládal směr nábožensko-filosofický — částečně možná v závislosti od německého pramene nového napodobení ciziny (Baader, Schelling, Hegel), ale z části a v podstatě pro těsnější souvislosti této strany národního myšlení se starou národní tradicí. S bývalými oficiálními formulacemi národní tradice tento směr se rozešel. Ale zato pokoušel se dáti této tradici nové a hlubší nábožensko-filosofické zdůvodnění.

Tim však slavjanofilský nacionalismus dal také popud pro nové zdůvodnění evropskismu, jenž obdržel tu své charakteristické jméno „západnictví“. Než vybudovati „jinou“ stavbu západní na „tomtéž“ slavjanofilském, nábožensko-filosofickém základě (jak chtěl Hercken), bylo obtížno. A jiného teoretického základu ještě nebylo po ruce u tehdejších západníků. Proto tedy evropskismus průběhem třetího období zůstal bez doktriny rovnomoce slavnjanofilství a omezoval se především na praktické námětky.

Bez přejímání stále nového ze zahraničí neobešlo se to také při této vyspělosti národního myšlení. Nacionalismus a evropskismus vzaly každý svou základní myšlenku u jednoho ze dvou vědců filosofických německého západu. Nacionalisté dali přednost Schellingovi toho období (let čtyřicátých), kdy jejich vědeckové doučovali se na německých univerzitách. Naši západníci — pokud byli filosofové — dali přednost Heglovi. Příčina této volby jest pochopitelná. Systém Schellingův jest zahrnutím v sebe, v tajnosti citění a mystiky, jest to klid. Systém Heglův jest pohyb, evoluce, rozvoj „ducha“ v logické důslednosti. Schelling hledal souladu s náboženstvím, Hegel vedl

k současné vědě. Slavjanofilové seznámivše se s obojími typy myšlení, postavili je proti sobě jako vzorce dvou typů lidstva, typu východního a typu západního. Západu při tom dostalo se vše, čeho oni neschvalovali, totiž jednostranná rozumovost, logika, věda, protestantismus v náboženství, konstituce v politice; zkrátka princip „rozdrojení“. Východu ponechali vše, s čím sympatizovali, totiž hloubku a zabarvení citové, náboženství a politiku, analýsi nedotčené, pevný rodinný a společenský život, východní mystiku, zkrátka princip „nedílnosti“.

Rozumí se, že východ stál výše než západ.

Při tom bylo nutno prohloubiti staré národní symboly. Vrcholná forma víry, pravoslavní, jevila se u Chomjakova jako výraz „sobornosti“, ruského ducha, při čemž víra a církev byly oduševňovány, div že se jí nepříčily rysy independentství. Samodržaví u Konstantina Aksakova přetvořilo se v jednotu lásky carovy s idealizovaným zemským sněmem, jenž učinil nároků na moc vládní, ale jen na moc „mhnění“. To i ono, víra i politika, sdužovaly se v duchu lásky a svobody v samé podstatě ruské „národnosti“. Projevem tohoto „národního ducha“ pokládala se obec, „mir“, národní kolektivism, jenž vtěloval v život „vnitřní pravdu“ a byl duševně prost okovů „pravdy vnější“, zákona a státní moci. To i ono národ již od dob Varjagů dobrovolně ponechal k dispozici vládní moci.

Co mohlo postaviti proti této fantastické, ale harmonicky a skvěle vyloužené doktríně, jež nepochybně měla některé styčné body s ruskými národními tradicemi, tehdejší „západnictví“? Ve svých představitelích, Bělinském a Herccenu, samo vycházelo od hypotézy národní duše, jež od pradávna chová v sobě určitou „ideu“, a když na ni přijde řada, obohacuje touto ideou pokladnici lidských dějin.

To bylo přinejpodle Hegla. V podstatě i „západníci“ tohoto druhu byli přesvědčeni jako „slavjanofilové“, že evropský západ již vyzil svoji „ideu“, že východ, maje představitelem Rusko, jest povolán říci Evropě nové slovo a tím vyplniti své poslání světové. Také podstata tohoto poslání chápala se u obou škol velmi blízce. Byla to tatáž „obec“, jež toliko našimi le-

tud měl původ, od konce let čtyřicátých, ruský variant socialismu. Jiný, umírněnější směr západnictví, ruský liberalism (jenž se smířil v generaci děkabristů s radikalismem), právě začal vystupovati v té době a zatím zůstával bez doktriny. Jen připravoval praktické přejímání od západu „velikých reform“ v období Alexandra II. Ruský liberalism zůstal ostatně v pozadí i v tomto následujícím (našem čtvrtém) období. K němu se v příhodné době vrátíme.

Čtvrté období nazvali jsme obdobím převládání socialismu a nacionalismu a evropsismu. Ten i onen v tomto období jsou si velmi blízkými a ovládají myšlení. Význačným názvem těchto směrů se křičujících jest jméno „národnictví“. Připomínáme, že v tomto období ruská kultura přestává býti specificky šlechtickou, a že národní vědomí nachází cestu do mnohem širších kruhů sociální spodiny.

Klasická perioda našeho národního tvoření, spojená se šlechtickou kulturou, postupně zachází a začíná nové období „inkubační“, jež do těch dob ještě neprojevovalo celého svého potenciálního obsahu. Období „národnictví“ vyznačuje se (léta 60. až 70.) prvním vážným a skutečným studiem ruského národa, jeho života, jeho nadějí a projevů národní duše. Drobný měštan i mužik zaplňují literaturu, již vytvářejí spisovatelé „raznočincí“¹⁾ vystřídavši spisovatele šlechtické.

Jsa zaměřenán konkrétním studiem, praktickým „chozením mezi lid“ a zcela naivními začátky revoluční propagandy v masech, „národník“ let 60.—70. neměl volného času, aby vytvořil novou nauku. Žil přežitky ideologie Herceňovy a Bakuninovy. Když se objevila v letech 70. „subjektivní sociologie“ a „teorie pokroková“ od Lavrova a Michajlovského, již se oddělila od čistého „národnictví“. A pokusy vybudovati zvláštní národnickou doktrinu (Kabalic-Juzov a V. Voroncov v letech 80. až 90.) přišly příliš pozdě a byly předmětem výsměchu dalších generací.

1) Spisovatelé z různých vrstev, stojících níže šlechtického stavu.

no začínati paty a poslední akt mnou naznačeného procesu při rozvoji národního uvědomění, jež jsem nazval obdobím v edeckým. Obtížno jest to ze dvou příčin. Nejprve zde vstupujeme do takového písma, kdy sféra kulturního vlivu rozšiřuje se do neobyklých mezí a zároveň s tím rostou počtem netoliko předmětů vlivu a působnosti, ale také ty idey, jež stávají se předmětem osvojení a napodobení. Období monopolu jisté skupiny ideí, jistého světového názoru zde se končí. Ve všech předeházejících stadiích mohli jsme pozorovati směr, jenž vládl mysleni současníků a jenž zatlačoval do pozadí všechny jiné směry. Nyní všechny trvají vedle sebe a každý má svůj kruh následovníků. Jest to jaksi opětování, rekapitulace všech předeházejících směrů: reakčních, konservativních, liberálních, radikálních a socialistických, aneb s jiného stanoviska, nabožen- ských, filosofických a vědeckých. Neřekl bych, že jest to doba eklekticismu, spíše jest to doba boje a soupeření. Ale jest jedna společná podmínka, která jest nová pro toto období a jež spojuje nejirůznější směry: jest to podmínka vědecké důkaznosti. Všechny zkoušejí se na tomto novém zkušebním kameni, všechny hledají nových zdůvodnění. Cílem společným všem jest boj proti ilusím a utopiím vzájemným — utopiím nacionalistickým („světové poslání“) a utopiím socialistickým („bezodkladný“, vrozený socialism ruského sedláka). Získává přitom nepochybně směr opatrnější, prostřední, jenž do té doby byl odsunut do pozadí všeobecnou hypnosou inteligence.

Směr liberální dříve než ostatní obrací se k vědeckým metodám poznávání a snaže než jiné jim činí zadost.

Než tu setkáváme se s druhou příčinou obtíže při dobovém určení této peridy. Jednotlivé pokusy o vědecké zdůvodnění aneb aspoň nároky na vědeckost byly také dříve. V oblasti národního uvědomění mohli jsme pozorovati již v 18. století vědecké pokusy Boltinovy. Úmyslně pominuli jsme řadu podobných pokusů v obdobích dalších. Zde možno toliko vytknouti moment, kdy monopolistický „názor světový“ přestal hypnotisovati rozum a vědeckost stala se požadavkem závazným pro

společným nepřitelem „za naši i vaši svobodu“. Tím společným nepřitelem byl starý režim samoděržavny. Druhá část ruské inteligence, hlásající nacionalism, naopak vstoupila na podkladě ideálu nacionalistického ve spolek s ruskou vládní mocí. Viděli jsme, že tato vláda na počátku jevila blahovůli vůči národním kulturám nově připojených národností a chránila jich od cizích kulturních vlivů a od jejich vlastních vyšších vrstev. Než značnou měrou pod vlivem nacionalistické části inteligence tento poměr zmenšila se změnil. Ruský nacionalism začal býti útočným a oficiálním; odpovědí naň byl takový právě útočný nacionalism probuzených národností. První vážná srážka mezi ruskou inteligencí udála se na půdě polsko-ruských poměrů. Rok druhého polského povstání (1863) byl tím chronologickým předělem, na kterém základní politické směry v Rusku, nacionalism, liberalism a socialism definitivně se rozdělily a šly každý svou cestou.

Po zavraždění Alexandra II., během celé vlády Alexandra III., nacionalism stal se doktrínou oficiální a začala první v ruských dějinách vládní pronásledování celých národností, zvláště židovské a finské. I v onom i v druhém případě tato pronásledování vyzvala nejsilnější odvětné výbuchy nacionalismu, totiž židovský „zionism“ a finský „aktivism“. Totéž nastalo v Zakavkazsku. Po liberální správě knížete M. S. Voroncova (1844 až 1854), jehož tradice se uchovávala ještě za mistodržitelství velkoknížete Michajla Nikolajeviče (1862—1881), začala národní pronásledování, jako na př. zavření arménských škol roku 1897 a konfiskace národního církevního majetku v Ečmiadzině r. 1902, při čemž došlo ke srážce s vojskem a poštvání Tatarů proti Armenům.¹⁾

Od těžce doby zkrzli se poměr polský a vznikla otázka „ukrajinská“. Známý polský spisovatel L. Krzivičij dělí rozvoj národního uvědomení Poláků na tři fáze: I. š l e c h t i c k o u nejstarší a nesmiřitelnou, jež se vyznačovala požadavkem odtržení

¹⁾ O náladě, vytvořené rusifikací politikou Alexandra III. na Kavkaze, svědčí dopisy Aknunino, tištěné v Ženevě r. 1905 (*Les plates du Caucase*).

od Ruska, úplnou nezávislostí Polska a heslem ozbrojeného povstání, 2. b u r ž o a s n í (od r. 1863 do rozvoje socialistického hnutí); zde hlásá se rozluka s romantismem předcházejícího období, praktikuje se polskými činiteli politika loyálnosti v poměru ke třem státům, vyzdvihuje se idea „organické práce“ a místo obnovení starého polského státu v hranicích r. 1772 (před prvním rozdělením) stanoví se poněků Polska e t n o g r a f i c k é h o ; 3. p r o l e t á r s k o u , jež se vyznačuje zamítavým stanoviskem k nacionalismu šlechtických a buržoasních kruhů a ochotou ke společné práci s ruskou inteligencí pro svržení absolutismu. K tomuto momentu ihned se vrátíme. Poznamenám jen, že v její osnově jest zřeknutí se „loyálnosti“ středního období, jež odpovídalo vládě Alexandra II., a návrat ke starému revolučnímu stanovisku naproti ruské vládě.

Ráz změn v ukrajinské otázce pochopíme, srovnáme-li staré stanovisko, vůdce tohoto hnutí, M. P. Dragomanova s novým stanoviskem, jež si osvojili Ukrajinci po konfliktu probuzeného ukrajinského nacionalismu s ruským oficiálním.¹⁾

Staré ukrajinské hnutí rozvíjelo se v nejtěsnější souvislosti s ruskou inteligencí. Dragomanov v té příčině výmluvně na odpor se postavil jakémusi Vartovému, jenž všechny staré ukrajinské spisovatele obvinil ze „servilismu“ k Moskvě.

Uvedl předešlím citáty, jež dokazovaly, že ukrajinskou myšlenku zastávali Kapnist, Ryljejev i Puškin, a zakončil: „Tak se stalo, že nové evropské idey demokracismu a liberalismu, jež čásem měly dověsti osvícenou ukrajinskou společnost i k národní autonomii, po prvé se objevily na Ukrajině nikoliv v šatě ukrajinském a nikoliv v jazyce ukrajinském, ale ruském.“ V druhém spise Dragomanov poukazuje také na sám zdroj tohoto kulturně-národního styku. „Po r. 1831 (polského povstání) v celém slovanském, nikoliv však velikoruském kraji Ruska, universita existovala jen v Charukově a potom Kyjevě. A p r o t o

¹⁾ Se stanoviska ukrajinského dějiny ruských názorů na ukrajinskou otázku vyloženy v brožurce: Mich. Lozinskij, „Polský a ruský revoluční duch a Ukrajina“, Lvov, 1908.

ze všech západoruských plemen národní znovuzrození organizovalo se (pro tu dobu, P. M.) jen mezi Ukrajinci."

Zde správně ukázáno na místo a dobu vzniku první ukrajinské inteligence, jež nepřetrhla svazků s (všc) ruskou. Dragomanov postoupil ještě dále a ukázal na stárou souvislost v minulosti a na společné cíle národní pro tyto dvě části ruského plemene. V jedné z posledních prací, posuzuje věc „nikoliv se stanoviska absolutního, při tom však povrchního vlastně, ale se stanoviska skutečně historického, Dragomanov sledává, že moskevské carstvo přece vyplnilo elementární zeměpisně-národní úkol Ukrajiny... Takovým úkolem mezi jiným bylo: osvobození našeho kraje od tatarsko-tureckého násilnictví a od polského poddanství. Nikdo nás tak nepřiblížil k východnímu caru, jako polská politika XVI. a XVII. století, tím spíše, že spolek s Tataro-turky byl pro nás nemožný, neboť Tataři a Turci hleděli na Ukrajinu a Moskevsko jako na bílou Afriku... Bez severních břehů černomořských Ukrajina jest nemyšlitelná jako kraj kulturní... Jakmile Petr I. začal válčiti s Turky, Záporožci stali se věrnými jeho služebníky... Katerina II. byla velice oblíbená mezi našim národem a mezi inteligencí (tím, že ukončila tento úkol, P. M.). Úkol ten nekončí na samém černomořském pobřeží... končí se tenkrát, až sultán opustí Carilhrad... Tento úkol neobejde se bez Ruska a tedy i bez ukrajinské krve."¹⁾ Nelze jasněji zdůrazniti nutnost společné, během století, vnější politiky mezi těmito částmi Ruska, nejtěsněji souvisícími také hospodářsky.

A přece vládní a nacionalistické pronásledování pokazilo situaci i zde. Inteligentní vedení ukrajinského národního hnutí z uvedených Dragomanovem středisk, z Charškova a Kyjeva, přešlo do prostředí rakouského, v Halič, do Lvova. Když odtud se vrátilo po třiceti letech, přišlo již s příkrým citěním nepřátel

¹⁾ Dragomanov, Sebr. polit. spisy (Vyd. „Vozrožděnie“) sv. I. Historické Polsko a velkoruská demokracie (1881—82), str. 35. Odpověď Vartovému: „Listi na Nadnibrjansku Ukrajinu“ (Kolomnja, 1894). Tam také poukázáno na národní ukrajinské úkoly, splněné Moskvou.

telským naproti všemu ruskému, s novými naostřenými zbraněmi národní propagandy a nejen s agitáčními brožurkami, ale se svojí literaturou a vědou, ovšem sepsanou v nově vytvořeném literárním jazyce, jenž však byl cizí náčecím příněprovské Ukrajiny.

Začal tu postup vnašeni do mas ukrajinského národního vědomí spiklenectvím, jak chránili svou národní školu také Poláci v království polském.

Takovým způsobem k začátku XX. století ruský nacionalismus ve spolku s vládní mocí docílil toho, že v základě zkažil dobré styky, jaké začala tvořiti mezi nejvíce uvědomělými národními ruskými státní myšlenka během století.

Než první protest národnosti proti vládnímu násilí nesměřoval dokonce k oddělení od Ruska. Ovšem bylo by i těžko sníti o takovém výsledku při pevné posici Ruska mezi evropskými velmocemi. Tak všechny snahy vůdců různých národností směřovaly ke společnému zápasu s ruskou západnickou inteligencí za zlepšení forem ruského systému vládního, za přetvoření ruského absolutismu. Hlavní úlohu v tomto boji musely míti levé směry politické; a tyto směry, jak uvidíme, nejméně souhlasily s tím, aby v národních otázkách se postoupilo ku politickému separatismu. První dvě desetiletí národně-voluntaristického hnutí na území ruském prošla proto v hledání klidného soužití. To velice ostře odlišuje ráz našeho národního boje od takového právě boje v Rakousko-Uhersku, tím více v Turecku, s nimiž v poslední době často srovnávají katastrofální rozuzlení ruských národních otázek.

V. HLIEDÁNÍ POKOJNÉHO SOUŽITÍ.

Dovolují si začítí tento oddíl od vypravování události, při níž jsem osobně se účastnil. V listopadu r. 1904 konal se v Paříži sjezd představitelů různých národností se zástupci ruských politických stran. Popud k sjezdu dali Finové, členové aktivního odporu. Ku pozvání odpověděly mimo dvě říské strany, „Spolek osvobození“ a socialisty-revoluční, dvě polské strany (národní demokraté Dmovského a socialistická), dvě gruzinské (socialisté a federalisté), armenská revoluční federace a lotyšští sociální demokraté. Společný cíl, svržení absolutismu „zpisobem, vlastním taktice každé strany“, umožnili družné vybudování mírného spoluzítí národností v osvobozeném Rusku. Politické osvobození takým způsobem mělo se uskutečniti současně s národním. Než požadavky národností byly velice umírněny. Deklarace sjezdu hlásala principy národního sebeurčení, svobody národního rozvoje, zaručené zákonem, a požadavek odstranění násilností ruské vlády proti různým národnostem. Co se týče Finska, vzat zřetel kromě toho na odstranění všech opatření, jež oklestila (především za Bobrikova) konstituční práva Finska, jež se nejen uznávala, ale i rozšířila v praktickém upotřebení za Alexandra II. S Poláky začáto vyjednávání o podmínkách polské autonomie. Tato vyjednávání pokračovala začátkem r. 1905 v Moskvě na zvláštním rusko-polském sjezdu. Po polském sjezdu zemských a městských činitelů téhož roku, kde byl přijat projekt ruské ústavy, nastaly nové porady ruských činitelů s polskými politiky různých směrů. Ty Poláci předložili některé doplňky k projektu ústavnímu. Zejména chtěli přesnější vymezení vladavských práv a povinností státního tajemníka ve věcech polských, pokud se týče sněmu, roz-

dělení sféry celostátního a místního zákonodárství, a připomenutí o rovnoprávnosti jazyků a národní škole. Při tomto vyjednávání myslelo se na Polsko v hranicích etnografických, přičemž Poláci ničeho nenamítali proti revisi hranic autonomního území, s možnými pozměnami jak pro tu, tak i pro druhou stranu.

Ovšem tato dohoda byla soukromá, než o významu jejím možno souditi, připomeneme-li to, co bylo výše řečeno. „Polská liga“ koncem let 80. (šlechticko-buržoasní) a revolučně socialistická inteligence (P. P. S.) projevilý požadavek úplné nezávislosti polského státu; období smiřovací s ruskou buržoasí v té době již přešlo (1895—1904). Než ruské revoluční hnutí vnese do této nesmiřivosti nové zmínění. Požadavky politické nezávislosti zamítají se jako přežitek klerikálně-aristokratických snah (jako na Západě historická územní práva). Na politickém jevišti objeví se nové strany demokratické a sociální. Místo požadavků zvláštního ústředního sněmu ve Varšavě a stanovení na něm formy federativní, jako obyčklý obsah politických resolucí, staví se požadavek prosté samosprávy a svobody užívání jazyka ve škole, na soudě a administrativě. Začátkem r. 1906 programová brožura „Sociální demokracie království polského“ (sepsaná Rosou Luxemburgovou) zřiká se zákonodárných autonomních práv, spokojujíc se samosprávou administrativní, školní a soudní. Tento podklad byl přijat na VI. sjezdu strany. Koncem r. 1907 na též podkladě nastane rozkol ve straně P. P. S. Stoupenci nezávislosti „nacionalistické-spiklenci“ vystoupí ze strany a utvoří „revoluční frakci P. P. S.“ Strana sama na IO. sjezde omezí se na požadavek „centralisace a široké autonomie Polska se zákonodárným sněmem“.

Tenlýž zjev, zmírnění nesmiřitelných národních požadavků ve jménu společného zápasu za vítězství demokracie s ruskou inteligencí, táhne se jako červená nit u všech jiných národností, podražděných nacionalistickou politikou absolutismu. První politická organizace na ruské Ukrajině „Ukrajinská revoluční strana“ ještě trvá na jedné, nedělitelné a nezávísle Ukrajině od Karpat do Kavkazu, jak učili v Halici. Odlou-

čivši se z ní a přijavši sociální zabarvení, „Ukrajinská dělnická strana“ již zaměřuje požadavek nezávislosti požadavkem federace s autonomním ukrajinským sněmem. Než i z „Ukrajinské sociálně-demokratické strany“ roku 1904 odloučila se „Spilka“, jež vstoupila jako část do ruské sociálně-demokratické strany a stanovila pro Ukrajinu jen požadavek „provinciální samosprávy“, „vzdělání na rodném jazyku, svobodného užívání jeho na soudě a v administrativě a zásadně „Práva všech národností na sebeurčení“. Roku 1905 rozšířila se silně selské hnutí a podle slov Zalevského „čím více se rozvíjelo hnutí revoluční, tím více mizel federalistický ráz ve snahách různých vrstev obyvatelstva; snahy ty pak přijímaly formu požadavků a utonomie aneb samosprávy na podkladě demokratisace státního ústrojí“. Koncem června r. 1905 „Všeukrajinský sjezd buržoasních selských stran“ („demokratické“, „radikální“ a „národní“) přijal resoluci: I. připojit se k zápasu o konstituci, z. snažit se o zřízení politické autonomie Ukrajiny v hranicích ruského státu a o svolání zákonodárného sněmu v Kyjevě s tou podmínkou, aby kompetenci ústředního parlamentu náležely jenom věci týkající se války, míru, obchod a všelike smlouvy, vojsko, společné finance a cla, 3. o užívání ukrajinského jazyka na území ukrajinském. V prosinci r. 1905 na druhém sjezdu ukrajinské sociálně-demokratické strany dřívejší požadavek federace byl zaměněn požadavkem „samosprávy Ukrajiny s provinciálním sněmem, majícím kompetenci jen v těch věcech, jež se týkají jen obyvatelstva území ukrajinského“. Konečně i profesor Hruševskij, jeden z vůdců ukrajinského hnutí, jak se vytvořilo v Haliči r. 1910, uznával jako politický program současného Ukrajinstva „decentralisaci, národně-územní autonomii a federaci“.

Běloruské národní hnutí jest mnohem mladší ukrajinského. „O národním uvědomění zde dlouhou dobu ani se nepřihodilo mluvit“, poznamenává jeden z vůdců tohoto mladáho hnutí, Antonín Novina. „Jsa zbaven svých práv . . . Bělorus začal pohrdati svým rodným jazykem a jeho se zřikati . . . Emancipaci a znovuzrození . . . byl dán popud jen osvobodovacím

hnutím, jež začalo v celém Rusku v posledních letech. Vvození běloruských básníků a spisovatelů minulého století nemohl o dáti popud k běloruskému národnímu hnutí, jež se rozvíjí před našima očima. Teprve na konci let go. XX. století byl položen záčátek první, zcela nepatrné organizace (kroužek studentů na středních školách v Minsku). A teprve v zimě 1902—1903 „bylo pozorovati jiný (mimo „čisté kulturní“) směr politický a vytvořena první běloruská politická organizace pod názvem „Běloruská revoluční hromada“, přejmenovaná koncem r. 1903 na „Socialistickou““.

Než i tato organizace trvala jen za účasti Poláků, patrně s cílem oživdňným, „propagovati ideál polsko-bělorusko-litevské republiky“. Přece však podle pozorování námi uvedeného Zalevského i ona postupně, jak se rozvíjí revoluční a částečně národní hnutí, stává se na půdu konkretnější a r. 1906 na druhém svém sjezdu požaduje samosprávy „Bílé Rusi, národní školy a kulturně-národní samosprávy pro všechny národnosti v zemi. Stejný program přijal také „Běloruský selský svaz“. Votěž. byt i poněkud s jinou motivací, potvrzuje A. Novina. „Kulturní a revoluční směr v rozhodném okamžiku rozvoje politického splýnul v jednom toku — již za první dunny a od té doby, jak klesala vlna revoluční, kulturní hnutí sílí a vysínuje se do popředí.“

Otázka o znárodnění škol stává se palčivou otázkou dne. Patrně, že jest to příznak nikoliv zeslabení, ale prohloubení vlastního národního hnutí. Pro politický nacionalism neměli Bělorusové téměř žádného navázání v minulosti.

Značně složitější jest historie národního znovuzrození Litovců. Zde byla stará šlechta a vyšší třída duchovenstva i měšťanstva. Ale tyto nejvyšší vrstvy, jako i na jiných místech, se odnárodnily pod vlivem rozvíjející kultury polské. Rodná, mluvící byla pro tyto vrstvy „chlopskou a hnusnou“. Pro národní znovuzrození bylo zapotřebí nové inteligence národní, a tato podmínka se splnila r. 1863 po povstání polském, kdy sedláci byli osvobozeni a pro jejich děti otevřely se dveře střední a vyšší školy.

Telldy, dosvědčující A. Bulat, „vytvořila se postupně dosti četná světská i duchovní inteligence, tělo z těla prostěho národa“. Ruská vláda zápolila s polskou kulturou zde, jako právě na Bílé Rusi, zakázala užívání písma latinského při tisku litevských knih (totéž dalo se v Povolží s písmem arabským muslimanů). Bělorusové přijali písmo ruské, ale Litevci přenesli tisk svých knih do Pruska, Anglie a Ameriky (jako Ukrajinci do Halice). Přes to první litevský časopis, tištěný v pruské Litvě, vyhýbal se rozhovorům politickým a věnoval se ochranné zájmů kulturních, žádaje svobody tisku a práva, užívání litevského jazyka na soudě, v administrativě církví a škol. Než od r. 1890 světský směr oddělil se od duchovního a v léta vzruchu 1902—1905 také tento rozdělil se na demokratický a „nacionalistický“. Demokratický směr setkal se se sociálně-demokratickým, jenž i zde, jako na Bílé Rusi, vlivem polským učinil heslem „samostatnou demokratickou republiku“, sestávající z Litvy, Polska a ostatních zemí, založenou na principech svobodné federace. Ale litevská demokratická strana na svém konstitučním sjezdu (1902) rozhodla se jako „pro nejbližší úkol, pro bezprostřední vládu národa v soudobých státních hranicích a svržení policejní a byrokratické ústavy v Rusku, kdežto Litva svobodná a nezávislá naproti jiným národům a státům (t. j. i Polsku) zůstává jen oddáleným cílem“. Tato změna souvisí s novou direktivou: „působiti společně se stranami, jež se postavily v Rusku proti současné vládě“, usilovati při tom konkrétně „o vydobytí úplné autonomie Litvy v národnostních hranicích“ a o řadu opatření, pokud se týče užívání litevského jazyka. V revolučním roce 1905 opět objevil se požadavek sociální demokracie na vytvoření „zvláštního státu“, jehož politická organizace měla být vypracována na sněmu ve Vilně. Ale tento stát potom měl vstoupiti ve „svobodný a dobrovolný spolek“ s Ruskem, jako „rovný s rovným“. 21. a 22. listopadu (4. a 5. října) konal se ve Vilně sjezd, jehož se účastnilo asi tisíc řádně zvolených zástupců a tolik asi těch, kteří tam přišli z vlastního popudu. Na tomto sjezdu byl vyřčen, ve výrazech poněkud nejasných, požadavek litevské autonomie

se sněmem ve Vilně a vyhlášen boj proti carské vládě „společně se všemi odbojnými národy“. Skutečné požadavky i zde omezily se na praktický boj kulturní a na této půdě svolila k ústupkům také místní administrace. Podle slov Bulatových stará hesla „zůstávala na papíře jako přežitky a jako konkrétní požadavek stavěla se autonomie, při čemž se uvolovali Litevci tuto autonomii obdržeti za souhlasu všeříšského sněmu národních zástupců“. Těto tendenci povolili také litevští sociální demokrate, upustivše od požadavku nezávislosti a federace a spojivše se autonomii s omezenou kompetencí sněmu. Tyto požadavky změnčného programu byly předneseny v druhé duně litevskými poslanci. Strana sociálně-demokratická v té době již splynula s ruskou.

Lotyšští byli ještě více umiřnění. Jako ranní formy projevu národního hnutí byly zde literární spolky (1868), divadla, pěvecké slavnosti a sjezdy učitelské (1873). Vše to konalo se veřejně s dovolením ruské vlády. Třhnuti k Rusku lotyšských sedláků projevovalo se mezi jiným v masových přestupováních na pravoslaví (v letech 40. přešlo asi 140.000 lidí). Ale rusifikací politika Alexandra III. také zde věc pokazila. Podle výroku Petersonova, stará ideologie, jež sjednocovala při pěveckých slavnostech celý národ, v y b l e d l a“. Nastalo rozvrstvení. Staré požadavky samosprávy a svobodného užívání jazyka uchovaly se u stran buržoasné-demokratických, ale inteligence v „Lotyšském sociálně-demokratickém spolku“ vypůjčila si formuli nezávislosti u jiných národností. Ovšem tento nacionalism vyvolal odpor „Sociální demokracie lotyšské země“, jež omezila se na heslo „samosprávy země na širokých demokratických principech a zavedení lotyšského jazyka do školy a administrativy“. Sjezd národních učitelů 10. listopadu 1905 a sjezd tisíce sedláků dne 19. listopadu téhož roku rozhodl, že „osud příbaltické země jest neoddělitelný od osudu Ruska, a že zájmy národně-kulturní mohou být zabezpečeny širokou místní samosprávou; žádati však zvláštní národní autonomie jako Litevci, že není Lotyšům zapotřebí. Dostatečně svolání všeruského konstitučního shromáždění“. Ale k této umiřněnosti pro-

gramu přidružovala se zde britkost taktiky, jež projevovala se bojovkem administrativy, odepčením daní (k čemuž se rozhodli také Litevci na sjezdě vilenském), požáry zámků jako odpověď na válečný stav, zavedený od polovice listopadu 1905, na právy a trestné výpravy.

Požadavky Estonců byly právě takové. Na sjezdu zástupců estonského národa 27.—29. listopadu 1905 byly projeveny požadavky samosprávy Estonska na principech demokratických, vydání škol samosprávným orgánům a vyučování jazykem estonským. V červenci roku 1905 Estonci podali žádost, jež byla sestavena v též duchu. V ní uznávala se „jednota státu“, představovaného „všeruským směrem“. Petice však požadovala „neomezené svobody národa v kultuurim, hospodářském a právním rozvoji“ a práva provinciální samosprávy, „kde národ to uzná nutným“.

Na vyšší škole petice navrhovala podržeti jazyk ruský jako jazyk vyučovací.

Národní hnutí mezi mohamedány objevil se již dříve před obdobím, jež ličíme, ve formě náboženské propagandy islamu a také jako politická idea panturkismu. Ruská vláda vycítila nebezpečí mohamedánského proselitismu a začala boj s projevy národního hnutí. Nicméně masa obyvatelstva, jsouc konservativní a nevzdělaná, nepodléhala separatistické propagandě. Když v souvislosti s první revolucí národní snahy mohamedánské nabýly možnosti svobodného projevu, ukázaly se velmi umírněnými. Tak zejména požadavek „všeruského mohamedánského sdružení“, založeného v době trhu v Nizním Novgorodě 15. srpna, a jež najednou pojalo v sebe 1500 členů: Sdružení požadovalo odstranění stávajících občanských omezení pro mohamedány, rovnoprávnosti, svobody kulturního rozvoje, utvoření místních medžilišů,¹⁾ spravovaných obdobnými sjezdy mohamedánů, za souhlasu, přípůsobiť se k otázkám všestátního života a se stanovením právního řádu ve shodě „s ideály přední ruské společnosti“. Do prvníích dvou

¹⁾ Poradní sbor při samosprávě.

dum mohamedáni volli poslance na základě všeruských politických stran (zvláště strany národní svobody).

Povšechný závěr Sternbergův o nadějích mohamedánů a cízorodých kmenů asijských v této době jest tento: „Ani při jedné platformě nevidíme snah separatistických. Naopak všichni jsou proniknuti pevným přesvědčením, že jenom v jednotě se všemi národy ruskými, za všeobecné svobody, při ústavně všedemokratické, každá národnost získá své požitčené právo . . . Mohamedáni třídi svou činnost v souhase s potřebami a otázkami všestátního života v Rusku . . . Ani v jednom okamžiku ruských dějin svaz cizích plemen s Ruskem nebyl tak pevný, jako v letech osvobozovacího hnutí.“ Co se týče Sibíře, u Kirgizů, Buriátů, Kalmyků, přiznávajících se k lamaismu, měli pevné základy pro národní sjednocení ve zvláštním způsobu života, v sociální organizaci s rodovou aristokracií a duchovenstvem. Než i do tohoto archaického prostředí přišla v poslední době vlastní inteligence, jež se učila v ruské škole a vrátila se jako učitelé, písaři a kněží k svému národu. Sdružení učitelů byla národními organizátory také u krymských Tatárů, Kalmyků, Baškyrů, Votjaků, Mordvinů a Čeremisů. Kirgizové, Kalmykové, zabývališí Buriátové a Jakutové měli také ještě jednu zátku národní jednoty, totiž souvislé, jimi obývané území, které chtěli sobě zajistiti zároveň s nedotknutelností svých náčelníků a svobodou duchovní správy. Kirgizové podali roku 1905 ministerské radě o tom relaci, opatřenou 14.500 podpisy.

Všeruské hnutí objevil se také ve smýšlení národnosti zakavkazských. Mezi Gruzíny hnutí r. 1905—06 podle svědectví Avalova „probíhalo korytem živelného, sociálního protestu, ale nikoliv národní vzpoury“.

Neveliká skupina „socialistů-federalistů“ byla obviněna oti socialistních demokratů, kteří se spojili s ruskými, „z royalismu, klerikalismu a utajovaného nevolnictví“. Největšímu úspěchu, podle slov téhož Avalova, „těšila se strana, jež byla nejvíce lhostejna k otázkám národní kultury a zvláště k otázce autonomie Gruzínska.“ Za tuto r. 1905 přimlouvaly se jen sněmy šlechtické a městské rady, ovšem „s uchováním státní jednoty“

(Kutaiská rada) a s uznáním Gruzie za „neodlučitelnou část ruského státu, jež dobrovolně spojila svůj osud s jeho osudem“ (ililiská a kutaiská šlechta). A. Noj Žordanija, odpovídaje požadavkům gruzinského tisku v období dumském o autonomii gruzinské, dokazoval, že pro Gruzíny postačuje samospráva, vyplývající ze všeobecné demokratisace státního zřízení Ruska, a že propaganda autonomie je škodlivá proletariátu.

U Arménů, v protivě ke Gruzínům, převládala především národní strana separatistů „dašnakcuťjun“, strana revoluční inteligence, jež vyšla z prostředí buržoasního, nikoliv však kosmopolitický socialism. — Než ukázali jsme již na to, že ostří armenského boje směřovalo proti Turecku, pro osvození turecké Arménie. Na Rusko, přes všechna vládní pronásledování, hleděli jako na svého nutného a přirozeného spojence v tomto boji.

Zakavkazko chtěli viděti v celku jako podstatnou část ruské federativní republiky, nezávislou ve věcech vnitřních, ale spojenou s Ruskem v otázkách ochrany státu, vnější politiky, mincovního a celního systému.

Takový byl stav voluntaristického uvědomení národnosti v Rusku v ten okamžik, kdy objevil se nádej, dáti formu uvědomělé vůli ruského národa. To byl možná okamžik, kdy národnosti nastoupily cestu vytvoření všeobecného ruského státního „národa“.

Ovšem vyjma národnost polskou a finskou a z části také národnosti kavkazské, tato národně-voluntaristická hnutí byla téměř ve stavu zárodečném. Základní předpoklad národného voluntarismu, národní inteligence, teprve začal se u mnohých tvořiti. Požadavky samy, jež předložila tato inteligence, byly částečně velmi umělé, zvláště požadavky politické. Ale viděti jsme, že, jakmile hnutí postavilo se na půdu praktickou, umělé požadavky rychle ustupovaly místo reálním, především národně-kulturním. Kdyby první revoluci r. 1905—06 bylo selpodarilo vytvořiti ruskou svobodu, tu poměry národnosti ve svobodném Rusku byly by upraveny na zásadě autonomie národní a teritoriální. Nežabsolutism¹⁾ tentokrátě podarilo se potlačiti

hnutí osvoboditelské a zároveň s ním i poměrně skrovné požadavky národnosti, jež po prvé svobodně byly prohlášeny. Na tom však nezástalo, neboť požadavky ty vyvolaly zostření ruského nacionalismu, jež přešlo na státní moc. Následky toho ihned uvidíme.¹⁾

¹⁾ Svědectví o národním hnutí v Rusku byla sebrána ve dvou cených sbírkách, k nimž odkazují čtenáře: „Formy národného hnutí v soudobých státech“, za red. A. J. Kasěljanského, Petrohr. 1910. Vyd. Obsč. Polzy (zvláště státi Hruševského, Krživického, Noviny, Bulata, Peterzona, Avalova, Sternberga) a „Společenské hnutí v Rusku na začátku XX. století“, sv. IV., 2, státi Zalevského: „Národní hnutí“.

VI. OD AUTONOMIE KU POTTLAČENÍ, OD POTTLAČENÍ K ODDĚLENÍ.

Dvě okolnosti vyvolaly úplnou změnu v mírném smyšlení národnosti v období první ruské revoluce. Nejprve první ruské národní zastupitelstvo, zkomolené a podvodně sestavené „dekretem“ z 3. června 1907, zklamalo národnosti a zbavilo je všech nadějí na uspokojení jejich minimálních přání klidným postupem. Jak známo, oběti „deketu o volbách“ z 3. června stal se nejen selský stav a demokracie, ale také národnosti, jejichž počet mandátů byl neobyčejně ztenčen.¹⁾ Potom třetí říšská дума, ve své většině krajně nacionalisticky smyšlející, začala rozhodný zápas proti národnostem nejvíce uvědomělým a do krajní míry je podráždila. Třeba říci, že na začátku první revoluce r. 1905 přece učinily se národnostem nějaké ústupky. Tak ve Finsku manifest z 22. října 1905 zrušil všechna nezákonná vynesení z dob správy generála Bobrikova, která porušila práva finské ústavy, a zastavil působnost nepřijatelného pro Finy manifestu z 3. února 1899. Ukrajíně byla do jisté míry přiznána práva jazyková a začala energetická práce s polukrajiništiním školou. R. 1905—07 bylo organizováno 150 spolků „osvětových“. Od 17. října 1905 začala také činnost vydavatelská. Rychle rostl počet kooperativ (v kyjevské gubernii roku 1904 — 4, v 1905 — 11, v 1907 — 197, v 1908 — 450). Polské politické strany přinesly do dumy svůj návrh základního zákona, jenž představoval jejich minimální požadavky, třebaš i šel za návrh strany národní svobody.

Nacionalistická většina třetí dumy rozhodla se nejen přestatí

¹⁾ A zejména Poláci dostali 14 míst místo 37, mohamedáni a Kavkazané 10 místo 29.

s veškerou povolností a ústupky, ale i přejít k útoku. Do říšské dumy byly přineseny návrhy o všeríšském zákonodárství a o právech ruských občanů ve Finsku, jež rozhodně převraly svaz — po prvé za sto let ruské vlády ve Finsku — s finskou zemskou ústavou. Návrhy ty byly provedeny r. 1909—1910 tak bezohledně, že to uráželo prostě cit slušnosti. Ukrajinci byli popuzeni novým pronásledováním jazyka ve škole a tisku a záповědi lakového národního svátku jako bylo jubileum Ševčenkovo; Poláci, při všem konservatismu a dokonce povolnosti polských zastupců v dumě, byli citelně dotčeni rozhrančením polského a ruského obyvatelstva v kraji cholmském, dále omezením svobody v hlásání slova božího (pokatolificční) a v omezení podílu na samoprávé v guberniích západních. Mohamedáni také zakoušeli nového náboženského omezení a zvláště byli nespokojeni ruskou koloniací v předasijských držebnostech, kde veliké kusy pozemků, náležejících kočovníkům, přiděleny byly usedlému zemědělskému obyvatelstvu.

Snadno bylo předvídati, že takové systematické projedování útlocně nacionalistických tendencí přivede k novému výbuchu nesmiřitelnosti a separatistických náhad mezi národnostmi ruského státu. Ale zvláště bylo nebezpečno, že tatiž nacionalistická většina, jež vmetla do tváře vyzvání tento národnostem, současně snažila se vésti úspěšnou aktivní vnější politiku a slepě šla vstříc nebezpečím války. Předpověď, že v případě vnějších komplikací mnohonárodní Rusko se rozpadne v části, stala se od té doby běžnou frází. Na neštěstí osvědčila se správnou.

Zde přejdeme ke druhé okolnosti, jež určila výsledek národních hnutí v Rusku. Jestliže nacionalism vládních stran přivedl od autonomie k separatismu, válka a vměšování cizinců přivedlo od separatismu k faktickému oddělení. V jiném spise pozastavil jsem se při tomto činitele (podrobněji.¹⁾ Ale pokud

¹⁾ Viz Russlands Zusammenbruch, kap. IV.: Die Nationalitäten u. der Sowjetische Bundesstaat, Berlin, Obeliskverlag 1926. V textu jsou tam uvedena po většině fakta, jichž nebylo použito v tomto spise.

jde o národní inteligence samy, jež využily smýšlení cizozemci — at' nepřítel, at' spojenců — naproti Rusku, nutno této otázky dotknouti se i zde.

Agitace zástupců národních inteligencí v Evropě pro oddělení od Ruska okrajných národností začala již několik let před válkou.

O tom mohou podati svědectví zvláštní periodická vydání a sborníky, jež vycházely v těch letech z části nákladem národních organizací, z části nákladem evropských internacionalistů, a konečně i z prostředků našich budoucích nepřítel. Memoáry litevského nacionalisty Gabryse jasně zobrazují to zahraniční prostředí, v němž se ta agitace dala.¹⁾

Rusko jako stát, jsouc zaměřováno se svým zastaralým politickým režimem, absolutismem a se zvláštní nacionalistickou taktikou tohoto režimu, v posledních letech před válkou jevílo se ve velmi nepříznivém postavení vůči této propagandě, jež nacházela podporu v nejušlechtlejším cítění a v nejpřednějších kružích evropské inteligence. Dokonce, když začala válka, liberální a radikální kruhy ostýchaly se mluvit o Rusku, jako o svém spojenci. Naproti tomu zástupci pothačovaných národností byli přijati v evropských salonech s otevřenou náručí. Jich se neptali na pověřovací listiny. Osvobození malých národností, princíp „sebeurčení národností“, byly, jak bylo řečeno, základem ideologie válečné na straně spojenců.

A na straně nepřátelské — rovněž před válkou — utvořili se zvláštní plány, využití tohoto princípu za účelem oslabení válečné síly Ruska.

Nejprve Rakousko a potom i Německo energicky pracovaly na tomto poli a využily za tímto účelem nespokojenosti ruských národností. Zejména v této době v Krakově 1913 také Lenin, pod vlivem rakouským, obohatil sociálně-demokratický program, v podstatě internacionální, přidavkem k formuli „sebeurčení“ pověstných slov „až do oddělení“. Díky energii Gabrysově r. 1912 v Paříži byl založen žurnál „Les annales des

¹⁾ Vers l'indépendance lithuanienne par J. Gabrys, Faits, impressions, souvenirs, 1907—1910, Lausanne.

Nationalités“ a organizován „Svaz národností“ (Union des nationalités). 26.—27. července podařilo se této organizaci svolati za předsednictví Painlevého konferenci národností, na níž vystoupili delegáti Lotyšů a Litevců a přečtena byla písemná prohlášení Ukrajinců a tužby Finů. Konference rozhodla se zřídit „stálou komisi delegátů všech národností“ pro sestavení memoranda o požadavcích národností a pro deklaraci práv národností, o níž zejména se zasloužil Gabrys, a jež měla býti předložena mírovému kongresu. Ve dvou zasedáních (4.—5. července v Paříži a 12. listopadu v Lausanne) „stálá komise“ vypracovala dotazník, aby mohla býti sestavena memoranda národností (bylo třeba vytknouti „maximum“ a „minimum“ jejich požadavků, prospěch z jejich osvobození pro evropský mír, pro civilisaci lidstva atd.) a text „deklarace práv“. Potom učiněn pokus v září svolati na prosinec r. 1915 v Bernu „Congrès international d'Études“. Než to se nezdálo pro oděknuti Francouzů a prosby Američanů, odložiti sjezd do dubna roku 1916. Než přece byl vyslyšen referát Gabryse, jakožto ředitele „de l'office des Nationalités“ a vypracováno devět bodů „Programu minimálního.“¹⁾ Pro charakteristiku těch námitek, jež byly učiněny této agitací, pokud výsledek války nebyl jistý, jest zajímavé seznámiti se se statěmi uherského pacifisty Jasziho, Američana Karla Levermora, Švéda Karla Hildebranda, Kakušanů, prof. Ehrlicha a Rud. Launa, jež byly umístěny v druhých svazcích právě citovaného sborníku. Maďar čini rozdíl mezi národnostmi, jež si zaslouhují autonomie a těmi, které si ji nezaslouhují. Při tom, rozumí se samo sebou, chrání zájmy Uher. American omezuje se na závažné poznámky, pokud se týče požadavku „Programu minimálního“, mezinárodních záruk občanské rovnosti, náboženské svobody a svobody užívání jazyka ve státech s různými národnostmi. „Žádný prvotřídní stát“ praví on, „nestřípí takové intervence v dohodových úmlouvách, nebyl-li napřed překoňán v zájase, jež vznikl právě pro

¹⁾ Viz Recueil des Rapports sur les différents points du programme minimum. La Haye, 1916 („Organisation centrale pour la paix durable“).

tyto otázky Uskutečnění podobného závazku záviselo by buď na bojovné síle podrobené národnosti, aneb na trvalé intervenci vítězná. Jakmile by větší nátlak zmizel, takový stát začal by ovšem svou zákonodárnou činnost a vládu ve svých hranicích v soulase s vůlí většiny anebo se svým vládnoucím míněním. Závuka objevila by se bezcennou, jestliže by převládající obecné mínění stavělo se proti ní hostejně anebo nepřátelsky.“ Amerika rozhodně nestrpěla by vměšování v její poměr k černochům aneb přistěhovalcům z Asie

Hildebrand projevil právě takové skeptické stanovisko. Podle jeho náhledu ani jedna národnost, ani Poláci, ani Maďaři, ani Rusové, ani Vlaši, ani Francouzové, ani Angličani neváží si práv cizí národnosti. Princip národnosti jest důležitý, ale nikoliv jediný. „Přemíra v jeho upotřebení uvedla by do nebezpečí kulturu Spojených Států a roztrhla by na tři kusy Švýcarsy Pokus, přetvořiti hranice v Evropě, vyvolal by národní vášně a místo podkladu stálého míru dostalo by se nám zdroje věčné války.“ Zhoubná národní myšlenky již objevila se v touze států, zavést moci na svých okrajích svou národní kulturu, aby měly národní hranice.

Rakušané navrhovali ovšem jako vzor stanoviska k národnostem Rakousko, ale stavěli se zcela nepřátelsky naproti Rusku, ano také i k jeho spojencům. Ehrlich pravil, že Rusko není lepší než Turecko, od něhož chtí předati mu Armeny. Kdyby Rakušané mohli diktovati podmínky míru, tu by se neomezili na vydání Besarabie Rumunsku a darováním skutečné a utonoucí i Polsku a Finsku, ale osvobodili by Ukrajince, Bělorusy, Němce, Litevce, Židy, Kavkazany a ruské Tatary; kromě toho také Iry, Indy, Peršany, Egypťany, Italy ve Francii a domorodce ve francouzských osadách. Takového rekordu (600 milionů lidí) by spojenci nezlomili. Potom, jak přicházela nejvepřevaha spojenců a projevila se zchátralost Ruska — osud národnosti Rakouska a Turecka byl rozhodnut —; a tu, jak jsme připomenuli shora, evropská inteligence pomohla inteligenci národnosti podrobených těmto státům dosíci nezávislosti a etnografické hranice. Ale těž osud musil stihnouti také Rusko, jež

zvykli si pokládati za poražené jako Rakousko a Turecko. Trou měrou, jak se přibližovala mírová konference, všechny vzpomenné okrajinné národnosti začaly se obracet s memorandy, týkajícími se jejich nezávislosti, k těm, kdo rozhodovali o osudu Evropy.

Ita okolnost, že Rusko právě bylo spojnencem a utrpělo škody a přineslo oběti, nebyla překážkou pro rozdělení jeho území.

V „Análech národností“, jež od roku 1912 byly redigovány Gubrysem a Pellissierem, nacházíme od r. 1918 řadu zajímavých statí, charakterisujících tuto náladu. Na př. v č. 9. (1. května) Pierre Chantrel hlede přemluvit Clemenceaua, aby nepochyboval chyb svých předchůdců a nemluvil, že politika národnosti jest vytvořen německým. Jestli Berlín všelijak napaňmáhal separátním hnutím, dělal tak proto, aby si vytvořil na východě nové politické a ekonomické klienty. Dohoda má plný důvod, jednati souběžně s Wilhelmsstrasse, aby Němcům vzala plody jejich práce. S jediným a nedělitelným Ruskem jest konec. Francie musí se vmísiti, aby přetvořila je ve federalism na základě dobrovolného souhlasu části se dohodujících. Státníci Dohody mají pochopiti, že Německo tize bude hotovo se třemi aneb čtyřmi hlavními městy než s jedním Petrohradem. Proto autor přemlouvá Clemenceaua, aby nezamítal nároků Litvy a Ukrajiny. Jiná statí anonymního autora navrhuje vrátiti národnostem ruským jejich nezávislost a sdrůžití je kolem Kyjeva, při čemž do nové federace mohou vstoupiti jako suverenní státy. Polsko a Litva. Polsko bude obnoveno ve svých bývalých hranicích s připojením Haliče, Besarabie bude vydána Rumunsku. Tu právě setkáváme se se žalobou na Poláka Dmowského, jenž chce zhltnouti Litvu a Ukrajinu atd.

Jak ruské národnosti samy měly se k této agitaci, jež se vedla jejich jménem za hranicemi? Máme jejich odpověď — celkem rok před revoluci r. 1917. Na konci června r. 1916 „Svazu národností“ podařilo se konečně svolati sjezd do Lausanny, podle jménem „třetí“. Tento sjezd rovněž nebyl úplný a neměl veliké autority; národnosti, jež měly své přimluvěci u velikých státních obou táborů, sem nepřijely a vyslaly druhoráde zástupce. Ale

přece zástupci mnoha ruských národnosti se dostavili. Přišli, jistou měrou jsouce organizováni „Ligou ruských cizích národů“, jež právě před tím obrátila se na Wilsona.¹⁾ Co mluvili na tom sjezdu (kdy výsledek války nebyl rozhodnutý)? Je-nom Finové, jedna polská skupina a zástupci Buchary a Chivy žádali úplné nezávislosti. Litevská delegace byla ve sporu sama s sebou. Připomenuvši divější požadavky autonomie, přece skončila — v dosti podminěné formě — požadavkem „úplné nezávislosti“. Estonci formulovali svoje požadavky v alterna-tivě: buď autonomie aneb v krajním případě odtřzení od Ruska; v tomto případě „svaz s ostatními severními národy“. Če-ke-sové a Dagestanci dosti nerozhodně prosili spojenců, Anglie, Francie, Spojených států a Švýcar, aby je osvobodili od mos-kevského jha. Gruzini vedli velmi vyhýbavou polemiku o otá-zce, „přerušena-li byla existence gruzinského státu“, a celkem zdrželi se každého praktického závěru. Kirgizové žádali jen autonomie a rovnoprávnosti. Kalmykové prosili, aby „mlechl se jejich osud“.

Bělorusové projevíli skromný požadavek sympatie a podpory, jež by donutily k šetření jejich kulturních a národních práv. Tataři formulovali své požadavky ve dvou bodech: „rovnost občanských a politických práv“ a „národní a kulturní auto-nomie“. Ukrajinci žádali zachování konstitučních práv pro Halič a pro ukrajinský národ jako celek práva, ne-li na vytvoření nezávislého státu, aspoň na rozvoj národních zvláštností, na

¹⁾ „Duši“ této Ligy Gabrys označuje známého barona Roppa. V adrese k Wilsonovi (adresované, květen 1916), podepsali se mimo něho mezi jinými Konni Ziliakus, organizátor pařížského sjezdu v 1904, člen dumy Polák Dempičský, V. Sieroszewski, Dmitro Doncov, ukrajinská a litevská skupina ve Švýcarech, M. Cercelli a několik turecko-tatarských nacionalistů. Vyzvání obracelo se k Wilsonovi jménem „nás“, Finů, Baltů, Litevců, Bělorusů, Poláků, ruských židů, Ukrajinců, mnsuhmanů a Gruzínů s žalobami na utlačování, proná-sledování a pustošení ruské vlády, ale neformulovalo kladych požadavků, omezuje se na prosbu: „přijďte na pomoc a zachraňte nás od zhouby (destruction)“. Text viz v příloze u Gabryse str. 277—282. O divějších sympatiích Wilsona jako profesora k národní propa-gandě Gabrysové a jeho ochránců viz str. 30. Gabrysových Memorář. O sjezdu v Lausanně viz tamtéž, kap. VIII.

náboženskou snášlivost a svobodu v užívání jazyka ve školách a na universitách, s připojením politických práv, daných Raku-šany a dohodou perejaslavskou r. 1654.

Konference přijala také všeobecnou „deklaraci národnostních práv“, ale vyloučila z ní slovo „plebsicit“ jako „nebezpečné“. Předsedající Švýcar Olet činil námítky v úvodní řeči proti „rozdělení Evropy a návratu ke středověkému rozdělení ve jménu lži v è chápanéh o principu národnostního. Rozli-šoval pět rozličných stupňů osvobození národností, počínaje individuální svobodou a konče nezávislostí.“ Tato řeč oživdne odpovídá poněkud neurčitěmu smýšlení, jaké měly ruské ná-rodnosti v očekávání výsledku války a před počátkem ruské revoluce.¹⁾

¹⁾ Viz *Compte-rendu de la 11e conférence des Nationalités unies à Lausanne*, 27.—29. červen 1916. Lausanne 1917. Zajímavou ilustraci toho, jak rychle se změnila nálada po vítězství spojenců, jest stro-vání dvou knih člena ruské Státní rady, Poláka Korvina Miljevského: *Les dangers moriels de la révolution russe* (kde autor, skrývající se pod třemi hvězdičkami, varuje před nebezpečím rozdělení Ruska) a *Que faire de l'Est européen*, kde doporučuje zredukovati Rusko na hranice „Moskevská“ a obnoviti Polsku ve starých hranicích. První kniha psala se do říjnového převratu r. 1917, druhá pro mírovou konferenci r. 1919.

VII. NÁRODNOSTNÍ OTÁZKA V SOVĚTSKÉM RUSKU¹⁾

Mezi tyto rozpaky přinesli vůdové ruského bolševismu svě-
ráznou určitost. Lenin přijev do Ruska prohlásil všeobecnou
„desunexi“ všech, kdykoližek a kýmkoližek anektovaných, ná-
rodních území. Finsko, Polsko, Estonsko, Kuronsko, Ukra-
jina, Gruzie, Arménie, Dagestan, Turkestan, Besarabie byly
v tomto seznamu se stejným důvodem jako Irsko, Indie, Egypt,
Alžír a Maroko (viz shora projev Elničhův).

Ruší sociální demokraté nadarmo usilovali rozhodnutím zá-
řijového sjezdu r. 1917 posílit nám známé stanovisko, že v zá-
jmu ruské revoluce „není rozpadnutí Ruska v národnosti“ a
také ne vytvoření „slabě federovaných soběstáčných oblastí“,
ale spíše těsnější ekonomické, politické a kulturní styky, nežá-
visle od národní podstaty obyvatelstva“, a jen s provedením
úplného zrovnoprávnění národností, obsáhlou územní autono-
mií pro kraje, jež se liší národním složením a podmínkami ho-
spodářského života, a ochrany všeríšským zákonem práv ná-
rodních menšin na podkladě kulturně-národní autonomie.

Lenin byl neúprosný. Týden po uchvácení vlády od bolše-
viků uveřejnili „deklaraci práv ruských národností“, v níž při-
znávala se: I. práva a suverenita národů ruských a 2.
právo národů zaříditi se podle libosti až do oddělení a vytvoření
nezávislých států.

V ruském chaose a při teroristickém způsobu vlády, zavede-
ním bolševiky, práva ta zůstala holou fikcí. Prakticky využito
¹⁾ Podrobnější výklad předmětu této kapitoly viz v mojí knize
Russlands Zusammenbruch.

této deklarace Leninovy toliko Německo, jež ihned projevilo
svoje „uznání“ práva sebeurčení Polska, Kuronska a Litvy
a r. 1918 prohlásilo tyto provincie s částmi Livonska a Estonska
za definitivně odloučené od Ruska. Potom následovalo po míru
brestlitevském vyprázdnění Finska, Ukrajiny a Zakavkazska
od Rusů.

Nebudeme se již tomu diviti, že spojenci, zvítězivé nad Ně-
meckem, pokračovali v jeho politice rozdělení Ruska.

Održení všech uvedených provincií, počítaje v to Besarabii,
bylo v nejbližších letech uznáno vládami Dohody a po říšské
smlouvě s Polskem 18. března 1921 odtržen byl také značný
pruh území, osídleného 3½ miliony ruského obyvatelstva.¹⁾

Na tom však „sebeurčení až do oddělení“ také zůstalo. Později
Zakavkazsko dokonce bylo bolševiky vzato zpět. Bolševici
vzpomněli si, že ještě v Halliči v téže době, kdy Lenin prohlásil
svou formuli na letní konferenci 25. září 1913, byla stanovena
kususitická klausule: „Otázka o právu sebeurčení národnosti
nemá se zaměňovati s otázkou o účelnosti oddělení té neb
oné národnosti. Tuto poslední otázku sociálně demokratická
strana musí v každém jednotlivém případě podrobiti zkoumání
se stanoviska obecných zájmů sociálního rozvoje a proletářů-
“

¹⁾ Nebudu v tomto stručném nástinu zdůrazňovati se při neobvyčejně
složitých a zapletených událostech, jejichž resumé podáno v posledních
řádcích. Každá národnost, o níž se tu mluví, vedla, majíc v čele své
representativy nebo inteligenci, úporný zápas, aby z nastalých znati-
ků vyvítěžila nejrozsaáhlejší práva samostatnosti a nezávislosti. Poněry
k Rusku předpokládalo se stanoviti na základě předběžného uznání
nezávislosti, kdežto oficiální zástupci protisovětského Ruska pokračo-
vali v hájení práv ruského národa a všeruského ústavního shro-
náždění při stanovení těchto poměrů v budoucnu. — Obě stanoviska
stručně vyloužena (nikoliv bez omylů a nedorozumění) v brožurce
Gastona Gaillarda: Le mouvement panrusse et les Alogènes, Paris,
1919. Viz téhož L'Allemagne et le Balticum. Pro podrobnější informací
viz speciální literaturu. Mnogo faktických dat se skupeno v IV. sv.
Očerků ruské smuty gen. Denikina. Viz také debaty o mých přednáš-
kách v Praze (14.—16. 1921), jež byly vytištěny s textem přednášek
a jinými doklady v brožurce: Nacionálne pytanja na Schodi Evropě,
Materialy i dokumenty, під редакцією N. Grigorijeva, Praha 1925.

ského třináctiho boje za socialism. " Na sjezdu v Petrohradě 7. až 12. května 1917 toto řešení bylo potvrzeno. A v lednu 1918 třetí sjezd sovětský ustanovil jako vůdčí normu pro budoucnost toto: „Ruská sovětská republika buduje se na základech svobodného souhlasu svobodných národů jako stát spolkový.“ Vstoupiti do něho možno komukoliv; podle tohoto schematu celý svět měl se změnit v jednu spolkovou sovětskou republiku. Ale vystoupení od tohoto okamžiku podle učení sovětských státovědců změnilo se v právo „potenciální“, aneb dokonce v prostou „deklaraci“.

Na osmém sjezdu komunistické strany (březen 1919) podáno vysvětlení: „Strana vidí ve federativním sjednocení států, organizovaných podle sovětského typu, jeden z předchůzcích stupňů, který vede k úplné jednotě.“ Proč tu bylo nutno rozvířiti celou národnostní otázku?

Sjezd partyjny předem podává vysvětlení: „abychom překonali nedůvěru pracovních mas porobených zemí a tím sblížili proletáře a poloproletáře rozličných národů v zájmu všeobecného revolučního boje.“

Potom již nebylo těžko stanoviti prostým dekretem z 1. června 1919, jaké obory v zákonodárství a administrativě uznávají se v domnělé sovětské „federaci“ jako celostátní. Konečně 10. sjezd strany komunistické (březen 1921) prohlásil bez dalších rozkladů, že zdařil se „pokus mírného soužití a bratrské spolupráce národností“ za sovětského režimu, znova tu připomenuv, že to jest jen přechodná forma k vyšší jednotě,“ jež jest diktována nutností „státnosti a pevnosti vojenské ochrany“ a ekonomické souvislosti státních částí.

V čem pozůstávalo uspokojení požadavků národností, jež sblížili bolševici? Řadou dekretů během let 1920—22 sovětská vláda vytvořila v hranicích „federativní republiky“ (R. S. F. S. R.) 11 republik autonomních, 10 oblastí autonomních a 1 autonomní obec. Všechna tato pododdělení měla názvy jednotlivých národností a mapa ruských správních jednotek začala silně připomínati mapu historicko-etnografickou. Obvyčejný ruský oby-

vatel dověděl se o existenci v Rusku národa „marí“ a národa „Komi“¹⁾ názvy to, jež jsou známý učencům z letopisů. Byla republika karelská, burjatská, jakutská, autonomní oblasti čuváská, voťacká, čerkeská i čečenská. Ale federace v hranicích R. S. F. S. R. ve skutečnosti nebylo.

Místní úřady, jež výhradně sestávaly z komunistů, jednoduše zapisovaly a přijímaly k vyplnění dekrety centrálních institucí, jež byly zase vyhotoveny stranou komunistickou. Všichni dřívější vůdcové a ředitelé národního hnutí, kteří patřili k inteligenci buržoasní aneb třeba socialistické, museli se skrývati aneb se vystěhovati. Všechny předrevoluční formy národního hnutí, jako národně-kulturní autonomie atd., byly na 10. sjezde partyjním formálně prohlášeny za buržoasní výmysly, zcela zbytečné při komunismu. Mezi centrálními institucemi jaksi nahodile a nepozorovaně vytvořil se „Narkomnac“ (národní komisariát národností), v němž účastnili se také zástupci národností. Ale úmysl byl tu zcela jiný než uspokojiti potřeby národností, obývajících Rus. Vedle jejich zástupců zasedali tam Lotyš, Litevci, Estonci, Poláci, Finové, Čechosláváci; zkrátka byla to školka pro budoucí světové komunistické státy sovětské republiky a zabývala se hlavně propagandou. Na konci r. 1920 „Narkomnac“ vydal 12 milionů brožur v 15 jazycích. 10. partyjny sjezd shledal podobnou „elastičnost federalismu“ pro sebe velice vhodnou a „účelnou“.

Národnosti ovšem myslely jinak. A když přešlo nesmyslné období „vojenského komunismu“ a přestala občanská válka, vůdcové národního hnutí, kteří se zachránili, pozdvihli hlavu.

Na 12. partyjním sjezdu (duben 1923) neprojevily se stopy onoho optimismu, s jakým 10. sjezd prohlásil národní otázku v Rusku za rozřešenou. „Nepostacňuje nalézti klíč k řešení“,“ tvrdil tento sjezd, „třeba ještě konkrétně-praktické řešení uvéstí v život.“

A co tomu vadilo? Odpověď sjezdu byla zde upřímná. Pre-

¹⁾ Zvrjvané v severní části evropského Ruska.

kažkou byly „zbytky imperialistického šovinismu, v nichž se odráží největší privilegované postavení Velkorusů.

Tyto přežitky žijí ještě ve hlavách sovětských služebníků jak v ústředních, tak i místních úřadech. Jejich vinou potřeby „národních republik“ obstarávají se „ruskými činovníky“ tupě byrokraticky. Vždyť na Ukrajině, v Bílé Rusi, Azerbejdžanu a Turkestanu značná část „proletářstva“ patří velkoruské národnosti. — Sjezd slyší ve svém středu výklady o „přednostech“ a nutnosti převahy vyšší ruské kultury. Na druhé straně však konstatuje „zbytky nacionalismu“ také u národností, jež se nezabavily největšího počtu národních křivd“ a jež ještě stále „nedávčíjí“ Rusům.

Dokonce „v některých republikách... tento obranný nacionalism mění se v útočný, zuřivý šovinism silnější národnosti, směřující proti slabší. Takový jest šovinism gruzínský, směřující proti Arměncům, Osětcům, Adžarcům a Abchazcům, šovinism azerbejdžanský proti Arměncům, šovinism uzbecký (v Bucharě) proti Turkmenům a Kirgizům, šovinism armenský atd. Všechna tato zcela konkrétní pozorování rozhodně dokazují, že národní otázky za sovětské vlády nejen nebyly rozřešeny, ale ještě více zamotány.

Než nahlédě k těmto vnitřním obtížím, jež má každá vláda, vídíme, že sovětská vláda vytvořila zvláštní příčiny pro nespokojenost národnosti. Jest to zejména úplná centralisace a podrobení vládě jedné strany a úplné ignorování výsledků, dosažených dřívějším národním hnutím. Proti sovětskému centralismu konečně zvedly se ty republiky, jež nejsou součástí R. S. F. S. R., byly s ní v poměru dohody, totiž Ukrajina, Bílá Rus a zakavkazské národnosti.

V prosinci r. 1922 na podnět Ukrajiny sjezdy sovětů, ukrajinského, běloruského, východosibiřského a zakavkazského usnesly se, aby konečně byly vytvořeny vyšší federativní instituce, jež do té doby vůbec neexistovaly v této quasi „federaci států“, a byla vymezena kompetence úřadů centrálních a místních. Desátý sjezd sovětů (27. prosince 1922), v němž se již

účastnili zástupci federovaných a autonomních republik, přijal rozhodnutí souhlasné, 30. prosince byl zahájen první sjezd S. S. R. („Federace sovětských socialistických republik“) a 6. července 1923 byla vyhlášena konstituce „Federace“, z níž bylo odstraněno samo jméno „Rusko“.

Uspokojila-li aspoň konstituce 6. července národnosti? Pro-máhala-li, ne-li rozřešení, aspoň uvedení na správnou cestu řešení národnostních otázek Ruska? Stačí přeci předmluvu k aktu 6. července, abychom pochopili, že činnice formy a účelupok národnostem, sovětská vláda fakticky sledovala při tom cíle dřívější, ještě větší centralisaci.

Tato centralisace, jak zjevně pravi předmluva, jest nutna pro znovuzbudování národního hospodářství a toto nové vybudování jest nutno, aby se odstranilo „dědictví války“. Proti pravdě sovětská vláda vysvětlovala „výhradně“ tím dědictvím to, co bylo důsledkem jejího vlastního hospodářství: „zpusťování polí, zavření továren, rozrušení výrobní síly a vyčerpání pramenů státních příjmů.“ Jako doplněk k hospodářskému motivu uváděla také neustálenost mezinárodní situace, nebezpečí nových útoků a konečně i mezinárodní strukturu sovětské vlády.

Ve skutečnosti všechny motivy, i vnější nebezpečí, i vnitřní vyčerpání, daly se převéstí výhradně na příčinu všech příčin, totiž na existenci samé sovětské vlády, jejíž trvání samo znemožňovalo uskutečnění jakékoliv svobody a tudíž také svobody národní.

Tak federativní konstituce 6. července formálně odnímá do-mněle nezávislým národním státům i taková práva hospodářská, jakých užívaly beznáročné orgány samosprávní období carského, ponechávajíce otvory, jimiž by mohla vnikat i v ty obory správní, jež byly ponechány místní administrativě. V ústředí ovšem vedle „federativního sovětu“ utvořen byl nyní také zvláštní „sověť národnosti“. Ale za prvé v tomto sovětu většina hlasů nepatří pěti „federativním“ republikám (k dřívějším připojila se v říjnu 1924 ještě republika Turkmenská a Tlžbecká), ale zástupcům „autonomních republik“ a „auto-